

TÜRK KÜLTÜRLÜ HALKLARDA

hz. hızır'dan sultan nevrüz'a

Dr. Yaşar KALAFAT

besim yayinevi

Türk Halkbilimi Araştırmaları Merkezi Dizisi-III

TÜRK KÜLTÜRLÜ HALKLARDA
hz. hızır'dan
sultan nevrüz'a

Dr. Yaşar KALAFAT

Ankara – 2011

Bu kitabın tüm hakları yazarına ve yayıncısına aittir.

Genel Koordinatör
Cuma AĞCA

Grafik Tasarım
Nihal ÖZGEN

Redaksiyon
Yaşar Sıdkı ATEŞ

Kapak Tasarım
Mehmet FIDANCI

Kapak Resmi

"Metin And, minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası, İstanbul, 2010 s.311" den alınmıştır. Yapı Kredi Bankası Genel Yayın Yönetmeni Sayın Raşit Çavaşı'a teşekkür ediyoruz."

Baskı & Cilt
Berikan Ofset-Matbaacılık
G.M.K. Bulvarı No: 80/1 Maltepe-ANKARA
Tel (0312) 232 62 18

BERİKAN YAYINEVİ
Eti Mah. GMK. Bulvarı Bulvar Apt. No: 80/1
Maltepe / ANKARA
Tel: (0312) 232 62 18 Fax: (0312) 232 14 99

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	1
SÖZBAŞI	3

I. BÖLÜM

TUNCELİ BEYİN FIRTINASI SUNUM NOTLARI

GİRİŞ.....	5
METİN.....	8
SONUÇ.....	20

II. BÖLÜM

HIDRELLEZ.....	21

III. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA Hz. HIZIR İLE İLGİLİ HALK İNANÇLARI

GİRİŞ.....	27
METİN.....	28
SONUÇ.....	52

IV. BÖLÜM

SARI SALTUKLULAR.....	53

V. BÖLÜM

MİLLÎ KONULARDA TOPLUMSAL BARIŞ VE YENİGÜN /NEVRUZ KUTLAMALARI.....	81

VI. BÖLÜM

MİLLÎ KİMLİKTEKİ YERİ BAKAKIMINDAN HALK İNANÇLARI KÜLTÜR KAYNAĞI OLARAK NEVRUZ/YENİGÜN BAYRAMI.....	89
SONUÇ.....	103

VII. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRLÜ HALKLARDA AHİR ÇERŞEMBE'NİN MİTOLOJİK MUHTEVASI

GİRİŞ.....	107
METİN.....	114
SONUÇ.....	158

VIII. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA KERBELA İÇERİKLİ HALK İNANÇLARI

GİRİŞ.....	163
METİN.....	164
SONUÇ.....	184
Irak Türkmen Bölgesinden Derlenilmiş Mersiye Örnekleri....	188
KAYNAKLAR.....	201
DİZİN.....	209

SUNUŞ

Türklük, Türk költürlölükle tanımlanır. Türkiye Cumhuriyetini kuran halk Türk milleti iken, bu kurucu halkın, milletin költürü de Türk költürüdür. Bu költürün sahipliliğinde de varisliğinde de bu milletin halkı eşittirler. Türkiye Cumhuriyeti bir költür ürünü iken, millî sınırlar dışındaki aynı költürü paylaşan halklar da, yerel şartları itibariyle, Irak'ta, Azerbaycan'da veya Költür coğrafyasının herhangi yerinde olurlarsa olsunlar, genel Türklüğün bir parçasıdırlar. Türk költür coğrafyası Türk költürlü halkların ortak költür alanları ve bu alanlarda yaşayanlar da költür akrabalarıdırlar.

Türk Költür bütönlüğü, siyasi, iktisadi bütönlüğünün tabanını, zeminini oluşturur. Bu zemin millî sınırlar içinde ve dışında güçlenebilmesi ona sahip çıkılmakla mümkün iken, bu sahiplenebilme işlemi költürel köprülerin sağlanabilmeleri ile olur. Halkbilimi ve onun kapsamında yer alan halk inanmaları költürü bunun için önemlidir.

Halk költürü verilerinin tespiti, tasnifi ayıklanıp karşılaştırılması birlikte yaşayan halkların yakından tanış olmalarını sağlar. Bu tanışıklılık inkârcılığa gitmeksizin paylaşımı doğurduğu nispette sosyal bünye güç kazanır. İhtilaflar ve tahrik, istismar unsuru olabilecek hususlar ortadan kalkar, kalkabilir.

Yaşar KALAFAT

Millet olarak hiçbir zaman inkârcı bir ecdadın nesli, varisi olmadık, daima paylaşımcı olduk. Paylaşımında kavgayı değil paylaşımı esas aldık. Bu tercihimiz bizi yıkıcılıktan alıkoydu, böylece daima yeni sentezler üretebildik. “senin” veya “benim” in yerine “bizim” i koyduk.

Bu anlayışla çalışmalarını sürdüren “Türk Halk Bilimi Merkezi”nin etkinlikleri için onları kutluyor başarılarının sürmesini diliyoruz.

Şaban GÜLBAHAR

Avrupa Asya Birliği

Türk Ekonomik-Sosyal ve

Kültürel Araştırmalar Merkezi Başkanı

SÖZBAŞI

Bu çalışmamızda Nevruz ve Hıdrellez konulu olan makale ve bildirilerimizi bir kitap kapsamında toplamayı yeğledik. Zira her ikisi de farklı anlamda kimlik belirleyici karakterde ve her ikisi de halk inançları itibariyle ortaklıklar içeren ciddi kaynak oluşturunyorlardı. Ayrıca bazı yörelerimizde adeta kutlama tarihleri de örtüşüyordu. Günümüzden mitolojik döneme giden yolun aydınlanmasında veya mitolojik dönemin günümüze gelen izlerinin ta-kibine ortak bilgi vasatı oluşturunyorlardı.

Evvelce Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Suriye Türk halk kültürü ortamında Nevruz konusu tarafımızdan çalışılmış hâsılası yayınlanmıştı. Bu kere doğal olarak o çalışmaları büyük ölçüde bu kitabın kapsamı dışında tuttuk

Bu çalışmada, mevsimlik toplu kutlamalara farklı bir siyasî içerik kazandırmak isteyen yapay illegal etnik kimliğe ve etkinliklerine dair bazı işaretlerde bulunduk. Hıdrellez'in evrensel boyutuna dair açıklama yapan bir bağlantı ekledik. Hızır inancının Türk kültür coğrafyasında kazandığı mahiyet üzerinde oldukça geniş durduk. Sarı Saltuk Ocağı münasebetiyle Nevruz-Hıdrellez bağlantılı inanmaları bir arada ele aldık ve konuyla ilgili diğer göz-

lemelerimizi de bu vesileyle yansıtmaya çalıştık. Nevruz konusunun getirildiği nokta üzerinde duran bildirilerimizde, bu yeniden uyanış gününün, gerçek mahiyetinden nasıl saptırıldığı, nasıl kutlanması gerektiği ve aydın kişiye düşen görevin üzerinde durduk. Nevruz'un mitolojik boyutu üzerinde dururken "Kara Çarşamba" ve olgusu karşımıza çıktı. Kabir ziyareti ile ilgili inanmaların Türk kültürlü halklarda derin izler bırakan bir boyutu da Kerbela ve Meşet ziyaretleri idi. Necdet Murat Yaşar Bayatlı ile birlikte hazırlamış olduğumuz konusu bu olan bir bildirimizi de kitabımıza aldık

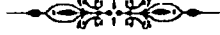
Türk halk inanmaları konusunda, alandan ve edebiyattan yapılan tespit ve tespitlerimiz sürmektedir. Çok kere bildiri ve makale olarak verileri imkân buldukça kitaba dönüştürmeğe çalışıyoruz. "Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk inançları", "Türk Kültür Coğrafyasında Karşılaştırmalı halk İnançları" gibi seri kitap çalışmaları bunlardandı.

Yine aynı zihniyet ve aynı yaklaşım tarzından hareketle çalışmalarımızı "Türk Halkbilimi Karşılaştırmalı Halk İnanmaları" serisi olarak başlattık. Bu seri kapsamında 10-15 kitabın yapılması planlanmıştır. Bu projeye finans desteği sağlayan Avrupa Asya Birliği Türk Ekonomik Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi'ne şükran borçluyuz.

Dr. Yaşar Kalafat

Türk Halkbilimi Araştırma Merkezi Başkanı

I. BÖLÜM

TUNCELİ BEYİN FIRTINASI SUNUM NOTLARI

GİRİŞ

Biz kısa bir teorik çerçeve çizip, nazariyemizi kısaca açıklayıp bu genellemeler içinde Tunceli'yi ele almaya çalışacağız.

Resmin tümünü görüp temel çelişkiyi sağlıklı ve tam koyabilmek gerekir. (Oryantalist bakış açısına göre Türk kültür coğrafyası kapsayan alan da dâhil doğudur. Türk kültürlü halklar öncelikli olmak üzere doğunun ilkel halkı yönlendirilmeye muhtaç ve müstahaktır)

Bir dönem Hristiyan Avrupa¹ bu bakışın sahibi olmuşken giderek bu yapılanmanın kapsamına giren ve büyük

---

¹ Ermeni, Süryani, Pontus soykırımlarından sonra Dersim soykırımı da icat edildi: 14 Kasım 2008 tarihinde, Brüksel'de Avrupa Parlamentosu tarafından "Dersim'de Alevi Kürtlere soykırım uygulandı" konulu bir toplantı düzenlendi. Toplantıya DTP milletvekilleri Şerafettin Halis (Tunceli) ve Aysel Tuğluk (Diyarbakır)

ölçüde hedef ittifakı yapan Evanjelizm² (Protestan-Yahudi yapılanması) küresel güç konumu ile dünyayı Mutlak olan adına yönetmeye kalkıp bir savaş başlatmıştır.

İsviçre'de başlatılan minare ve ezan yasaklamaları bunun son örnekleridir.

Bu savaş her iki kutup arasında uluslararası ilişkilerin 8-9 ana konusunda, bilhassa sosyal alanında da hep oldu. Geniş anlamda din ve onun anlatım vasıtası olan dil, emperyalizmin kültür ayrışması çatışmalarının merkez objesini belirledi. Böylece etnik yapıdan kaynaklanan farklılıklar giderek sömürücü kesimin etkinlik alanını oluşturdu.³

---

ile Tunceli'nin DTP'li Belediye Başkanı katılmış! Ardından 17 Kasım'da bir başkası düzenlendi.) Özdemir İnce/Dersim Edebiyatı

² CIA'nın Büyük Osmanlı Projesi'nin keşif bedeli ne kadar? Şişirilmiş Türkiye Büyük İsrail'e götürür; uyanın! Teröristlik ilmuhaberi! AKP'nin İsrail ile imzaladığı Konya ve Şanlıurfa projeleri! PKK açılımının ardında, İsrail'in "Mezopotamya Projesi" var! Teröriste Mevlana muamelesi Güneydoğu, "Mao modeli" ile PKK'ya teslim ediliyor! "PKK için iyi şeyler oluyor!" (Arslan BULUT).

³ Son yıllarda arşivlerde Türkiye'nin etnik yapısını araştıran yabancı bilim adamı sayısının arttığına dikkat çeken Halaçoğlu, "Bu, üzerinde dikkatle durulması ve düşünülmesi gereken bir konudur." dedi. Vatandaşların birbirlerine karşı önyargısız davranması gerektiğine işaret eden Halaçoğlu, geçmişten bu yana, emperyalist güçlerin, toplumları yönetme konusundaki en etkili silahlarının etnik ayrımcılık olduğunu vurguladı. Halaçoğlu, "Herkes bilmedir ki; emperyalist düşünce, etnik yapısı çeşitli devletlerde bu yapıyı ön plana çıkarır ve kullanır." ifadelerini kullandı. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde inceleme yapan yabancı bilim adamlarının özellikle Türkiye'nin etnik yapısı üzerine çalışma

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Bu konu artık halkın her kesimi tarafından biliniyor olup şiirlerde de yerini aldı.⁴ Bu gerçeği anlayıp politikasına yansıtamayan sadece siyasiler kaldılar.

Din ve dil milletin belirleyici temel unsurları olmakla beraber, çalışmalar kimliğin etrafında gelişti.

Kimlik alanının daralması, ekonomik alanın, siyasi alanın, askeri alanın, kültürel hayat alanının daralması demekti. Yeni güç alanlarının fethi için yeni coğrafyaların sosyal yapılanmaları incelenmeli, zayıf ve güçlü yönleri bilinmeli, toplum kesimlerinin birlikteliklerinin kırılabilmesi için gerekli ihtilaf noktaları keşif ve icat edilmeli idi. Yeni hegemonya alanları, yeni ihtilaf alanları demekti. Alanlar genişledikçe güce güç katıyor yeni sömürü alanlarının oluşmasına yol açıyor ve mevcut inisiyatif/ üstünlük alanlarınızı sömürmeniz daha kolaylaşıyordu.

Tunceli olaylarını bu gözle göremediğiniz sürece si-ze gösterilen kadarı ile oyalanır görünmesi gerekeni hiçbir

---

yaptıklarına işaret eden Halaçoğlu, Türkiye'nin araştırma yapan bilim adamlarına herhangi bir sınırlama getirmediğini, ABD başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde belgelerin herkese açıldığını dile getirdi.

- 4 Zaten PKK'yı kuran da Batı,
Kurup arkasında duran da Batı,
Bizi sırtımızdan vuran da Batı!..
Ensemizde soluyorlar, kör müsün?

Bitsin artık `dostuz, mostuz` mavalı,
Gördük işte en dost olan düveli!
Başımıza kim geçirdi çuvalı?!..
Bir de kıs kıs gülüyorlar, kör müsün?..Arif Ozan)

zaman göremezsiniz. Geçmişini bilmediğiniz olayların neden ve ne şekilde kaşındığını da anlayamazsınız.

METİN

“Haber olmadan bilgi, bilgi olmadan strateji ve düşünce de olamaz” deler ya, ham bilgiyi işleyen siz değilseniz “cambaza bak” deyiverip, emekli maaşınızı elinizden alıverirler.

Sömürüye açılacak alanlarda gerçekler daima sömürücülerin gözü ile görülmüş ve gösterilmiş ve taraflar buna göre oluşuvermiştir.

Doğuyu, batının gözü ile görebilme uygulaması, uzun süre batılı oryantalistlerce bizzat yürütülmüş, günümüzde ise bu görev yerli oryantalistler tarafından yerine getirilmektedir.⁵

Emperyalizm oryantalizm bağlantısının temel dayanaklarından birisi daima misyonerlik olmuştur. Esasen misyonerliği dar anlamda “din yayıcılığı” olarak anladığımız takdirde, görevlilerin sadece inanç vasatında, inanç içerikli hizmet yürütmediklerini anlamamız zor olmaz. Bu noktada Tunceli örneği özelde de önem kazanır.”⁶

---

⁵ Kıbrıs konusunda olduğu gibi, Orta doğunun bu bölgesinden Irak Türkiye coğrafyasında farklı ana dilli Türk kültürlü halklardan uygun bulunan binlercesinin, ABD de batı anlayışına uygun zihniyet ortaklığı oluşturma adına uzun süre eğitime alındıkları başına yansımış bir husustur.

⁶ Misyonerin bir misyonu, göreve yönlendiren bir kurumu ve vizyonu vardı. Karşısındaki güç olan İslam’da misyonerliğin değil irşadın olduğu ve laiklikle de irşat hizmetinde de sınırlandırılmıştı.

Bu genel teorik çerçeveden sonra, açıklamamızın baş kısmına dönüp, haritanın genelinden, Ortadoğu paftasına ve oradan da Tunceli sosyokültürel coğrafyasına gelelim. Kimlik aynileşmesi ve ayrışması noktasında Tunceli nedir, geçmişteki ve günümüzdeki kimlik yansıması ne idi? Yapılmak istenilen transferin mahiyeti nasıl açıklanabilir?

Tunceli'yi anlamakta Seyit Rıza'yı ve Dersim İsyanını anlamak bir anlamda ayrıntıya takılıp kalmaktır. Tunceli olayları yakın ve uzak geçmişi ile Emperyalizmin Ortadoğu'da Anadolu coğrafyasındaki sadece manavile taşlarından birisidir. Tunceli meselesi anadili Kürtçe olan Türklerin Türk kültür coğrafyasında Sünni Hanefi- Sünni Şafi olmayan Türk kültürlü halkların meselesidir. Bu coğrafyada Safafi-Akkoyunlu Karakoyunlu kültür izleri yok sayılmaya başladığından beri, münferitmiş gibi görünen olaylar yaşanmıştır yaşanmaktadır yaşanacaktır. Bölge, bağlantısız adacıklar şeklinde düşünülen, giderek gelişen olaylara, sürpriz gelişmelere gebedir. Bu potansiyelin kapsamına kuzey ve güney Azerbaycan, Irak, Anadolu, Suriye inanç coğrafyasından Ehli Haklar, Ali Allahiler, Göranlar, Kızılbaşlar, Abdallar, Navıllılar, Sarulular, Şebekler, birinci halka olarak girerler. Sahip çıkılamayan, sözcüsü bulunamayan, kendisini yeterince temsil edebilme imkânını bulamayan, topyekûn millî gücün bir parçası olan bu potansiyel, emperyalizmin elinde, bölgenin kimlik bütünlüğüne yönlendirilmiş bir silah olma temayülündedir.

Kürtlük ile dil dâhil hiçbir ilgisi bulunmayan ve bölgedeki Kürt zannedilen her 3 kişiden birisi olan Zazalık TRT Şeş ile Kürt geneli içerisinde eritilerek Kürt

potansiyele güç katılmış olunmaktadır. Oryantalizm bir taraftan bölgedeki Kürtlüğe güç kazandırmak isterken bir başka dosya ile de bölgenin İslam mezhepleri dışında itilmiş potansiyelini elinde tutmaktadır.

Bölgede Zaza siyasi arayışı başlatıldığında, Kürtlerle aralarındaki çelişkiyi açıklarken; Zazalar, “Kürtler Türk’ler tarafından sömürüldüklerini söyleyerek Zazalar’a Türklere karşı ortak mücadele öneriyorlar. Hâlbuki Zazalar iki katlı sömürüye mahkûm kılınmıştır. Kürtler Türkler’den isteklerini belirlerken bizim sömürülmüşlüğümüzü nasıl gidereceklerini açıklamıyorlar” diyordu.⁷

Şeyh Sait ve Seyit Rıza Ayaklanmalarında aşiretlerin ana dillerinin Zaza veya Kırmanç olmaları ve İslam’ın Sünnî ve Alevî kesimlerine mensup bulunmaları onların tuttukları saffın belirlemelerinde önemli olmuştur.⁸

Emperyalizmin, 2 cepheden kısıkaca aldığı Türkiye merkezli Irak öncelikli bölge, Anadili Kürtçe olan Türklerden yola çıkarak, Kürt kimliği ile, başlangıç için Irak’ta olmak üzere bir devlet kurmuş, sağladığı güvenli belir-

---

⁷ Dr. Yaşar Kalafat, “Zazalar”, *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları V-VI*, Berikan, Ankara, 2006, s. 195-211.

⁸ Türkiye; İngiltere ile Musul sorununu görüşürken, 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı patlak verdi. Seyit Rıza ve diğer Kürtçü Dersimliler; bu eyleme katılmadılar. Çünkü; mezhep tartışması yaşanmış ve Şafii Kürtçülerin tutumu; Dersimlileri kızdırmıştı. Lakin; bunlar Türk ordusunun Dersim’e girmesine karşı çıkmışlardı. Buna karşın Doğu Dersim aşiretlerinden Hıran, Lolan, İzolan, Şuran aşiretleri ise Şeyh Sait kuvvetlerine karşı Türk ordusunun yanında savaştılar. (Rıza Zelyurt)

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

li bölgede, ayrıştırıcı özellik kazandırdığı bir kimliği, güç kullanarak tescil ettirmiştir.

Süper güç, Soranî ve Bohtinani gibi ev dillerini, Kürtçe üst başlığı altında, eğitim ve kültür dili haline getirmektedir. Irak'taki federatif Kürt yapılanmasına paralel olarak, geliştirilmiş bu siyasi-kültürel şablon, Türkiye'den başlatılarak, ev dili Kürtçe olan bölgenin diğer ülkelerine de uygulanmak istenmeye başlanmıştır.

Buradan tekrar Tunceli'ye dönelim. Bu dönüş gündeme alt başlıkları ile Zaza dilliliği ve Aleviliğin bu bölgedeki özel tezahür biçimini gündeme getirecektir. Dımılı, Zazakî ve Dersimî Zaza toplumları aralarında ve içlerinde inanç ve dil bakımından homojen bir yapı yansıtmazlar⁹

Bölge halkında, ana dili/ev dili aynılığından çok daha etkili olan belirleyici faktör inançtır. Bir Alevi Zaza, Kürt veya Türkmen için kimlik ortaklığı noktasında ihtilaf Alevilik ve Sünnilik arasındadır. Bu noktada Tunceli'nin bir kısım Alevi inançlı Türk kültürlü halkı için emperyalizmin özel reçetesi vardır. Bu formüle göre zamanla bütünlüğünü sağlayabilecek olan bölgesel Kürtlük karşısında emperyalizmin bazı kozları olmalı idi.

Büyük orta Doğu Projesinin güney merkezinde "vat edilmiş topraklar" varken Kuzey ucunda da Haydat doktrininden esaslandırılan "Denizden Denize Büyük Ermenistan" projesinin sahibi olan ülke vardı. Ermenistan, Doğu Anadolu'nun batı Ermenistan olduğu politikasında ısrarlı idi. 2,5 milyon nüfusunu ülkesinde tutamayan, göçü

---

⁹ Dr. Yaşar Kalafat, a.g.e.

önleyemeyen Ermenistan, Güney Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Akdeniz'e inebilmek hayalleri kuruyordu. Haydatın Hazar ve Karadeniz'e çıkış güzergâhlarında da Türkler yaşıyordu ve buralar da Türk elleri idi.

İstanbul'da 40 bin civarında yerleşik Ermeni nüfuzu vardır. Ayrıca illegal işçi statüsü ile Türkiye'ye giren Ermeni miktarının 100 bini aştığı ifade edilmektedir. Anadolu Ermeni isyanlarından sonra, Solhan örneğinde olduğu gibi, yakılan nüfus ve askerlik şubesi binalarının kayıtları, eğitime alınarak topluma kazandırılmak istenilen öksüz Ermenilerden oluştuğu üzerinde durulan gizli Ermeni nüfusu, 20 milyondan fazla insana yurt olan bu bölgede Haydat'ın gerçekleşmesine yetecek mi idi?

Bu nokta iki önemli hususu gündeme taşımaktadır. Bunlardan birisi, Anadolu Türk kültür coğrafyasında Anadolu dili ve İslamiyet'i algılayışında farklılıklar gösterebilen kesim ile Gregoryen Hayk olan kesimler arasında Ermeni üst başlığında kurulmak istenilen kültürel kimlik bağıdır. Bu bağı güçlendiren tarihi olay ise farklı tarihlerde de olsa her iki kesimin de tehcir ve sürgüne tabi tutuluş olmalarıdır. Diğerisi ise bu emperyalist arayışın karşıtı durumunda olan Gregoryen Türkler meselesidir.

Tunceli özeline dönülünce parantezin içine yerleştirilen husus şudur. Buradaki bir kısım halkın Nusayri olduğu Nusayrilerin ise Gregoryen Ermeni Hıristiyanlığının bir türevi olduğu tezidir.¹⁰

---

¹⁰ Fakat Türkiye'de ben Alevi demiyorum. Onlar Alevi değildir. Anadolu'daki Aleviler Yörükler, bizim tahtacılar onlar bizim her

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Anadolu'ya yönelik misyoner faaliyetlerinin bu bölgede Ermeni bağlantısı üzerinde durdukları hususu bilinmektedir.

Arşiv belgeleri de Tunceli yöresinin, Alevi Kürt olarak yansıtılan bir kısım halkının esasen Ermeni oldukları gösterir mahiyettedir.

'Alevilerle Ermeniler arasındaki fark, soğan zarı kaddır. Ermeniler; Tanrı'yı 'Baba, Oğul ve Kutsal Ruh' olarak anar; biz bu üçlemeyi Allah-Muhammed-Ali biçiminde söyleriz.

Onların 12 Havarisi vardır, bizim 12 İmamımız.

İbadet ve oruçların vakit ve şekliyle bayramlar, her iki millette de aşağı yukarı aynıdır.

Onlar tek kadınla evlenir ve kadın boşamazlar, biz de öyle.

Onlar göğüslerinde Haç çıkarmak yoluyla şahadet getirirler, biz açık avucumuzu bağrıma basmak suretiyle.

Biz, sonradan Hazret-i Ali Efendimize uyduğumuz için adımız Alevi oldu, yoksa aramızda bir fark yoktur.'

Diğer taraftan Nusayriler bir Ermeni versiyonu/ sürümü iseler Adana Tarsus Mersin havaisindeki Nusayri

---

zaman anlaşıcağımız insanlardır. Fakat aslen Nusayri olan Ermenilerden, Süryanilerden meydana gelmiş aslen Nusayri olan Tunceli civarındaki Aleviler bu işin arkasında. Bunlar Türkiye'de gaileler açtığı zaman devletinize, ordunuza bu işin karşısına çıkmazsınız. Ve bunların dinleri yoktur. Nusayri akidesi vardır. Allah insandır, insan Allah'tır. Allah insanın içine girmiştir, insana itaat etmiştir. Bu anlayış hâkimdir. M.F. Gülen; (Basın'dan)

inançlı Türk kültürlü halkın kültür kimliği de bu bakımdan anlam kazacaktır. Bir Nusayri-Ermeni bağlantısı söz konusu ise ki biz pek ihtimal vermiyoruz, muhayyel Haydat coğrafyasının etno kültürel yapısı bilinmeyen edinimler sahibidir, denilebilecektir.

Açıklamanın bu kısmını özetlemek gerekir ise, Tunceli isyanı bir Alevi İsyanı değildir, Bir Kürt isyanı değildir, bir Ermeni isyanı değildir. Feodal edinimlerin kaybına gösterilen bir tepki hareketi de değildir. Tunceli isyanı içerisinde Fransız, İngiliz ve Rus haberalma örgütlerinin parmağı olan bölgesel hassasiyetin zaman ve temalar itibarıyla bilinçli ele aldığı bütün bu özelliklerin hepsinin payının bulunduğu bir isyandır.

Bütün bunlardan sonra Anadolu halk kültürünü kimlikler yaratma adına inceleyenlere karşı tepki göstermenin ilmi yolunun anti oryantalist takımın kurulabilmesi ile mümkün olduğu kanaatindeyiz. Buna göre Türkiye üzerinde espionaj/ casusluk faaliyetlerini oryantalizm marifeti ile sürdüren emperyalizme faaliyetlerini tesirsiz bırakabilmek için kontrespiyonaj/ karşı casusluk etkinliği gösterebilecek anti oryantalist araştırmacı bilim adamları kadrosu oluşturulabilmeli. Türk sosyal bilimci oryantalistlerin faaliyet alanlarına yoğunlaşıp onların faaliyetlerini branşları itibarıyla tesirsiz bırakamamış bu noktada örgütlenip göreve kilitlenememişlerdir.

Gelinen nokta itibarıyla çatışma ana dilleri ve dogma inançları farklı olsa da devletinden yana olanlarla o devleti terörle yıkmak isteyenlerin arasındaki çelişki ol-

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

maktan çıkarılmış, birlikte yaşayan iki halkın milliyet savaşı noktasına getirilmiştir.

İyileştirmeler adına atılacak adımlar yerini “anadili farklı olan bir halkın ulusal mücadelesi” haline getirilmiştir. Varlığı ve farklılığı dilinden hareketle resmen kabul görmüş Kürt ana dilli Türk halkı, farklı milliyete mensubiyeti kapısı, devlet ile açılmıştır. Müteakip aşama “kaderini tayin” safhasıdır.

Bu noktayı dile getirirken Halil İncalcık, Türkiye Cumhuriyetinin temelinden sarsılma arifesine getirildiğini, gelecek kuşakların milli birlik bakımından büyük tehdit altında olduğunu, millî devlet Türkiye Cumhuriyetine İmparatorluk olan Osmanlı devletinin uygulamalarının getirilmek istendiğini, bu tutumun bir kısım halkta “biz bu milletin bir parçası değiliz” zihniyetini doğurduğunu, halklara kültürlerini yaşama şansını vermek istemek ile karşılaşılacak tablonun hiç uyuşmadığını, bu gidişin çift milliyetliliğe yol açacağını anlatmaktadır.¹¹

---

¹¹ “Türkiye Cumhuriyeti temelinden sarsılıyor. Üçüncü nesil büyük problemlerle karşı karşıya ama bu tabii bir gelişmedir. Bunu nasıl halledeceğiz bilmiyoruz. Biz Osmanlı değiliz. Aynı şeyi biz yapalım, olmaz. Milli bir devletiz. O bir imparatorluktu. Sultanın hâkimiyetini kim tanırsa tebaası oluyordu. Bu bunalım çok kötü neticeler verebilir.”
“(Türk milletin bir parçası değiliz) hissiyatı doğdu. Onlara kimlik verdi. Türkiye Cumhuriyeti bu realite karşısındadır. Bugün bir bunalım içindeyiz.”
İncalcık Hoca'nın da anımsattığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti, milli bir devlet olarak kurulmuştur. Osmanlı, içinde birden çok millet ve din barındıran bir imparatorluktu. Türkiye Cumhuriyeti ise bir

Örnekler göstermektedir ki olaylar sadece ekonomik veya kültürel tebir kökenli, sadece dil veya dil farklılığı nedeniyle de değildirler. Olaylar birlikte yaşayan halkların aydınının halkına dair olan bilgisinin yetersizliğinin sonucudurlar. Uyumlu sağlamak hasmı pasifize etmek için hasımdan daha donanımlı olma meselesidir. Nitekim;

1937 Dersim İsyanının çıkarılmasında Fransızların etkili olduğu; Seyit Rıza'nın Suriye'deki gizli Fransız teşkilatıyla ilişkisi olduğu ve 1937 yılının Mart ayında isyan çıkarması konusunda Fransızlardan talimat aldığı; isyanın Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının engellenmesi amacıyla

---

imparatorluk değildir. Bu nedenle sorunların çözümünde Osmanlı dönemine özenmek gerçekçi değildir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün karşılaştığı sorun milli devlet niteliğiyle ilgilidir. Sorunun etnik ve kültürel kimliğin tanınması olarak tanımlanması, sorunun ulaştığı gerçek boyutuyla tam olarak örtüşmüyor.

İnalcık Hoca'nın, "Türk milletinin parçası değiliz" diye ifade ettiği gerçek, PKK-DTP çizgisinin etnik ve kültürel tanımı aşan "ayrı millet" tezi ve talebidir. Bu çizgide olanlar için sorun, Türk milleti olgusunun bir parçası olarak, demokratik içeriğe kavuşturulmuş üniter devlet yönetimi altında, etnik kimliği ve kültürü yaşamakla sınırlı değildir. Nihai talep Türkiye Cumhuriyeti'nin iki milletli bir devlet olarak yeniden yapılandırılmasıdır. Bugünkü koşullarda bu talep geri çekilmiş gibi görünse de değişmiş değildir. Belki bir ertelemeyi söz edilebilir. Bu amaca ulaşmayı kolaylaştıracak her adım bir kazanım sayılacağı için şimdilik hedef küçültülmüştür. Nitekim PKK silahla bağımsızlığa ulaşamayacağını anladığı içindir ki önce bağımsızlık, sonra federasyon tezinden vazgeçtiğini açıklamış, "üniter yapı içinde anayasal tanıma" çizgisine çekilmiştir.

Halil İnalcık Hoca, "Türkiye Cumhuriyeti temelinden sarsılıyor" derken, bu gerçeğe parmak basıyor) 19 Kasım 2009.

çıkarılmış olması ihtimalinin pek çok tarihçinin ortak görüşü olduğu bilgisi de gizlendi.¹²

Ermeni üst başlığı altında yapılanmaya gelince Türkiye'nin karşısında Azerbaycan ile birlikte hareket ettiği dönemde de bileğini maalesef gerektiği gibi bükemediği bir Ermeni diasporası/ kopuntusu ve lobiciliği vardır. Bu güç dünya parlamentolarının yarısından çoğunda Türkiye karşıtı karar aldırabilmiştir. Bir örnek olmak üzere Bulgaristan'daki Ermeni miktarı oradaki Türklerin % 1'i kadar ve İran'daki Türklerin de % 05 kadar olmalarına rağmen Ermeniler, bulundukları ülkenin kararlarını Türkiye, Türklük aleyhinde aldırabilmektedirler. Bu halk Türklerle beraber yaşamamak adına ölüm kalım savaşı vermediği göze alabilmiştir. Geçmişte Türkiye'de günümüzde dünyanın muhtelif kesimlerinde bu varlığı gösterebilmiştir. Bu halk Ankara'da silahlı eylem sergileyebilecek noktadadır. Bu halkın Türkiye üzerindeki emelleri sürdükçe Türkiye içindeki potansiyelinin tamamen pasif kaldığını, bırakılabileceğini düşünmek pek gerçekçi bir tavır olmayacaktır.

Bu halkın mücadele yöntemini geçmiş ve günümüz itibarıyla karşılaştırma imkânımız var. PKK'nın sivil hal-ka, güvenlik kuvvetlerine ve tarafsız olmayı deneyen kesime karşı aldığı tavır 1915 Ermeni terör eylemleri ile aynılık göstermektedir. Bu hal, her Ermeni'nin muhakkak bu yapılanma içinde yer aldığını şüphesiz göstermez.

---

¹² Daha fazla bilgi için bkz. Feyzullah Ezer, *Yakın Tarihimizde Der-sim İsyanları*, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

1984-1994 yılları arasında PKK-ASALA örgütsel dayanışmasının varlığı bilinmektedir. Bu dayanışma Şeyh Sait isyanını takip eden dönemlerde Azadi-Hoybun ve Taşnak dayanışması şeklinde sergilenmiştir.¹³

Erzurum-Sivas yolculuğunda Mustafa Kemal Atatürk'e yolunu keserek suikast planlayanların da keza anadili Kürtçe Zazaca olmayan bir kısım Tunceli'nin olduğu ifade edilir.

Ermenici amalle Kürt ırkçılığı ameline destek olma veya karşı tavır almama noktasında süper gücün duruşu da anlamlıdır. % 20 Azerbaycan topraklarının Ermeni işgali altında olduğu BM tarafından defalarca açıklanmış olmasına rağmen ABD bu konuda ilgisizdir. Keza teröre karşı olduğundan hareket ederek 2 bine yakın Türk askerinin Afganistan'da konuşlandırmasını sağlayan ABD, Terörist bir örgüt olduğunu ilan ettiği PKK'nın Kuzey Iraktaki kampları karşısında sessiz kalmak değil Türk Silahlı kuvvetlerinin müdahalesine mani olduğu için adeta koruyucu konumundadır.

PKK eylemleri sonucu yakalanan birçok militanın sünnetsiz olmaları anlamlı olmalı. Keza PKK'ya köyünden yetişmiş 50 militanı ile destek verdiği tespit edilen bir muhtarın ilkin sünnetsiz daha sonra da Ermeni kökenli/muhtedi olduğu görülmüştür.

Misyonerlerin bir kısım Aleviler ile Ermeniler arasında inanç ortaklığı kurma adına, Alevi dedesi kimliği ile

---

¹³ Dr. Yaşar Kalafat, *Bir Ayaklanmanın Anatomisi*, Şeyh Sait, Ankara, 2003, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

turistlerle temas kuran ve onlara "bizde de sizler gibi teslis var, sizler bize Müslümanlardan daha yakınsınız" diyen kimselerin bilinmesi¹⁴, bu dayanışmanın geçmiş dönemde ve günümüzde sürdürülmekte olması¹⁵, PKK ile Türk devletin terörün durdurulması konusunda anlaşmaya varılacağı dönemlerde Bingöl'de 33 erin katledilmesi olayında olduğu gibi barış havasını dağıtan sürpriz eylemlere imza koyan ve PKK içinde de bu tutumları tepki ile karşılanmış grupların oluşu. Kürt aktivistlere rağmen PKK'nın farklılığını ve PKK'ya rağmen gizli bir yapılanmanın olduğunu düşündürmektedir.

---

¹⁴ 'Alevilerle Ermeniler arasındaki fark, soğan zarı kadardır. Ermeniler; Tanrı'yı 'Baba, Oğul ve Kutsal Ruh' olarak anar; biz bu üçlemeyi Allah-Muhammed-Ali biçiminde söyleriz. Onların 12 Havarisi vardır, bizim 12 İmamımız. İbadet ve oruçların vakit ve şekliyle bayramlar, her iki millette de aşağı yukarı aynıdır.

Onlar tek kadınla evlenir ve kadın boşamazlar, biz de öyle.

Onlar göğüslerinde Haç çıkarmak yoluyla şahadet getirirler, biz açık avucumuzu bağrımıza basmak suretiyle.

Biz, sonradan Hazret-i Ali Efendimize uyduğumuz için adımız Alevi oldu, yoksa aramızda bir fark yoktur.'

¹⁵ 1910'lardan beri yabancıların seçilmiş bu yer nasıl hazırlanmış? Birinci aşama:

1915 tehcirinde Kürt Alevi'si gibi görünen Ermenilerin rüşvetle veya kaçırılarak buralara yerleştirildiğine ve irtibatlarının devam ettiğine, Evangelik Misyonerlerin yazılarında rastlanıyor. Bu Ermeniler vasıtasıyla eşkiya aşiretler para karşılığı isyan ettiriliyor. Bu yabancılar alabalık avlama bahanesiyle bu dağlarda kanoo ile dolaşıyor. Eğer bakılacak olursa, Tunceli'de "bazı aşiretler" in kullandıkları malzeme ve mensuplarının harcama durumları bölgenin gelir durumu ile uyumlu değildir. (İlhan Dülger, Özel Arşiv)

Bütün bunlara rağmen silahlı Kürt hareketinin her safhasında ve tamamen bir Ermeni inisiyatif/ önceliği olduğunu söylemiyoruz.

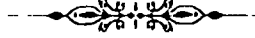
Gregoryen Türkler ise Ermeni silahlı hareketinin ve kültür savaşının daima haksız kazanımı olmuştur. Müslüman halk tarafından dışlanan Gregoryen Türklere Gregoryen Hayk kavmi, Ermeni kimliği ve ulusal meselesi adına sahiplenip onlardan siyasi, askeri ve kültürel alanda istifade etmesini bilmişlerdir. Bu potansiyel geri alınıp sahibine teslim edilerek Türklüğün Ermenilik aleyhine güç kazanması sağlanabilmelidir.

SONUÇ

Mesele, yeterince sağlıklı ve içerikli ve ayrıca zamanında alınmış istihbarat, bilgi, bu bilginin gerektiği gibi uygulamaya konulması ve uygulama sonucunun yeni gelişmelerle takip edilmesindedir.

Mesele, konumunun resmi olup olmadığına bakılmaksızın her vasat ve pozisyondaki entelin/ aydının koordinesinden gerektiği gibi istifade edebilmektir. Böylesi bir kadroyu oluşturup yararlanabilmektir.

II. BÖLÜM

HIDRELLEZ

Hızır Ellez/ Hızır İlyas, Hızır Zinde veya Hızır Nebi/Hızır Nebi Bayramı Türk kültür coğrafyasında Türk kültürlü halklar arasında kutlandığı gibi diğer halklar tarafından da bilinir ve kutlanır. Mesela Ortodokslarda bu bayram **Aya Yorgi** olarak bilinirken Katoliklerde ise **St. George** olarak bilinir.

Hızır'da Türk kültürlü halkların değişik kesimlerinde farklı anlamlar yüklenmiştir. Hızır evliyadan ulu bir zat, Hızır bir Peygamber, Hızır daha üst statüde ruhani bir güç gibi. Anadolu'da ana dilleri büyük ölçüde Arapça olan Nusayri olarak bilinen Türk kesim, Azerbaycan'da Dağlılar ve Tatlar olarak bilinen Türk kültürlü İslam kesimlerin ve Sünnî İslam kesimlerin Hızır algılayışlarında az çok farklılıklar vardır.

Halk inançlarımızda bu bayram iki kardeş olan ve ısrıyı - yeşili temsil eden onun hamisi olan Hızır ile suyu temsil eden onun hamisi olan İlyas'ın buluşma günüdür.

İslamiyet'te Kur'an-ı Kerimde El Kehf Suresinde Hz. Musa'nın yanındaki bilge kişinin Hz. Hızır olduğu kanaati de vardır.

Hızır halk kültürümüzde bolluğun bereketin simgesidir. Kalmış olanlara yardım etmenin simgesidir. Onun bu özelliği etrafında inanç içerikli birçok efsanenin toplanmasına yol açmıştır.

5 veya 6 Mayıs Hızır Ellez Bahar Bayramı olarak bilinirken bu günün gecesine de mistik bir anlam yüklenmiştir. Bu gecede ambarların kapısı, erzak kaplarının ağzı açık bırakılır. Hızır'ın uğraması ile bereketin artacağı inancı vardır. Bu gecelerde Hızır'ın ayak veya baston izi aranır. Nahcıvanda pencere önlerine ve mescitlere konulan konulan kavutta Hızır'ın izi aranır. Bulunması halinde kurban kesilip paylaşılır. Bu iz Tutiya olarak bilinir bütün yakın çevreye dağıtılır. Halk o gün mayalamadan yoğurt çalar, süt tutarsa Hızır'ın o eve geldiğine inanılır.

Bu münasebetle ev-eşik üst-baş her taraf yıkanır paklanır temiz olmasına azami itina gösterilir. Zira Hızır temizliği sever, pis yerlere gelmez inancı vardır.

Halk inançlarında meleklerin havadar, güzel kokulu, ışıklı, temiz yerleri sevdikleri şeytani güçlerin ise loş, havasız ve pis yerlerde yaşadıklarına dair inanç vardır.

Varto ve Bingöl havalisinin Alevi inançlı ana dilleri Zazaca olan Müslüman Türkleri bu gece için evlerinin bacasında özel hazırlık yaparlar. Ailenin her ferdi kendisini temsil eden özel bir taş koyar ertesi gün bu taşlar kal-

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

dırılarak uğur böceği aranır. Kimin taşının altında görülür ise o yıl ailenin en şanslı biriyi olarak kabul edilir.

Hidrellezde ayrıca gençlerin kismetlerini tahmin için tuzlu klik uygulaması gibi birtakım inançlar yapılır, bugünlerde kıra çıkan gençler birbirlerini yakından tanıma fırsatı bulurlar, nişanlılar birbirlerine “Hızır Payı” yollarlar. Keza hava kararmaya yüz tutunca çocuklar çeşitli nağmeler söyleyerek “Hızır payı” toplarlar.

Bu ve benzeri birçok çevrede Hızır üzerine yemin edilir. Tunceli’de Hızır Cemi yapılır.

Tunceli’nin il merkezinde **Derviş Milli** diye bilinen bir yatır vardır. Burası Pülümür ve Munzur çaylarının birleştikleri yerdir. Burada yörenin Alevi inançlı Müslüman Zaza, Kırmanç ve Türkmen halkı ‘Seccade salar cem yaparlar’. Her Perşembe günleri burada lokma dağıtılır. Ayrıca Mart ayının dört Çarşambasının dördünde de burada Dede dua verir, lokma dağıtılır. Mart’ın 19 undaki Çarşamba’da cemaat kadınlardan oluşur. **Devre Camal/ Derviş Cemal** diye bilinen bu ziyaretin Zazaca karşılığı **Galo Çeto** (İki çayın birleştiği yer) dir. Derviş Milli, Milli veya Mili adını bir Zaza aşireti olan Milli Aşiretinden almıştır. Burası Milli dervişin ‘Sır’ olduğu yerdir. Her Hidrellezde Hz. Hızır ile buluşan Milli Derviş burada Hz. Hızır ile birlikte göklere uçmuştur. Burada Hz. Hızır’ın ayak izi olduğuna inanılır. Türbe buraya yapılmıştır. Burasını halk her türlü dilekleri için kadın erkek çoluk- çocuk her yaştaki bütün fertleri tarafından ziyaret etmektedir.

Ziyaret inanç ve uygulamalarında Nevruz Coğrafyası'nın halkları arasında pek fark yoktur. Zazaca ziyaret jore'dir.

Efsaneye göre Hızır (a.s) Milli Derviş'e çok kere olduğu gibi gene misafir olur. Sabahleyin birlikte kalkarlar ve Kalan'a/ Tunceli'ye doğru yürümeye başlarlar. Milli Derviş'in oğlu birkaç defa şahit olduğu bir olayı tekrar yaşar. Babası oğluna Hızır'ın sağdııcı olduğunu söylemiştir. Derviş Milli'nin oğlu Hz. Hızır ve babasını gizlice takibe başlar. Bugün türbenin bulunduğu yere geldiklerinde Hz. Hızır takip edildiklerini fark eder. O anda kayanın başından güvercin olup uçarlar. Milli Dervişin oğlu babasının Güvercin Donu'na girip uçtuğu görünce, kendisinin de uçabileceğini düşünüp, kendini kayadan aşağıya bırakır ve düştüğü yerde ayağı kırılır.

Bu günlerde meyve vermeyen ağaçlar, yumurta vermeyen tavuklar kesilmekle tehdit edilerek gayrete getirilmek istenir.

Zazalarda bugün "Hızır Haftası" olarak kutlanır. Bu hafta içinde üç gün "Hızır Orucu" tutulur. Mezarlıklar ziyaret edilip "Hızır Lokması" dağıtılır. Kazak Türklerinde ise "Kızır Ata Gecesi" kutlanır. Anadolu'nun birçok yerinde "Hıdırellez Çöreği" ve "Hıdırellez Yumurtası" hazırlanır.

Nahcıvanda gavurga ve kavut yapılır. Efsaneye göre Hızır arkadaşları ile birlikte bereketi simgeleyen Zülmet Taşı'na giderken onlara kavurga ve kavut götürmelerini söyler. Dönerlerken herkesin istediği kadar zülmet taşı götürmesini ister. Kavurga ve kavut önerisine riayet edenler evlerine bereket götürürler aldıkları taşlar altın olur.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Trabzon, Giresun ve Samsun dolaylarında bugün sahile inilir ne dilenilmiş ise onun resmi kumsala çizilir. Bazı yörelerde gençler dileklerini bir kâğıda yazarak denize atmak suretiyle mesaj vermek isterler.

Hızır'a gönderilecek bu mesaj bazen gül ağaçlarının altına beşik veya bebek yaparak çocuk özlemini bazen de ev veya arabayı simgeleyen işaretlerle ev veya araba isteği anlatılır.

Bayram günü herkes tezden su kenarlarına ve bulak başlarına gider, el-yüzlerini yıkar evlerine su getirirler. Bu suyun içine kırk çiçek ve yaprak derlenilerek konulup kaynatılır. Bu suyun içinde bir yumurta olur ve bu su ile ailenin bütün fertleri yüzlerini yıkarlar.

Samsun yöresinde bugün yeşile dokunulmaması, onların canlı kabul edilip toplanılmaması inancı ile çelişki teşkil etmesi ilginçtir.

Halk inançlarına göre Hızır üç gün boyunca atla gezer ve insanlara kısmet dağıtır. Rengarenk çiçekleri andıran bir giysisi vardır. Ayağını bastığı her yer yeşerir çiçek açar. Cüb-besini kaldırdığı zaman karlar erir ve onun geçtiği yerler bereketlenir. Nerede kime nasıl yardım edeceği bilinmemekle beraber o her insana hayatı boyunca üç defa görünür ancak görüldüğü kimseler onun Hızır olduğunu bilemezler.

Hızır'ın darda kalana yardım etme özelliği ile eski Türk İnanç Sistemindeki "Yol İyesi" inancı büyük ölçüde örtüşür. Yol iyesi de Hızır gibi boz atlı olarak düşünülmüştür. Geçmişte gençler rızıkları bol olsun diye Hızır'dan ilhamla ağ veya boz at binerlerdi. Bugün hala Altaylar'da,

Hakasya, Tuva'da yol iyesini simgeleyen Obo olarak bilinen kutsal taş yığınlarına kansız kurban olarak bilinen çeşitli saçılar yapılır. Uzun sarp yolların olumsuzluklarına karşı koruyan yardımcı olan güç olarak bilinir.

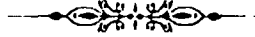
Türk kültürlü halklarda bilhassa yolculuğa çıkmadan evvel hayır işlenir fakir sevindirilir sadaka verilir.

Hızır'ın ne zaman ve hangi kimlikle insanları yoklayacağı bilinmez bu itibarla "hergeleni günü kadir her geleni Hızır bil" denir. Bununla hayırsever ol mesajı verilmiş olunur. Buradan hareketle yardım talebinde bulunanlar fakir fukara eli boş gönderilmez.¹⁶

---

¹⁶ Türkan Kadirzade, "Nahçıvanda Hıdır Nebi Hızır İlyas Bayramı ve Anadolu Türkleri İle Karşılaştırmalar" **Haberler**, Nahçıvan 2009 No1. s. 137-143; Ali Osman Aktaş "Yaşatılan Genel Bir Kült Olarak Samsun İli Avut Köyünde Hidrellez Gelenekleri" **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**, Kış 2009 S. 49 s.175-194.

III. BÖLÜM

Türk Kültür Coğrafyasında Hz. HIZIR İLE İLGİLİ HALK İNANÇLARI

“Her geceyi Kadir
Her geleni Hızır bileceksin”

GİRİŞ

Konuya Türk Kültür Coğrafyası’nın tanımını ile girmek istiyoruz. Şüphesiz Türklük bir kültürel vetiredir. Bu coğrafya ise, Türk kültürlü halkların varisi ve yapıcısı oldukları kültürün yaşan alanıdır. Biz bu coğrafya da Hızır inancını halk inançlarından hareketle incelemeye çalışacağız. Bu coğrafyada diğer birçok yer gibi Uluğ Türkistan, Kafkasya, Balkanlar, Orta Doğu’da Hızır inancı yaşamaktadır. Bizim çalışmamızın özünü ise, Doğu Anadolu’nun Alevi inançlı Zazalar’m inançlarında daha bariz olarak görünen Hz. Hızır, Güney Anadolu Alevi inançlı Nuseyriler’inde farklı

boyutta görünen Hz. Hızır ve Azerbaycan'da Dağlılar olarak bilinen kesimde ön plana çıkan Hz. Hızır inancı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar oluşturmaktadır.

Hızır, bir tespitte Peygamber, bir tespitte Evliyaullah'tan bir kimse ve başka bir tespitte de efsanevi kahraman olan bir kimsedir.

Hz. Ali (r.a.) Hz. Muhammed'e Hızır (a.s.) ı rüyasında gördüğünden bahisle, savaşı kazanması için kendisine bir dua öğretmesini istemesi üzerine, Hz. Muhammed Hz. Ali'ye 'İsm-i a'zam'ın ne kadar okunur ise o derece faziletli olacağından bahisle önerir.

METİN

Anadolu Türk kültür coğrafyasında Hızır kültü etrafında birçok inanç motifi bir araya gelerek adeta bir yumak oluşturmuştur.

Erzincan Tercan'ın Komlar köyünde 13-14 ve 15 Şubat'ta Hızır Cemi yapılır. Cemi Peykçi yönetir ceme küsler katılamazlar. Cemde meydana dökülenleri oniki makamdan birisi olan Süpürgeci temizler.

Tunceli Pülümür'ün Dere Köy'ünde Şubat'tan Mayıs'a kadar Hızır Cem'i yapılır. 5 gün Hızır Orucu tutulur. Kesilen kurbandan herkes yemek zorundadır. Dedenin üflediği ve bu nedenle de kutsal olduğuna inanılan bir tas sudan herkes içer. Semah'tan sonra Hızır Cem'i biter.¹⁷

---

¹⁷ Öcal Oğuz, Türkiye'de 2005 Yılında Yaşayan Geleneksel Kutlamalar, Gazi Üniversitesi, THBMER yayını, Ankara 2005 Sf. 11.

Ankara Bağla'nın Afşar kasabasında her “Kuzu Bucağa Dayanınca” yani Mayıs ayında “Düt Dede Şenlikleri” yapılır. Bu şenliklerin halk dilindeki adı Hıdrellez'dir. Düt Dede XIII. yy.da bastonu ile vurduğu yerde bir dut ağacı çıkar ve ismini buradan alır. Bu dutun meyvesini bir ordu yese bitiremez, ziyaretinde yüzlerce kurban kesilir, ağaçlara kurdele bağlanır, dileklerinin olacağına inanılır. Dönüşlerinde taşların altında canlı bir karıncanın görünmesi dileklerinin kabul gördüğüne yorumlanır. Kutlamaların sonunda o yıl çok yağmur yağdı ise “Şükür Duası” na az yağdı ise “Yağmur Duası” çıkılır. Bir orduya yetecek kadar meyvesi olabilmek Evliya sırrıdır. İfşa edildiğinde sırlar hikmetlerini yitirirler.

Yozgat'ın Divan'lı köyünde her yıl 6 Mayıs'ta Hıdrellez kutlamaları yapılır. Yağmurlu geçen bu günler Hıdır ile İlyas'ın buluşma günleri olarak kabul edilir. Burada Hıdrellez'in adı Eğricedir. Kelime, Hıdrellez'den evvel ekilen ekinlerin eğri çıkacağı inancından çıkarılmıştır. Hıdrellezde gül ağacının dibine yapma bebek konur veya sembolik beşikler yapılır, bununla bebek talebinde bulunmuş olunur. Mani çömleğinden başı tülbent ile örtülü çocuğa mani çektilir. Kismetlerinin açılması için kızların başında kilit açılır. Kilit Açma'nın çeşitli şekilleri vardır.¹⁸

Tokat'ın Akyamaç köyünde her yıl 6 Mayıs'ta Hıdrellez Evrûce Günü olarak kutlanır. Bu kutlamalar Atay Dede'den beri devam etmektedir. Burada Hıdrellez'den evvel doğacak çocukların sakat olacağına inanılır. Köydeki

---

¹⁸ (a.g.e)

Orhan Ulusoy'un türbesi ziyaret edilir, burada 'lokma' dağıtılır. Buradaki kurban merasimi anlatan Ali Şen'in şirinde;

'Layık olanlara verir lokmasını
Pişmiş lokma yiyen çıra bakmasını
Rızada müminler dışa çıkmasını
Kurbanınız kabul olsun erenler' demektedir.

Hıdrellez'de ikramı yapılan yemeğin adı 'Bad' dır. Burada hıdrellez'in kutlandığı yerlere hamile kadın getirilmez.

Adıyaman'da 6 Mayıs'ta kutlanan Hıdrellez inancında, Hz. Ali'nin doğum günü olduğu inancı vardır. Burada da benzerlerinde olduğu gibi yakılan ateşlerin üzerinden atlanır.

Afyonkarahisar'da her yıl 6 Mayıs'ta Hıdrellez kutlanır. Sabah namazından sonra taliplerle birlikte evlenme zamanı gelmiş genç kızlar yanlarına bir asma kilit alır evli veya yaşlı bir kadınla Karahisar Kalesine çıkarlar. Kadınlar kilitleri kızların başında açarak kismetlerinin açmasını sağlamış olurlar. Kalenin yanındaki Kız -Kulesi'nden; \

Bahtım bahtım

Altın tahtın

Evlenecek vaktim derler. Kaleye çıkanlar eş değil de çocuk beklentisi içinde iseler,

Çocuğum olacak vaktim vak

Okul bitirecek vaktin, derler.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Burada kutlamaların yapıldığı yere 'Hıdırlık Dağı' denir.

Afyon Dinar'da 6 Mayıs'taki Hıdrellez için 5 Mayıs'ta dilekler dilenir ağaçlara çaputlar bağlanır. Ertesi gün erkenden bu dilekler suya söylenir. Hıdrellezde en çok yenilen yemek Piş'tir.¹⁹

Aksaray'ın Tekke İlçesinde Hıdrellez'de ambarların ve çuvalların ağzı açık bırakılması bereketin artacağına inanılır.

Ankara Bala'nın Keklice köyünde soğan bahçesinin yanına dilekler çizilerek istekte bulunulur. Ertesi gün çizilen şekiller bozulmuşlarsa bu şekillere Hızır bastığı için bozulduğunu böylece dileklerinin kabul olacağına inanılır. 6 Mayıs Hıdrellez'de kadınlar tandırda toplanır ve hamur işi yaparlar. Böylece bereketin artacağına inanırlar. Bereketin celbi adına yapılan yemekler komşulara dağıtılır. Bu gün sağılan süt evin dışına konur akşama kadar bu süt mayalanır ise Hızır'ın geldiğine inanılır. Burada kız evine oğlan evinden süslenmiş koyun gönderilir. Bu hayvan günün kutlamalarında kesilip yenilir. Hıdrellezde yeşillığe çıkan hasta çocukların şifa bulacağına inanılır.

Ankara Çubuk Aşağı Emirler Köyünde, küçükler Hıdrellez Ateşinin üzerinden atlarlarken büyükler etrafında halay çekerler. Ateş sönerken herkes birbirlerinin yüzüne kara sürer.

---

¹⁹ a.g.e.

Ankara Çubuk Dumlupınar köyünde Hıdrellez Ateşinin üzerinden atlayanların günahlarının döküleceğine inanılır. Manilerin çekileceği küp için iki kız çocuğu çiçek toplarlar, okunacak manileri çekecek kızın adı 'gelin'dir. Hıdrellezde **salıncaklara** da bilinir.

Ankara Mamak'ta Hüseyin Gazi Hıdrellez Kutlamaları'nda **Hüseyin Gazi Dağının** etrafında 3 defa **tavaf** dercesine dolanılıp dilekte bulunulur. Hüseyin Gazi'ye ait gürsün deliğinden başını uzatan kimsenin baş ağrısının geçeceğine inanılır.

Antalya Kumluca Yazır köyünde 6 Mayıs Hızır ile İlyas'ın buluştukları gün olarak kabul edilir. Yemekler **Olympos Dağındaki** ulu bir ağacın altında yenir kaplar oradaki **çeşmede** değil bereketli olması için **dere**de yıkanır Burada Hıdrellez'de muhakkak **salıncığa** bilinir. Bugün ulu bir ağaca kurulmuş tek kişilik **salıncığa** binenlerin sallanırken günahlarının döküleceğine inanılır ve ne kadar yukarılara sallanabilirlerse o gün o derece Allah'a yakın olacaklarına inanırlar. Bu itibarla yüksek dallar seçilir ve küçük büyük herkes **salıncığa** biner.²⁰

Burada akşamdan dilekler bir kâğıda yazılıp gün doğmadan ağacın dibine konup sabahleyin yine kimse görmeden oradan alınırlar. Burada ağaçlara bağlanan **adak bezlerinin** giysilerden kesildiği, yırtıldığı da olur. Ayrıca adak bezi ne kadar yüksel dala asılır ise mesajın daha yakın zamanda alınacağı inancı vardır. Buradaki bir diğer uygulama şekli de belli miktarda **zeytin tanesinin** üzerine

---

²⁰ a.g.e.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

dua okuttuktan sonra onların denize Hıdrellez'de atılmalarıdır. Geçmişte, mayasız süt kaynatılıp üstü örtülüp yoğurt olması beklenirdi. Süt yoğurt olur ise, dileğin olacağına inanılırdı.

Antalya'nın Korkuteli ilçesinde 6 Mayıs günü Hızır'ın gelip gelmediğini anlamak için un elenir unun üzerinde Hızır'ın izleri var ise gelmiş olduğuna hükmedilir. Burada da dilekler kâğıda yazılıp gül ağacına asılır veya toprağa çizilerek mesaj verilir. Bir diğer uygulama şekli de aynı uzunluktaki iki soğan yaprağının birisine ak diğerine kara iplik bağlanır. Ertesi gün tekrar boyları ölçülür ak iplikli soğan uzamışsa o yılın bolluk ve mutluluk kara iplikli soğan uzanır ise o yılın kıtlık ve üzüntü yılı olduğuna inanılır. Antalyalılar bu ilçede otların üzerindeki çiğilden süte maya yaparlar süt maya tutarsa Hızır'ın uğradığına o yılın bereketli geçeceğine yorumlanır. Bu günde tabiattan enerji ve güç alınmak istenir. Yeşil bitkilerle temas kurulur, boyunun uzamasını isteyenler kavak ağaçlarına asılırlar. Herkes salıncağa binmek ister. Bütün bunlara ilaveten Hıdrellez'de bulunacak olan dört yapraklı yoncanın hikmetine inanılır.

Balıkesir'de Hıdrellezde Hızır izlerini tespit için un serilir, mani güveci için çiçek toplanır. Yiyecek çuvallarının ve para cüzdanlarının ağzı içine bereket girsin diye açık bırakılır. Hızır'ın pis olan eve girmeyeceği inancından hareketle evler temizlenir. Pis ev bırakılmak istenmez. Dilek tutularak eşit uzunluktaki soğanlara ak ve kara iplik bağlayarak hangisinin uzayacağını takip ederek yorumlama inancı burada da vardır. Halk arasında Hızır'ın geç uyanan-

ları sevmeyeceği inancı vardır. O gün şık giyinmiş halk köy meydanında büyük bir kazanın başında mayasız sütün Hızır tarafından mayalanmasını bekler. İlginç olan bir inanç o gün yapılan piknikte yenilen yemeklerden **çalmanın** bereketi artıracağı şeklindedir. Mani güvecine yüzük atmak burada '**Dağara Yüzük Atma**' olarak bilinir. **Salıncağa** binmenin hikmetine burada da inanılır. Ancak kel olan kimse binmemelidir inancı vardır. Hıdrellezde günahların dökülmesi için **ateşten** atlanmalı ve **salıncağa** bilinmelidir, **salıncağa** binmeyenin başının kel olacağı inancı vardır. Hıdrellez ateşinden atlayanın ahirette **cehennem** ateşinde yanmayacağına inanılır. Hıdrellezde muhakkak **küsler** barışmalıdır, mezarlıklar ziyaret edilip yazı ve maketlerle Hızır'a dilekler iletilmelidir. Burada Hıdrellezde en çok ziyaret edilen yatır **Ayak Dedesi**'dir.²¹

Balıkesir'in Zeytinlisi'nde de ağaçların dibinde şekil çizilerek, dallara ipler bağlanılarak talep iletilmek istenir ve merasimler için Han Meydanı'nda toplanılır. En fazla hazırlanan yemek **keşkek**'tir.

Bilecik'in Pazaryeri ilçesinde her yıl Mayıs'ın 6 sında Hızır ile İlyas'ın atlı olarak buluştuklarına inanılır. Atlarının ağızlarından çıkan **köpüklerin** patlangaç/mürver veya gül ağacına bulaşmış olduğu inancı vardır. Bu köpüklerin bereket getirici olduğuna inanılır ve temin edilebilmesi halinde bu köpüklerin ev ve ambarlara sürülmesine çalışılır. Hıdrellez günü yaprağın dahi kıpırdamadığı durgun havada pınar ve derelerden alınmış su ile mayalanıla-

²¹ a.g.e.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

cak sütün yoğurt olacağına inanılır. Gül ağaçları dibinde şekil ve yazı ile talep duyurma uygulaması burada da vardır. Hıdrellez Pilavı'nın pişirileceği meydana giderken **mani kazanından** maniler çekilmeden evvel herkes kapısına yeşil bir dal veya çiçek asar. Genç kızlar camide Kur'an okur geçmişlerin ruhuna bağışlar bereket için dua ederler. Eğlencelerde yumurta oyunları oynanır.

Çanakale Lâpseki Üçtaşlar köyü Hıdrellez kutlamalarında Hızır baharın müjdecisi olarak bilinir ve çeşitli çiçeklerden örülmüş cüppesi ve al yemenisi ile bastığı yerlerde güllerin açtığına inanılır. Burada Hızır Ateşi'nin yakılmasını, oyunların düzenlenmesini, dilek ağacına dileklerin yapılması ve Niyet Çömleğinde Manilerin okunması, nohutlu Hızır Pilavının hazırlanmasını **Çeribaşı** diye bilinen seçilmiş kimse yönetir. Burada dilek ağcının dibinde olduğu gibi deniz kumsalında da şekiller çizilerek dilekte bulunulur.

Çorum'da Hıdrellez yemeği olarak **Hedik** bilinir. Burada dualar için **Kereb-i Gazi Türbesi**'ne gelinir. Çorum'da Hıdrellez eğlenceleri ve **niyet küpünden mani çekmek** de vardır.

Çorum Osmancık'ta dua için **Arafat Tepesindeki Koyun Baba Türbesine** gidilir.

Gaziantep'te 5 Mayıs günü başlayan Hıdrellez kutlamaları 6 Mayısta tamamlanır **Niyet Ağacına** gidilmede 2 rekât namaz kılınır. Ağaçtan alınan niyet yazıları Alleben nehrine atılır. Şeker niyet edilir ve ertesi yıl Hıdrellezde dağıtılır. Söğüt ağacından koparılan dallara 40 Fatiha, 40

İhlâs okunduktan sonra dilek dilenerek nehre atılır. Buradaki ünlü bir söze göre, 'Getir bana Hıdrellezi göstereyim sana yazı' denir

Isparta'nın Keçiborlu ilçesinde Hıdrellezde kır sofaları hazırlanır, ağaçlara dilek çaputları bağlanır, genç kızlar bir araya gelip kendi aralarında kilitler açar, kilit açmaya rağmen kısmeti açılmayanın inancında samimi olmadığına inanılır.²²

Karabük-Safranbolu'nun Çelikli köyünde kılığın yaşanması Hızır Baba'nın köye gelmeyişi ile izah edilir. Hızır Baba gelsin kıtlık olmasın diye Hıdrellez kutlanır. Bunun için Kurt Tepe'ye çıkılır. 3 gün evvelinden kutlamalar başlar ve 7 Boy Yufka Açılır. Halk erkenden kalkar köyün yakınındaki türbeye gider, türbenin etrafında 3 defa tavaf edercesine döndükten sonra toplu halde namaz kılınır. Adaklılar da o gün pişirmek kaydıyla adadığı pirinç, bulgur gibi şeylerle tavaf yapar yemekleri erkekler hazırlarlar daha sonra türbeye gidilip dua edilir. Türbede bulunan asırlık çınarın kozaları toplanıp bolluk ve bereket getireceği inancı ile evlerde saklanılır.

Karaman'da Hızır ile İlyas'ın Büyük İskender'in Ölümsüzlük Suyu'nu aramaya çıkmış iki askeri olduklarına inanılır. Bunlar yemek yerlerken sofralarındaki kuru balığa deniz suyu sıçrar ve balık canlanır. Bu esnada bir melek gelir Hızır ve İlyas'ın kıyamete kadar yaşayacaklarını ancak Hızır'ın karada İlyas'ın ise sürekli denizde olacağını, senede bir gün bir araya gelebileceklerini söyler. 6 Mayıs'ın yağmurlu

²² a.g.e.

geçmesi bu buluşma ile izah edilmektedir. Havadaki bulut ise sevinçleri sonucu ağlamaları olarak yorumlanmaktadır. Gül ağacının dibinde yapılan Hıdrellez uygulamaları burada da vardır. Karamanın bazı ilçelerinde gül ağacının dibine 5 Mayıs'ta konulan ağzı kilitli sandık ertesi gün sabahleyin açılması ile evin kızının kısmetinin açılacağına inanılır.

Kars Susuzun Ermişler köyünde Hıdrellez Ocak ayının sonu ile Şubat ayının başı arasında kutlanırdı. Halen burada Hıdrellez 5 Mayıs'ta başlamakta, o gece halk oruç tutmakta, ertesi gün evvelce serilmiş olan unun üzerinde Hızır'ın Atı'nın ayak izlerini aramaktadır. Yapılan ekmekten bütün köye eşit olarak dağıtılarak kıtlığın önleneceğine inanılır. Hızır'ın atının yiyip içmesi için su ve arpa hazırlanır. Dilek Taşları'nın altına dilekler konur. Ertesi gün hangi taşın altında uğur böceği görünür ise, sahibinin dileğinin olacağına inanılır. Gençler kısmetlerini tahmin edebilmek için Tuzlu Kavurga yiyip gördükleri rüyayı yorumlarlar. 6 Mayıs günü merceklerin kapıları Hızır bereket getirsin diye açık bırakılır. Pencere ve kapıların kilitleri açık bırakılır. Gül ağacı ve niyet çekme uygulaması bu şehrimizde de vardır. Ayrıca 6 Mayıs günü sabahtan akşama kadar süpürgeye el vurulmaz ev süpürülmez ki Hızır'ın getirdiği bereket gitmesin. Bu günün bilinen ünlü yemeği Haşıl'dır. Bugün Kur'an okunur ve 'Hızır'ın yüzü suyu hürmetine' diye bereket dilenilir. Yemeğin ardından bütün köy için Hızır Duası yapılır bu duada sağlık ve bereket dilenilir.²³

---

²³ a.g.e.

Kırıkkale Balışehir kasabası Bey Obası köyünde Hırzır'ın temiz olmayan köye gelmeyeceği inancı vardır. O gün iş yapılması uğursuzluk getirir, güneş doğmadan kalkılır. Gül ağacı ile ilgili inançlar burada da vardır. Ateşten nazardan ve hastalıklardan korunmak için atlanılır ve Hırzır'ın yeşillikleri sevdiğinden hareketle o gün piknik için yeşil yerler seçililer. Kızların kısmetlerinin açılması için başlarında kilit açılması uygulaması burada da vardır. Bugün küsler barıştırılır ve gençlerin tanışmaları sağlanır.

Kırıkkale'nin Yaylayurt köyünde bereket getirmesi için yeni evli gelinlerin başında getiren yemek teptisinden yemekler paylaşılır.

Kırıkkale'nin Kavaklı ilçesinde Hıdrellez kutlamaları Hıdırlık diye bilinen yerde yapılır. Hıdrelleze bir gün kala 5 Mayıs'ta kadınlar ellerine kına yakarlar ve ertesi gün ateşten atlanır, Gül ağacı uygulamalarına geçilir. 5 Mayıs'ta kırlardan 41 çeşit ot toplanır bu otlar bir küp veya kazana su ile birlikte konur. 6 Mayıs günü erkenden kalkarak genç ve zinde kalmak için bu su ile yıkanılır. Erken saatlerde dere kenarlarında ateşler yakılıp yemekler yenir. Bereketli olsun diye cüzdan ve ambarların kapıları burada da açık tutulur. 'Söğüt Dalı Asma' diye bilinen bir uygulama ile evlerin kapılarına söğüt dalları asılır ve böylece sağlık ve bereketin celbedildiğine inanılır.

Kırşehir Kaman ilçesi Değirmenözü köyünde Hıdrellez günü için 'Katkurma' diye bilinen bir yiyecek hazırlar. Bu gün 'Hıdrellez Suyu' ile mutfakların kap kaçakları yıkanır. Birtakım çiçekler kaynatılarak şifa vereceği inancı

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

ile suları içilir. Burada da yiyecek kapları ve cüzdanların, Hızır geldiği zaman dokunsun bereket bıraksın diye ağızları açık bırakılır. Hıdrellez Günü eğlence ve Hıdrellez Gecesi ibadet gecesidir.²⁴

Kocaeli'nin Hasanpaşa köyünde Hıdrellez kutlamaları Cıbil Dede veya Daniş Dede diye bilinen bir yataının yakınlarında yapılır Buradaki inanışa göre 180 günde bir yılbaşı olur. Bunlar Mayısın sekizi ve Kasımın sekizidirler. Böylece, Hıdrellez kutlamaları iki defa yapılmış olur. Hıdrellez Pilavı'nın yenilmesinden sonra halk dua için Cıbil Dede'ye gider.

Konya Çelti'de Hıdrellez'de mani çekme 'Mani Kurma' olarak geçmektedir. Mani Testisi'nden maniler çekilip eğlenceler bitince bereket duası ile kutlamalar biterler.

Kütahya Simav ilçesi Gölköy'de 5 Mayıs günü Ganel Deresi'ne gidilir, buradan taş toplanır, akşam olunca köprü'nün kenarında toplanılan bu taşlarla dilekler istikametinde maketler yapılır 6 Mayıs günü 'kuşluk vakti' kalkılır, iki rekât namaz kılındıktan sonra maketlerin yanma gidilir. Maketlerde bir yıkılma var ise, buraya Hızır'ın geldiği ve niyetinin olacağına inanılır. Ayrıca oğulları askere gidenler 'Hayır' diye bilinen ve bütün komşuların davet edildikleri bir yemeği de Hıdrellez'de verirler

Mersin Silifke'nin Tosmurlu köyünde Hıdrellez Kutlamaları Erenler Tepesi, Kızlar Sivrisi, Peri Kızları Tepesi veya Perili Tepe diye bilinen yerde kutlanır. İnaniş göre burada bu tarihte perili kızlar uzaktan görülebile-

---

²⁴ a.g.e.

cek derecede büyük bir ateş yakarlar. Hıdrellez günü erken saatlerde bölgedeki kutsal bilinen bir mezarın başına gelinir, burada namaz kılınıp taşlarla ve sopalarla dileklerini mezarın başında maket olarak yapar veya çizerler. Adağı olanlar adaklarını kesip orada dağıtırlar. Daha sonra mezarın üzerindeki çay taşlarından 41 tane toplanır. Bu taşlarla birlikte mezarın etrafında 7 defa **tavaf** edencesine dönülür. Her dönüşte beher taş için 1 Fatiha 3 İhlâs okunur ve okunan her taş tekrar mezarın üzerine konup dilek ağaçlarının bulunduğu kısma geçilir. Dilek ağaçlarına bağlamak için halk yanlarında getirdikleri veya giysilerinden yırttıkları çaputları bağlarlar. Dilekten sonra mezarların üzerinden **yedi taş** toplanıp bunlar evlere götürülüp saklanır ve **Hıdrellez Akşamı** veya Hıdrellezden sonraki günün şafak vakti sabah namazından sonra dilek tutularak Göksu Irmağı'na atılırlar

Samsun'da Hıdrellez günü Atakum'da toplanılır, halk dileğini kuma yazar veya çizer. Dalga yazılı veya çizili şeyi bir defada siler ise, dileğinin kabul edildiğine inanılır.

Şanlıurfa'da Hızır ile İlyas'ın bir gül ağacı dibinde buluşup bütün dilekleri kabul edeceklerine inanılır. Bunun için bütün halk dileğini gül ağacının dibine koyar. Burada da Hızır evi gezeceği inancından hareketle buğday torbasının ağzı açık bırakılır ve ertesi gün torba üzerinde Hızır'ın izi aranır. **Hızır'ın İzi'nin** bulunması o yılın bolluk ve bereket içinde geçirileceği anlamına gelir. Urfa'da Hıdrellez günü erken kalkmayanların işlerinin **ters** gideceğine inanılır. Gül ağacından alınan dilekler en kısa zamanda Fırat

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

nehri'ne atılırlar. Bunlar yapıldıktan sonra başta Cema-leddin Baba Türbesi, Hz. İbrahim'in dünyaya gelmiş oldu-ğuna inanılan Hz. İbrahim Mağarası, Dede Osman-ı Veli Hazretlerinin Türbesi, Balıklı Göl ve Hz. Eyüp'ün içerisinde 16 yıl yaşadığına inanılan Hz. Eyüp Mağarası olmak üze-re Şanlıurfa'daki ziyaret yerlerine gidilir.²⁵

Şanlıurfa Birecik'te içerisinde Hıdrellez Duası'nın da bulunduğu parşümen kâğıdı çoğaltılıp dağıtılır. Bu kâ-ğıdı alanlar altına isteklerini yazarlar bunlar düzenli kat-lanır ipe bağlanır hıdrellez gecesi gül ağacına asılırlar. Ertesi gün erkenden bu kâğıtlar dilek sahiplerince alınıp Fırat nehri'ne atılırlar.

Trabzon Şal Pazarında Hıdrellez günü sandalla de-niz turu yapmanın gam ve keder dağıtıcı olduğuna inanı-lır. Bugün yapılan yemeklerin şifalı oldukları inancı var-dır. En ünlü Hıdrellez yemeği **keşkek**'tir. Burada da Hıd-rellez **Temizliği** Hıdrellez'den önce yapılır. Bu günde ek-mek yapılmaz, orak tutulmaz, biçim yapılmaz, yayıklarda ayran yapılmaz.

Kars'ın Kağızman ilçesinde 6 Mayıs'ta Bicek **Çıkar-ma/ Hıdrellez, Bicek Bayramı, Hıdrellez Bayramı** yapılır. Bunun için Aras nehrinden güneş doğmadan taşı ve topra-ğı ile bir kova su alınır. Erken saatte bahçelerden 7 renk çiçek toplanır. Kovanın dibi görünmeyecek şekilde üstü zeze denilen sarıçiçek ağırlıklı olmak üzere bunlarla kapa-tılır. Bu hazırlık karanlık bir yerde 6 Mayıs'ın sabahına

---

²⁵ a.g.e.

kadar üzeri kapalı bir şekilde bekletilir. 5 Mayıs günü Tuzlu Glik hazırlanır pikniğe kete de götürülür.

“Ağlama naçar ağlama

Elinde hacar ağlama

Kapını bağlayan Allah

Bürgün açar ağlama” gibi manileri ‘Aklı kesmeyen Bir Kız çocuğu’ çekmelidir.

Edirne de Hıdrellez **Kakava** şenlikleri olarak kutlanır. Genç kızlar kısmetlerinin açılması için gün doğmadan gelinlikleri ile Tunca nehrinin kıyına gelir dileklerde bulunur **gelinliklerini** akan suya atarlar. Buradan su alıp ellerini yüzlerini yıkamak için evlerine götürülenler de olur. Burada ata olduğuna inanılan **Baba Finge’nin** nehirde çıkıp halkın zorluklarını yenmesinde onlara yardımcı olacağı inancı vardır. Ayrıca söğüt dalları koparılarak Tunca’nın köprüsünün üzerinden geçilir, daha sonra bu dallar evlere götürülüp kapılara asılır. Bu dalların evlere bolluk ve bereket getireceğine inanılır. Burada da Niyet **Çömleğinden** mani çekilir ve ateşten atlanılır.

Kırıkkale’de ise Kavala Şenlikleri, **Şeytan Deresi** ve **Asil Beyli Deresi** etrafında kutlanır. Dua için Hıdrellez günü **Bolca Nine’ye** gidilir. Burada da ağaçlara niyet çaputu bağlama uygulaması vardır.

Gümüşhane’de Hıdrellez **Kov Kalesi** şenlikleri olarak kutlanır. Efsaneye göre kalenin fethi **Bayburtlu Latif Hoca** tarafından 6 Mayıs’ta olmuştur. Burada kadınlar gül dalının yanmda namaz kıldıktan sonra hiç kimse ile konuşmadan dilek dileyerek yatarlar. Böylece dileklerinin Hızır tarafın-

dan duyulup kabul göreceğine inanılır. Burada 40 tane buğday tanesine dua okunup dilekte bulunulup bunlar suya atılırlar. Burada Hıdrellez yemeği olarak pilavlı kuru fasulye ve **lemis** diye bilinen özel bir tatlı ikram edilir.²⁶

Kırşehir Mucur'da Hıdrellez Köme veya Çayır Şenlikleri olarak kutlanır. Kelime kümeleşmek fiilinden türetilmiştir. Şenliğin özelliklerinden birisi de yeni evliliklere ortam hazırlamaktır. Burada 'Gelin Kız Hıdrellezi' yapılır. Hıdrellez Gecesi herkes namaz kılıp dua eder. O gece 1 Fatıha ve 3 İhlâs okuyup ilkin Hz. Muhammed (s.a.v) in ve daha sonra da Hızır ve İlyas kardeşlerin ruhuna gönderilir.

Edirne Sarayıçi Hıdrellez Kutlamalarında halk Sarayıçi Deltasında toplanıp Kur'an okur. Kadınlar ve kızlar kopardıkları söğüt dallarını ilkin suya sokarlar. Bu dallar evlere bereket getirmesi ve kötü ruhların girmelerini önlemek için 7 gün kapılarda asılı kalırlar. Ayrıca bu dalları evlenmek isteyen kızlar kismetlerinin açılması için çeyizlerine koyarlar.

Eskişehir'de Tatar Türkleri Hıdrellez'i Depreş Şenlikleri olarak kutlarlar. Kelime depreşmek fiilinden türetilmiştir. Bolluk, bereket ve sağlık için yapılan kutlamalarda İstiklal Marşı ve 'Ant Etkenmen' olarak bilinen Kırım Milli Marşı da okunur. Bu günde yuvarlak bir tepside **Kalakay** adı verilen bir hamur pişirilir. Kalakay'm ters ve düz gelmesine göre o yılın bolluk ve kıtlık yılı olacağı yorumlanır.

---

²⁶ a.g.e.

Giresun'da Hıdrellez Aksu kutlamaları olarak 7 Mayıs'ta yapılır. **Saç Ayak'tan** geçme uygulamasında, dev bir sacayağı yapılır ve şenlik alanına getirilir. Bu soyun sürmesi amaçlı bir uygulamadır. Çocuğu olmayanlar niyetlenerek buradan 3 defa geçerler. Buranın ana rahmini simgelediği yorumu yapılmaktadır. Ayrıca burada 'Dere Taşlama' uygulaması yapılır. Bunun için Aksu Deresi'nin denize döküldüğü yerde 'Derdim belam denize' denilerek suya 7 çift 1 tek taş alınıp atılır. Bazen taşı sırtından geriye, arkaya doğru atanlar da olur. Dereyi taşıyan kadın ve kızlar sonra dereye girip maşrapalarla başlarına su dökerler. Uygulamanın Efsanesine göre adada yaşayan Amazon kadınlar Giresun sahillerine gelip karşılaştıkları erkekleri kendi adalarına götürür, onlarla birlikte olduktan sonra onları denize atarlarmış. Dünyaya gelen çocuk erkek ise yaşamalarını önler, kız ise büyütürlermiş. İfadeye göre kadınlar denizi, denizden kötülük geleceği için taşlarlarmış. Burada ki son Hıdrellez uygulaması ise, adanın etrafında **tavaf** edercesine dolaşılmasıdır. Törene katılanlar **Hamza Taşı** önünde toplanır motorlarla adanın etrafını dolanır tekrar aynı yere gelirler.

Ordu Perşembe'de Hıdrellez'de 7 çift 1 tek taş inanç ve uygulaması burada da vardır. **Mayıs Yedisi/Su Bayramı/ Deniz Bayramı** yapılır.

Varto Alevi inançlı Zazalarının Hıdrellez inancı münasebeti ile aktardığım bilgileri hususi olarak geniş tuttum. Bu münasebetle imkân nispetinde geniş bir halk inanç verisi aktarmak istedim. Zira Hızır, Hızır, Hızır Ellez, Hızır İlyas, konusu daha çok tartışılacağı benziyor.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Biz araştırmamızın bu bölümünde tanımım yaptığımız Hızır, bereket, sağlık ve sıhhat, dünya malı, zürriyet, bekârlara eş veren sıkıntıları def eden bir güçtür.

Yeşil ve sulak yerleri sever atı ile dolaşır, kaftanı çiçekli beresi kırmızıdır. Akşamdan sonra dilekleri kabul eder, daha ziyade gül ağacı dibinde dileklere muhatap olur. Yazıyla, çizim ile, maket ile yapılmış mesajları alır. Bu özellikleri ile adeta su ve ağaç iyesi ile ilişkilidir.

İlgili inanç uygulamaları Ateş kültü ile de bağlantılandırılmıştır. Bu bağlantılar Hızır'ın bizzat mahiyetinden ziyade, halkın kutsal için oluşturduğu genel mistik malzeme mahiyetindedir. Ateşin paklayıcılığı, saç ayağı uygulaması, tandır damı ve benzerleri gibi.

Hızır'la ilgili olan inançlarda Dağ kültü de bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Hızır'a ulaşabilmenin yollarından birisi dağ tepeleri, kaleler, kuleler gibi yerlerdir. Sallıncakla ne derece yükseğe çıkılsa o derece ona yaklaşılmış olacağı böylece dileklerin daha kolay ulaştırılabileceği inancı vardır. Bu uygulama, Mutlak olanı, yüceyi, yücelerde düşünmüş olma inancının bir sonucudur. Tengricilik inancında da vardır.

Hızır, paklığı sever, pis yerlerden hoşlanmaz, gittiği yerde iz bırakır. Yılın malum belirli gününde rızık bekleyenlerin başka şeylerle meşgul olmasını istemez. Ziyaret edeceği ambar, kiler, erzak deposu, para cüzdanının o gün açık olmasını ister, kilidi sevmez. Açık yüreklilik arar. O gün insanların küs olmalarını da istemez, kismetlerinin açılmasını isteyenler o gün kilit açarlar.

Bu tespitlerdeki Hızır, Alevi inançlılıktaki cem kavramı ile bütünleştirilmiştir. Düt Dede, Atay Dede, Hüseyin Gazi, Ayak Dedesi, Kereb-i Gazi, Koyun Baba, Cebil Dede/Danış Dede, Cemaleddin Baba, Dede Osman-ı Veli, Baba, Finge, Bolca Nine, Bayburtlu Latif Hoca isimli ulu zatların efsaneleri ile Hızır Efsanesi birleştirilmiş veya bu şahısların efsaneleri Hızır ile iltisaklanılmıştır. Etrafında; Hızır cemi Hızır Orucu, şükür duası, yağmur duası, kilit açma, Tavaf, lokma dağıtımı, Hıdrellez Pilavı, Hızır Ateşi, Hızır Atı, Hızır Duası, Hıdırlık Mevkii veya Hıdırlık Tepesi, Hıdrellez Suyu, Hıdrellez Gecesi, Hıdrellez Günü, Hıdrellez Akşamı, Hızır İzi, Hıdrellez Bayramı Gelin Kız Hıdrellezi günü tanım ve tabirler geliştirilmiştir.

Bu tespitlerdeki görünümü ile Hızır verendir. Hızır'dan istenilir. Hızır karşılar. Ancak Hızır'dan istenilirken Kur'an okunur. Namaz kılınır. Oruç tutulur. 'Hızır'ın yüzü suyu hürmetine' denilirken Hızır mutlak olan değil, mutlak olanın yanında itibarı olan durumundadır.

Hz. İbrahim (a.s) Hz. Yunus (a.s.) ile ilişkilendirilen anlatılarda bu peygamberler vasıta kılınarak kendisinden yapılan dileklerin ulaştırılması istenilmektedir.

Hızır ile ilgili inanç ve uygulamalar kapsamında ciddi tavaf tespitleri vardır ki, bu tespiti bütün din uluları ile ilgili çalışmalarda görebiliyoruz.

Kel motifi, kurt motifi, soğan motifi, süpürge motifi, mayasız sütün yoğurt olması, yemek çalmakta uğur bulmak gibi motifleri de görebiliyoruz. Asıl konu ile ilgili olmasa da yok sayılamayacak hususlardır.

Kel konusu halk inançlarında zaman zaman günde-
me gelmesine ve daha ziyade yazılı metinlerden bilinme-
sine rağmen henüz yeterince incelenememiştir. Kurt ve
kurt izi konusunun Hızır'ın izi ile olan inançlarla benzer-
likleri vardır. Kurd'un iz bırakmış olması, onun izine ba-
sılması bazı hayırlara yorumlanır. Soğan ile ilgili inançlar
kara iyelere karşı koruyucu olarak bilinirken soğan kabuk-
ları da kara iyelerle bağlantılandırılmıştır. Süpürgeye ge-
lince, akşamdan sonra süpürge yapılmak istenilmemesi
kutların dışlanacağı itibariyle sakıncalı görüldüğündendir.
Hıdrellezde de süpürge yapılmasının istenilmemesi Hızır
bereketinin gitmemesi inancından kaynaklanmaktadır.

Varto yöresi Alevi İnançlı Müslüman Zazalarda Hz.
Hızır 6 Mayıs'ta bereketi, sağlığı, mutluluğu ile gelirken,
her aile hazırlığını adeta kendi dünyasında yapar, ailenin
bütün fertleri Hızır için kendi dileklerini diler ve kendi
nişanlarını koyarlar. Herkesin taşı ayırıcıdır. 6 Mayıs günü
herkes kendi taşını kaldırınca kırmızı uğur böceği kimin
taşının altından çıkar ise ailenin o yılki şanslı ferdi olarak o
kabul edilir.²⁷

Burada halk "Hz. Hızır Hakkı İçin", "Hz. Hızır Yar-
dımcın Olsun", "Yalan Söylüyorsan Hz. Hızır Çarpsın", gi-
bi Hz. Hızır'ı yardım eden, kısmet veren, sağlık bahşeden,
koruyan, gerektiğinde cezalandıran olarak bilir ve bu
inancı sözlü kültürüne yansıtmıştır.

---

²⁷ Mehmet Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Etimoloji-Din-
Etnografya ve Ermeni Mezalimi*, 5. Baskı, Türk Kültürü Araştır-
ma Enstitüsü, Ankara 1983, Sf. 205-221.

Musallahlar, Nusayrilerin yaşadıkları Adana ve Mersin bölgesinin Tarsus sahil şeridindekilere verilen isimdir. Ana dilleri Türkiye şartlarında az-çok şekillenmiş olmakla beraber Arapçadır. 'Allah'ın Hz. Ali'de tecelli ettiğine Hz. Ali'nin zaman zaman insanlar arasına gelip gittiğine inanırlarken, Anadolu Aleviliği Hz. Ali'yi kutsamasına karşın Tanrının Onun suretinde tecelli ettiği yorumuna katılmazlar. Cahit Aslan Cıvaolu'na göre Nusayrilik, Yahudilik, Hristiyanlık ve özel bir Müslümanlığın karmasıdır. Yatırlarının adeta % 80 i Hızır isimlidir. 2002 yılı itibariyle Hatay'da Hızır adına 51 türbe tespit edilmiştir. Bu toplumda adamalar Hızır merkezli olur. Adeta çocuğun ve çok kere de erkek çocuğun yaşamasına mani olan güç ile adanılan yatır arasında adak itibariyle bir akit yapılır. Adamalar Allah rızası için Hz. Hızır/Hz. Hızır'a yapılır. Bu inançta Hızır veya Hızır daima hazrettir. Bu arada adama ve adama kurbanı varsa mesela ev alımlarında olduğu gibi, bir nevi şükür ve hamt ifade ediyor olmalı.

Bu toplumda da Hıdrellezde dileklerde bulunulur. Niyetler yapılırken istekler bir kâğıda yazılırlar bu kâğıtlar bir akarsuya atılırlar. Bu günde özel piknik ve özel türbe ziyareti yoktur. Yakın çevredeki ünlü yatırları Ayıklı/ Arıklı, Eshabı Kefh, Bilali Habeşi, Şih İbrahim Hâkim, Şih Vasıl, Şih Hatim, 7 kardeşler, Hz. Hızır'dır.

Kadir Bayramı, Muha Baba Bayramı, Aşure Bayramı, 9 Rabiulevvel Bayramı, Nevruz Bayramı, Mihrican Bayramı gibi bayramları kutlarlar.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Bu toplumda Cem Evi kavramı yoktur. Cem de yapılmaz camiye de gidilmez. Camiye gidilmeyiş, Hz. Ali'nin cami de şehit edilmiş oluşu ile izah edilir. Hac farizalarını Hac'a giderek yaparlar. Meşedi veya Kerbayı kavramlarını bilmezler. Kelimeyi şahadetleri Sünni inançlılar gibidir. Hz. Muhammed'i Allah'ın elçisi olarak kabul eder ancak vahiyle gelen Kur'an da tahrifat yapıldığına inanırlar.²⁸

Bazı yörelerde veya bazı hallerde kurbanı veya adağı muhakkak duasını okuyarak şeyh keser. Şeyhlik babadan oğula geçer. Şeyhin erkek çocuklarının hepsi doğallık olarak şeyhtir ancak şeyhlik yapmak zorunda değildir.

Özetle Musalla Nusayrilerinde ciddi ve büyük ölçüde de sır nitelikli bir Hızır kültü vardır. Ancak Hızır Mutlak olan değildir. Peygamber de değildir. Evliyaullah arasında seçkin bir yeri olan bir kimsedir.

Karşılaştırmada ele alacağımız üçüncü kesim, Azerbaycan'da Dağlılar olarak bilinen halk kesimi idi. Dağlılar geçmişlerini Hz. Hızır'a bağlamakta ve Hz. Hızır nesli oldukları inancını taşımaktadırlar. Dağlıların inancına göre Hazar Bölgesi, Hazar Denizi çevresi ile Hızır Eli olarak anılır, bilinir. Cem Evi kavramı ve anlayışı Hz. Hızır'a işaretidir. 6 Mayıs Hızır (a.s.) in doğum günüdür. Halk Takvimi, Hızır ve Kasım olarak ayrılır. Nezir Pulu çok kere Hızır Sadakası olarak bilinir.²⁹

---

²⁸ Dr. Yaşar Kalafat, **Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları**, Berikan Yayınları, Ankara 2007 sf.200-219.

²⁹ Dr. Yaşar Kalafat, **Kafkasya Gözlemleri**, Ankara 2007 (baskıda).

Dağlıların Hızır inancından hareketle şu açıklamalar yapılabilir. Kocaeli'nin Hasanpaşa'da halk takviminde, 180 günden yılda iki defa yılbaşına işaret ettiği tespit edilmişti. Bu bilgilerle doğrulanırken Hızır, yılbaşı ve Mayıs'ın örtüşmeleri de önemlidir. Diğer tarafta 6 Mayıs başka bir tespitte de Hz. Ali'nin doğum günü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hızır Peygamberin kademgahı için **Berneke Dağı**'na gidilmektedir. Dağlı halk inançlarına göre Hz. Hızır ile Hz. Musa bu dağda görüşmüşlerdir. Halk bu buluşmaya hürmeten bu dağın tepesinde namaz kılar. İlmi Ledün'ün Hızır Baba'dan geldiği inancı vardır. Halkın izahında Hızır 6 Mayıs'a işaretler.

Bu tespitlerden hareketle Kuran'da Hz. Musa'nın yanındaki şahsın Hz. Hızır olabileceğine dair yorumlar Dağlıların inançlarında yaşamaktadır.

Şamahı yolu üzerindeki **Piri Bala/Diri Bala**, Dağlı halkın inancına göre Hz. Hızır'ın makamıdır. Halk buraya Hızır Neziri adar ve burayı tavaf edercesine buranın etrafında döner. Dağlılar arasında yaşayan efsanelere göre Hızır (a.s.) zaman zaman halka bir şekilde görünür, onlara yardımcı olur ve onları uyarır. Halk Hızır'ın sağ el parmaklarının **perdeli** olduğuna inanır.

Halk arasında 'Kul daralmayınca Hızır yetişmez' diye bir söz vardır. Çok kere de darda olan kimsenin imdadına yetişenler için 'Hızır mısın mübarek çok çaresizdim' denir. Tavaf inancını, nezir/adak inancında olduğu gibi, Hızır inançlı kesimlerin her üçünde de **Oruç Neziri** ile

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

birlikte görmekteyiz. Çanakkale ili Lâpseki ilçesi Üçtaşlar köyünde Hızır, çiçeklerle örülmüş cübbesi ve al yemesi ile tasvir edilen Hızır'ın bu kere sağ el parmaklarının da perdeli olduğu görüyoruz. Her ne kadar kardeşlerden İlyas denizde ve Hızır karada yaşıyor olarak inanılıyorsa da, Hızır da su nehir, yağmur, deniz ve göl bağlantılıdır. Bu itibarla sağ elinin perdeli olması şaşırtıcı bulunmamalı.

Dağlı halkların inançlarında istekler Allah'tan yapılmaktadır. İstek yeri olarak Hızır'a ait olduğu belirtilen yerlerin seçilmiş olmaları oraların 'Pak' oldukları inancından gelmektedir. Duada, duayı edenin kalbi, üstü-başı, dua edilen yer pak olmalıdır.

Dağlılarda Şii Caferi inançlı Müslüman kesimin genelinde olduğu gibi İmamet ve Velayet inancı vardır. Namazda 'mühür' kullanırlar. Bu toplumda Şii ve Sünni olmak reddedilir. 'Muhammed Ümmetiyiz' denir. Hatta Şii-Sünni İslam kesimler arasındaki ihtilafın giderilmesinde etkin olduklarını ifade ederler.

Dağlılardaki Hızır inancı, daha ziyade Hz. Hızır'ı bir peygamber olarak algılamak şeklindedir. Fakat Hz. Muhammed akaidi içerisinde Hızır'a özel bir mistik muhabbet beslenirken, inançları folklorik İslam la mezc edilmiştir.

Böylece evliyaullah'tan bir tip olan Hızır, Evliyalara arasında farklı statüsü olduğuna inanılan bir Hızır ve Peygamber ullah'tan bir peygamber olan Hızır tiplmesi ile karşı karşıyayız, denilebilir.

Azerbaycan'ın Şah Dağ pirlerini tasnif ederken Muhebbet Paşayeva Hızır/ Hıdır İlyas / Hıdır Ellez'i Ata-

lar kültü ile bağdaştırmaktadır. Hızır Peygamber İnancının mevcudiyeti ile izah etmektedir. Hızır'ın od, yahşilik, dirilik/ebedilik sembolü olmakla beraber yolda kalanlara itenlere yardım eden mitolojik bir obrazdır. Hızır Nebi Piri, kökleri ilkin inançlar sistemine söykenen qedim pirlerden biridir, demektedir.³⁰

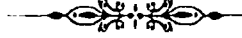
SONUÇ

Böylece, Anadolu genelinde, Nusayrilerde ve Dağlılarda görülen inançlardan hareketle, evliyaullah'tan bir tip olan Hızır, Evliyalar arasında farklı bir statüsü bulunduğu inanılan Hızır ve peygamberlerden bir peygamber olduğuna inanılan Hızır tiplmesi ile karşı karşıyayız diyebiliriz.

---

³⁰ Mehebbet Paşayeva, "Şahdağ halklarında Pir İnançları", *Yom, Türk Dünyası Medeniyet Dergisi*, Bakı, 2007 S. 5 Sh32-41; M.Seyidov, *Azərbaycan'da Miflək Təsevvürün Qaynakları*, Bakı, 1983.

IV. BÖLÜM

SARI SALTUKLULAR

Sarı Saltuklular tanımlaması esasen fazla sık kullanılmaz Sarı Saltuk/Saltık Ocağı onun bağlıları, dedesi ve bizim ilgi alanımız itibariyle bu çevrede gelişmiş halkın inançları vardır. Sarı Saltuk/Saltık Ocağını birinci elden çalışmış ocak mensubu uzmanların olduğunu dinlemiş olduğumuz ilmi bildirilerden biliyoruz. Daha evvel Şükrü Haluk Akalın'ın Sarı Saltuğu ayrıntılı çalıştığı da bilinmektedir. Nihayet Adapazarı Üniversitesinden bir araştırmacının bu konuyu incelediğini bilmekteyiz. Biz Diyarbakır ve Romanya'daki Sarı Saltık Türbelerini ziyaret edip resimleme imkânı bulmuştuk. Bu kere Tunçeli- Hozat' dan Sarı Saltık Ocağının Dedesi Ahmet Yurt Dede ile tanışıp onu dinleme ve idare ettiği ceme katılma imkanı elde ettik. Kendisi'ni Hacı Bektaş Türk Kültürü Araştırma Merkezi'nin düzenlediği Ilgaz Toplantıları'nda da dinleme imkânı bulmuştuk, ancak bu kere bize ihtiyaç duyduğumuz kadar zaman ayırdılar. Ne var ki Nevruz/Yenigün

kutlamalarına konuşmacı olarak katılıp dönme mecburiyeti nedeniyle vaktimiz sınırlı idi. Kendisine yardımları için minnet duyuyoruz.

Sarı Saltuklu Alevilerinde Nevruz kurbanı olarak kuzu, koyun kesilmektedir. Altaylarda ise aynı amaçla at kesilmektedir. Selim Alevi inançlı Müslüman halkında Nevruz'un birinci gününde **Nevruz Kurbanı** kesilir.

Tunceli'nde Zaza kimliği etnik evre geçirmektedir. Bölge halkı tarafından yakından izlenen bazı televizyon kanalları Zazaları Kürt, Türk veya her ikisinin dışında Zaza olduklarını tartışmakta ve bu arayışın halka yansımaları gözlenebilmektedir.

Seyahata çıkmadan evvel bölge demografisinde Zazaların dil ve inanç olarak tuttıkları yeri öğrenmeği planlamıştık. İsmet Parmaksız'ın bölge Alevi inançlı Müslüman halkı arasında mevcudiyetlerinden söz ettiği Ehl-i Hakların mahiyetini anlamak bu toplumla Ali Allahilerin varsa farklılıklarını Alevi İnanç içerisinde tuttıkları yeri öğrenmek istiyorduk. Aygün Attar bölge halkları hakkında bilgi verirken; Dımılı-Zaza, Here Were-Kırmanç, Zebabu-Kırmanç, Korkara Soran, Wawa-Soran- Maco, Maco-Goran demekte ve Goranları ve Dımili'leri Zaza olarak niteliyordu. Biz Zazaları Dersimi, Göranî, Dimili ve Zazakî olarak biliyorduk. Evvelce İran'dan yapılmış çalışmaları aktarırken Göranların Zaza ve Kırmanç olmaktan ziyade Alevi İslam içerisinde yer alan Türkmenler ağırlıklı bir grup olduklarını gözlemiştik. Azerbaycan'dan derleyip başka bir kitabımıza aldığımız

Azerbaycan Goran / Göranlarına bir Azerbaycan Türkü olan Göran inançlı ozan kaynaklık etmişti ki o' da Göranları Alevi İslam içerisinde tasavvufi bir kesim olarak niteliyor, Türkmenlere ait olan bu inanç dünyasına Kürtçe konuşanlardan daha sonra katılımlar olduğunu söylüyordu. Soran ve Bohtinan ise bilinebilen kadarı ile, Kuzey Irak'ta Talabani ve Barzani'nin aşiretleri olup Türkiye'de bu iki oluşumdan yoktur. TRT'nin yayın dilleri arasında yer alan Zazaca ise; bir Zaza olduklarını açıklayan Kamer Genç ve Mahzun Kırmızıgül tarafından anlaşılmadıkları ifade dilmektedir. Bölgeden Kırmanç, Zaza ve Türkmenlerle yaptığımız temaslarda da doyurucu bir sonuç alamadık. Halk, Kırmançlar için "Here Were" demektedir ki bunun anlamı "Gel-Git" demektir. Keza "So-be" de Zazaca gel git demektir.

So-be olarak bilinen Zazalar; Tunceli'nin merkezinde Pülümür'de, Ovacık, Nazimiye ve Hozat'ın bir kesiminde yaşamaktadırlar. Dillerinden hareketle So-be olarak tanımlanan Zaza'ların hepsi Alevi inançlı Müslümanlardır. Zazalar ister Türk ister Kırmanç ve isterlerse bu kesimlerin dışında Zaza olarak bilinsinler Hanefi veya Alevidirler. Şafii inançlı Zaza yoktur.

Dinlediğimiz açıklamaları netleştirme adına farklı isimlerle tanımlanan kesimlere ait şahıs zamirleri üzerinde durduk. Böylece aynılıkları ve ayrılıkları gözleyebilecektik. Doğrusu anadili hakkında konuşanlar bile açıklamalarından kendileri de tatmin olamadılar. Sinan Aktimur Ovacık Zazacasına dar bilgi verirken;

Ez: Ben

To: Sen

O: O

Ma: Biz

Sıma: Siz

Onlar: Onlar şeklinde açıklama yapmaktadır.

Öyle anlaşıyor ki Kırmanca ve Türkçe olmayan ve bir birinden farklı dilcikler Zaza üst başlığı altında toplanmış. Bu dillere farklı oranlarda Türkçe ve Kırmanca kelimeler girmiş. Bu dilleri Türkçe, Türkçe ve bu iki dilin dışında müstakil bir dil olarak yansıma arayış ve uğraşları var.

Biz halk inancı aynılığından yola çıkarak inanç içerikli bazı kelimelerin Zazaca içerisindeki karşılıklarına bakarak dil hakkında bir fikir edinmeğe çalıştık. Bunlardan kırk, çöyrez ve yarı, nem idi. Yarı kırk ise nem çöyrez olarak ifade ediliyordu. Nazar, nezer ve Al karısı ise El Kase olarak biliniyordu. Bu kelimelerden nezer/nazar hariç Kırmanca da başka kelimelerle karşılanıyordu.

Sinan Aktimur'dan Ovacık Zazaları hakkında bilgi alırken O'na göre Alevilerin hepsinin aynı zamanda Ali Allahi olduklarını öğendik. Bu noktada Hz. Ali'ye atfedilen ruhaniyet önem kazanmakta ve Allah Muhammed Ali ifadesini farklı anlamlandırmalar gündeme gelmektedir.

Ovacık Zazalarının toplam nüfuslarının 5.800 civarında olduğu ifade edilirken yaşadıkları köyler; Kozluca, Mercan, Koyun Gölü, Yeşil Yazı, Ziyaret, Eğri Pınar, To-

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

puzlu, Han Uşağı, Kandil, Paşa Düzü, Meşedibi, Sem Uşağı, Mest Uşağı, El Gazi, Karaoğlan, Balikkan, Otlu Bahçe, Yayla Güllü, Yayla Konak, Öveçler, Havuzlu, Haslıca, Tet Uşağı gibi köylerdir. Bunlar Devre Cemal/ Derviş Cemal Ocağı'na bağlıdırlar. Ayrıca Kureşan, Avucan, Baba Mansur, ocakları da vardır. Bunlar aynı zamanda aşiret yapısı da arz ederler. Bu arada Ovacık'ta Türkmen ve Kırmanç Alevi yoktur. Bu ilçenin halkı Zaza'dırlar.

Sarı Saltık Ocağı bağlıları ile diğer ocakların bağlılarının halk inançlarında bir farklılık yoktur, "dede dededir" denir. Zaza, Kırmanç veya Türkmen dedeleri ana dili farklılığına bakmaksızın farklı kesimlerden halktan aynı saygıyı görürler. Zaza, Kırmanç veya Türkmen Cemi diye bir anlayış yoktur. Alevi cemi bu inançta olan insanların ortak ibadet ortamıdır. Sarı Saltık Türkmen dedesinin veya ana dili Türkmençe olan dedenin yönettiği cem'de farklı ana dilli halkların yanı sıra Alevi olmayan bizler de vardık. Keza bu cem'de sema yapılırken sadece semazenler değil orada bulunan herkes semaya kalkabilir ve iştirak edebilirdi. Nitekim dara durmuş bir Alevi'den değil Sünni inançlı bir Müslüman, Hristiyan veya başka bir dinden kimse de hak iddia edememelidir. Aksi halde kişi **düşkün** durumuna düşer.

Muhatap olduğumuz dedeler belki biz yeterince anlatamadığımız için Alevilikle Ali Allahî'liği aynı kabul ettiler. Dedeye aksetmiş bir problemde dedenin Ali Allahî'nin Sünniye kız vermesini doğru bulmadığını ifade ettiler. Bununla beraber Âlevi gençlerden kızları Sünni ile evlenmelerine rastlanılmaya başlandığı ve fakat Sünni

inançlıların Alevilere kız vermediklerinden şikâyet edildiğini dinledik. Genel hüküm “ Zaza, Kırmanç veya Türkmen Ali Allahi inançlı Müslüman’a kız verir ve onlardan kız alır önemli olan ana dili değil inançtır”.

Celal Alagöz Dede Alevi inançlı Hormek’li bir Zaza olup bizden yardımlarını esirgemedi. Hormek aşiretinin yayılma anını anlatırken Bingöl Kığı, Karlıova, Varto, Hınıs, Erzincan Çayırılı, Tunceli, Nazimiye, Refahiye, Sarıkamış şeklinde bir coğrafi tanımlama yaptı. Bizim daha evvel Hormek aşireti yaşam alanına dair yapıp yayınladığımız çalışma ile bu izah büyük ölçüde örtüşmekle birlikte, biz Sarıkamış’ta Zaza tespiti yapamamıştık. Hormekli Zazalar kendilerini Türk soylu olarak algılıyor ve Harzemli Türklerinden olduklarını ifade ediyorlar. Celalettin Harizemşah’ın kardeşi Gıyasettin Pirşah’tan gelen Hormek, Hızan ve Koçgiri aşiretlerinden olduklarını ifade etmektedirler. Celal Karagöz’ün ifadesine göre Nazimiye ve Varto’daki kolları Zazaca, Bingöl ve Pertek’teki kanatları ise Kırmanca konuşmaktadır. Hormek Zaza Türklerinin hepsi Alevi inançlı Müslümanlardır. Bunlar % 80 Baba Mansur, % 10 Kureşan ve % 10 nispetleri ile de Derviş Cemallılar Ocaklarına bağlıdır.

Milli kimliğin tarihi köklerinin aranılması adına Harzemşahlr ve Celaleddin Harzemşah ile onun dönemine dair bilgi derlenilmektedir. Özbeklerin bu konudaki çalışmalarının farkındalar. Geçmişte Fırat Üniversitesi tarafından yapılan Sultan Baba Bilgi Şöleni’nin bildirilerini aramaktadırlar Bu konuda vaadde bulunduk ve Türkiye’de yapılmış bu konulu çalışmalara dair bilgilerimizi

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

aktarmaya çalıştık. Bu cümleden olarak Tunceli'de Sarı Saltuk'un heykelinin yapılması ve ilde kurulacak üniversiteye Sarı Saltuk veya Munzur isminin verilmesi düşünülmektedir.

Sarı Saltuk Ocağından hareketle bölgede ortak olan halk inançları konusunda Ahmet Yurt Dede'den bilgi alıyoruz. Ahmet Dede, Sarı Saltuk boyundan ve soyundan geldiklerini Hozat'ın Karaca ve Akören köylerinde Sarı Saltuk evladının meskûn olduğunu belirtmektedir. Sarı Saltuk müritleri olarak bilindiklerini, ayrıca Erzurum-Pasinler, Gümüşhane, Erzincan, Sivas ve sair yerlerde de meskûn olduklarını söylemektedir. Ana dili Türkçe olan Alevi Müslümanlar olduklarını, Hozat'taki Sarı Saltuk Ocağının dışında keza Hozat'ta aynı soydan Seyyit Nesimi Ocağı'nın da bulunduğunu, Karadonlu Can Baba'nın ise Hozat'ın Karabakır köyünde bulunduğunu belirtmektedir. Verdiği bilgilerde;

"Alevi Oruç tutmaz, namaz kılmaz, Bektaşilerin meclisinde içki vardır, bizde içki yoktur. Alevilikte 12 Muharremde tutulan Muharrem Orucu oruç vardır. Ramazan ayında 3 olduğu söylenen bir oruç vardır ancak tutulması mecbur kılınmamıştır. Ayrıca 3 gün Hıdır Orucu vardır. Bu oruç Ocak ile Şubat ayları arasında Ocak ayının sonunda tutulur. Oruç adeta bölgelere göre tasnif edilmiştir. Her hafta bir yörenin Oruç Haftası'dır. Kurban için süre Muharrem ayının 12 sinde biter. 13. gününde Zeynelabidin Kurbanı sağ olarak kurtulduğu için kesilir."

Karadonlu Can Baba'nın bir ismi alış efsanesi anlatılırken, Baba bir gün Hz. Ali'nin huzuruna çıkınca Hz. Ali o'na adını sormuş ve Can Baba cevabını almış. Can Baba kara bir kaftanla dolaşmış, Hz. Ali O'na Karadonlu Can Baba demiş ve böylece ismi Karadonlu Can Baba olarak bilinmiş.

Dede'nin görevlerini anlatırken Ahmet Dede, hakkı, hukuku korumak, mazlunun elinden tutmak, zalimle mücadele etmektir demektedir. Dede'nin nikâhta bulunması uğur alameti olarak algılanır. Bebek dünyaya gelince isminin belirlenmesinde Dedeye de sorulur. Definlerde Dede Kur'an okur. Her Kur'an okuyan Dede değildir. Her Dede de Kur'an okuyamayabilir. Definlerde dedenin bulunması isteniyor ise Kur'an okumasını bilen Dede aranır. Bir Dede'nin 10 çocuğu var ise onların onu da Dede çocuğudur, hürmet görürler. Bunlardan Dedelik'i ehli olanlar yapar ve bazen hiçbirisi de Dede olamayabilirler. Dedenin Dedelik için uygun erkek evladı yok ise, erkek kardeşi veya erkek kardeşinin oğlu da Dede olabilirler. Dede'nin kız evladından Dede olmaz. Azerbaycan'da haftada 1 gün Dedenin kızı Seyit veya Dede olabilirken Sarı Saltık Ocağı'nda bu inanç ve uygulama yoktur.

Sürmene yöresi halkında çocuklara "Okunmuş İsim" verilmesi istenir. Okunmuş isim Kuran'dan seçilmiş dini isimdir. Eskilerin inancına göre çocuğuna okunmuş isim vermeyen aile büyüklerinden yarın o çocukları hak iddia edebilirler. Onlar, hak sahibi olmuşlardır. Tunceli'nde bu inancın olduğunu tespit edemedik.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Ahmet Dede Türk olmalarını Sarı Saltık'ın da Türk olduğunu, Hz. Ali soyundan geldiklerini izah ederken, Hz. Ali ve Hz. Muhammed Arap değillerdi. Onların soyu için Azer denilir demektir. "Biz Hz. Şit'ten gelen Güruhu Naci soyundanız, bizim soyumuzun Hz. Havva ile ilgisi yoktur. Biz Hz. Adem'in diğer eşinden geliyoruz..Tarikat-ı Ali'de 4 kapı vardır. Bir talibin Alevî olabilmesi için Alevî hukukundan geçmesi gerekir. Yetim hakkının önemi buradan gelmektedir."

Güruhu Naci izahı, bizim Türk Ata'dan hareketle Türklüğü anlamlandırmamız, Türklüğün mistik içeriğini açıklamamız konusunda önemli bir tespittir.

Görgü'de haklaşmak helâlik almak için rızalık almak için hak sahibinin dini veya mezhebinin farklılığı bir farklı uygulama yapılmasını gerektirmez. Kişi Hıristiyan da olsa hakkı vardır, ondan da rızalık alınması gerekir. Allah Rabbi laleminde, sadece Müslümanların Allah'ı değildir.

Dede gelirini çalışarak kazanır. Talibin verdiği **Hakkullah** geçim ihtiyacı karşısında çok sembolik sayılır. Cem-çemaat ibadet saz ise Telli Kuran'dır. Dedeler Cemlerde saz çalma işini üstlenirler ve bilmeyen dede bu ihtiyacı için yanında "Aşık" olarak bilinen bir saz çalıcı bulundurur.

Alevilikte **tek eşli evlilik** esastır. Erkekler için de eş boşamak haramdır. Eşi ölen Alevi Hanım isterse evlenebilir.

Alevi halk kültüründe Turna'nın avazı, Bülbülün sesi ile özel yeri vardır. Tavşankulağı eşekkulağına benzediği ve haiz olduğu için sevilmez. Kurt ile ilgili daha evvel yapmış olduğumuz çalışmalara katkı olması için inanç ve

uygulama derlemek istedik ancak özel bir şeyler bulamadık. Biz yaptığımız "Alevi Halk İnançlarında Kurt" konulu çalışmada bu inanç yapılanmasında kurdun özel denilebilecek bir yerinin olduğunu tespit edip yayınladık.

Haftanın günleri itibariyle Alevi inancı bakılınca geçmişte Cuma günleri çift çubuğa el sürülmediği ve yine eskiden **Cumartesi** günlerinin banyo yapılmadığı görüyoruz.

Sarı Saltık Ocağı taliplerinde sayılarla ilgili inançlar konusunda şu bilgiler alındı. Kutsal sayılar 3 ler, 5 ler, 7 ler ve 40 lar bilinmektedir. Ayrıca 17 Kemer Bestler ve 14 **Mahsumu Paklar** (Peygamberin şehit edilen torunları) Bunlardan üçler Allah, Muhammet ve Ali, Beşler Allah, Muhammet, Ali, Fatime/ Fatma ve Kamber, Yediler Allah, Muhammet, Ali, Fadime, Kamber, Hasan ve Hüseyin, Kırklar 28 Mürsel Peygamber'e 1 imam'ın ilavesi ile oluşmaktadır. Sarı Saltık Alevi Ocağı'ndaki inanca göre Mehdi'nin geleceği inancı vardır. Bu Ocakta Hz. Fatma ana olarak kabul edilirken Hz. Ayşe sevilmemektedir.

Sarı Saltık Ocağı'mn Alevi inançlı Müslüman halkı salâvat alırken "Eşhedü en lailahe İllallah ve eşhedü enne Muhammeden resulullah aliyul veliyullah Allahümmeselli ala Muhammedi ve Ala Ali seyidine Muhammed" şeklindeki alınışı İslam'ın Müslümanlıktan evvel başladığını ve devam ettiği şeklinde açıklanmaktadır. Bu evveliyat ifadesinde "Hiçbir toplumun tebligatsız bırakılmadığı" İlâhi buyruğundan da hareketle Türklere de İlâhi tebligatçıların gelmiş olabileceğine dair olan inanç ve görüşümüzü teyit edilmiş olmaktadır.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Allah Muhammed Ali üçlemenin izahı yapılırken de “Muhammed Ali bir vücuttur. Bunlardan birisi müphem diğeri aşikârdır” denilmektedir. Bu konuya açıklık getirirken Ahmet Dede, Harabı Baba'dan bir devriye okuyor.

“Tek iken Âdem ile Havva alemde
Hak ile hak idik sırrı müphemde

Bir gececik mihman kaldık Meryem'de
Hazret-i İsa'nın öz babasıyız

.....

Kün-tükenz sırrının olduk ağahı
Aynel yakın gördük cemelullahi

Ey hoca bizdedir Sırr-ı İlâhî
Hazreti Hünkârın fukarasıyız”

Tunceli'nin il merkezinde **Dervîşi Milli** diye bilinen bir yatır vardır. Burası Pülümür ve Munzur çaylarının birleştikleri yerdir. Burada yörenin Alevi inançlı Müslüman Zaza Kırmanç ve Türkmen halkı ‘Seccade salar cem yaparlar’, her Perşembe günleri burada lokma dağıtılır. Ayrıca Mart ayının dört Çarşambasının dördünde de burada Dede dua verir, **lokma** dağıtılır. Mart'ın 19 undaki Çarşamba'da cemaat kadınlardan oluşur. Devre **Camal/ Dervîş Cemal** diye bilinen bu ziyaretin Zazaca karşılığı

Galo Çeto (İki çayın birleştiği yer) dir. Dervîşi Milli, Milli veya Mili adını bir Zaza aşireti olan Milli Aşiretinden almıştır. Burası Milli dervîşin 'Sır' olduğu yerdir. Her Hıdrellezde Hz. Hızır ile buluşan Milli Dervîş burada Hz. Hızır ile birlikte göklere uçmuştur. Burada Hz. Hızır'ın ayak izi olduğuna inanılır. Türbe buraya yapılmıştır. Burasını halk her türlü dilekleri için kadın erkek çoluk- çocuk her yaştaki bütün halk tarafından ziyaret etmektedir. Ziyaret inanç ve uygulamalarında Nevruz Coğrafyası'nın halkları arasında pek fark yoktur. Zazaca ziyaret jore'dir.

Efsaneye göre Hızır (a.s) Milli Dervîş'e misafir olur. Sabahleyin birlikte kalkarlar ve Kalan/Tunceli'ye doğru yürümeye başlarlar. Milli Dervîş'in oğlu birkaç defa şahit olduğu bir olayı tekrar yaşar. Babası oğluna Hızır'ın sağdıcı olduğunu söylemiştir. Dervîş Milli'nin oğlu Hz. Hızır ve babasını gizlice takibe başlar. Bugün türbenin bulunduğu yere geldiklerinde Hz. Hızır Takip edildiklerini fark eder. O anda kayanın başından güvercin olup uçarlar. Milli Dervîşin oğlu babasının Güvercin Donu'na girip uçtuğu görünce, kendisinin de uçabileceğini düşünüp, kendini kayadan aşağıya bırakır ve düştüğü yerde ayağı kırılır.

Bu bulgu ile halk kültürümüzdeki sağdıç inancının ilk çıkışına dair bir istinat edilmiş olmaktadır. Baba ardından uçma temasını esasen Siirt -Tillo'lu olan Erzurumlu **İbrahim Hakkı** Hz.'nin hayatındaki efsanelerinden biliyoruz. Keza kültürümüzde Hz. Muhammet ve Hz. Hüseyin'e ait olduğu ifade edilen ayak izleri vardır. İnanca göre Milli Dervîşin cem tuttuğu yerlerde kendiliğinden çam fideleri

yeşermektedir. Dervîşi Millî ziyaretinin aşağı kısımlarındaki Dut Ağacı, Adak Ağacı olarak da bilinmekte ve dallarına dilek bezleri ve dilek ipleri asılmaktadır. Türk kültür coğrafyasının Balkanlar kısmında bu inançta olmayanlar niyet ağacına çaput ağacı ve asılan bezlere de niyet çaputu demektedirler Türk kültürlü diğer halklarda olduğu gibi burada da adak adanıp adak kurbanı kesilebilmektedir.

Türk kültür coğrafyasının Tunceli çevresindeki tezahüründe yeni bir bilgi idindik. Adak bezlerini bağlanış şekilleri, murat hâsıl olunca yapılan uygulamalar, bez veya iplerin bağlanış şekillerine dair Altaylardan Balkanlara kadar yaptığımız tespitler bir zenginlik kazanmıştır. Biz kişinin sadece kendi muratlarının hâsıl olması için iyi niyetle adak bezi ve ipinin bağlandığını tespit etmiştik. Bu kere kişi düşmanına fenalık istemesi halinde de niyet bezi ve ipini bağlayabileceğini öğrendik. Bu noktada iyilikler için Ağ/ ak ve Al/kırmızı ve beddua, husumet için ise kara bez ve ip bağlanılmaktadır. İnanca göre Ak/ beyaz muradı ve Al/ kırmızı dileği temsil etmektedir.

Sarı Saltıklılar ve bölgeniz diğer Alevi inançlı halkın halk inançlarında hamile hanımın doğacak çocuğunun cinsiyeti anne adayının karnına bakılarak tahmin edilir. Kadının göbeği sivri ise doğacak çocuğun cinsiyeti erkek olarak yorumlanır. Yuvarlak ve yaygın göbek ise kız çocuğuna dalalet eder. Diğer bir tahmin şekli de koyunun çene kemiği ile yapılandır. Koyunun pişirilmiş kellesinin çene kemiği anne adayına ikram edilir. Hamile hanım bu kemikteki etleri yer. Kemikte hala saçak şeklinde et parçaları kalmış ise doğacak bebek kızdır, değilse erkek olduğuna hükmedilir.

Her iki tahmin şekli de sadece bu yöreye mahsus olmayıp Türk kültür coğrafyasının diğer kesimlerinde mesela batı Anadolu ve Azerbaycan Türk halk kültüründe de yaşamaktadır. Halk falcılığında bu tür geleceği bilmeye yönelik inanç ve uygulamalar tamamen ortaktır.

Sarı Saltık Ocağı mensupları ve çevrenin diğer Alevi inançlı Müslüman halkının inançlarında dağ kültü önemli yer tutmaktadır. Özellikle Düzgün Baba'nın çok saygın yeri vardır. Yeminlerde, dualarda, kargışlarda, şahit göstermelerde diğer ulu zatlar gibi Düzgün Baba'da anılır. Mesela "Düzgün Baba Yardımcın Olsun", "Düzgün Baba Hakkı İçin" "Düzgün Baba Çarpsın ki Doğru Söylüyorum", "Gündüz Baba Şahidimdir" denir.

Gündüz Baba'nın benzeri birçok örnekte olduğu gibi Düzgün Baba dağında bir mezarı yoktur. İnanca göre Gündüz Baba Dağı yarıp Baba içine girerek "sır" olmuştur. Dağa ziyaret için giden halktan ayakkabısını çıkarıp yalın ayak çıkanlarda pabuçlu çıkanlar da vardır. Bu durumu adak sahibinin adak şekli belirler. Ziyarete yalın ayak çıkma şeklindeki nezir Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında da vardır. Bu coğrafyanın Dağlılar olarak bilinen halkı Hızır Ziyareti'ne bu şekilde çıkarlar. Bazen de adakta bulunulurken çıkış sayısı da belirtilir. Mesela 3 defa çıkacağım veya yedi defa çıkacağım şeklinde de adakta bulunur. Çocuğu olması için veya hastasının şifası için niyet edenler çocuklarını kucaklarında hastalarını sırtlarında götürmeği de niyetlemiş olabilirler

Tunceli yöresi Alevi İslam inancında eskiden pirler görüldüğünde onlara yalın ayak gidilir, yanlarına varmadan 3 defa onlara secde edilir 4. defasında onların etekleri veya elleri öpülürdü.

Sarı Saltık Ocağı tabileri ve çevrenin diğer Alevi inançlı Müslüman halkında “Su Orucu” diğer adıyla Hızır Orucu tutulur. 3 gün tutulan bu oruç 13, 14, 15 Şubat günlerine rastlar. Bu süre zarfında oruçlularca gece ve gündüz 3 gün su içilmez. Bu orucu tutanların 3. günü Perşembeyi Cuma'ya bağlayan gece görecekleri rüya yorumlanır. Bu nevi geleceği tahmin ve fal kapsamlı bir inanç ve uygulamadır. Bu gece bekârlara rüyada su ikram eden kimsenin onun kısmeti olduğuna inanılır. Böyle hallerde “Elinden su aldı” veya elinden su almak denir. Bazen de rüyada bir köy görür böyle hallerde de “kısmeti o köydenmiş” denir. Hızır Orucu sadece gençlere ve bekârlara mahsus değildir, bükler olgun yaşta olanlar da Hızır Orucu tutarlar. Ancak onların bu tür rüyalar ve yorumlanmaları ile ilgisi yoktur.

Alevi inançlı kesimde Şubat'ta tutulan bu oruç ve tutulan niyetin başka bir sürümde de Türk kültür coğrafyasının Şii-Caferi inançlı kesiminde Nevruz/Yenigün'de Tuzlu Glik ismiyle yaşamaktadır. Nevruz'da özel hazırlanmış tuzlu bir ekmek olan ve Tuzlu Glik olarak bilinen yiyecek yenilir ve daha sonra başka bir şey yenilmeden niyetlenilerek yatılır. Niyetli kişiye rüyada birisi su ikram ederse o kişinin niyetlinin kısmeti olduğuna inanılır. Ayrıca Tuzlu Glikten pencerenin önüne bir parça konulur. Sabahleyin onu bir Karganın alıp bir tarafa götürmesi takip edilir. Ekmek hangi istikamete götürülür ise niyetlinin

kısmetinin o evde veya semtte olduğuna yorum yapılır. Bu inanç Kars ve yöresinde Sünni inançlı Müslüman halk arasında da yayılmıştır.

Türk kültürlü halklar arasında karga ile ilgili çeşitli inançlar vardır. Azerbaycan'da "Ala Karga/Saksağan Bala Çıkarmaz" diye bir söz vardır. **Ala Karga**'nın bala çıkar-mayışı inancı çok ilginç olmalı. **Ala Geyik**, **Boz Kurt**, **Kır At** örneklerinde Ak ile Kara'nın ideal birleşimi olduğu inancı vardır. Karganın alasının adeta lanetlendiğine inanılan **Katır** gibi yavru yapamamasının bir izahı olmalı.

Kamil Veli Nerimanoğlu'nun yaptığı açıklamalar ile bizin daha evvel konuya dair yapmış olduğumuz tespitler konuya açıklık getirmeğe yetebilir diye düşünüyoruz. **Bozarmak** kelimesi Azerbaycan Türk Kültür coğrafyasında halk takvimi itibariyle bize göre konu ile ilgili mesajlar vermektedir. **Bozarmak-Bozaydan** Nevruz/ Yenigün'den sonra gelir ve bir ay sürer. Bu ay girmeden evvel kıştır. Bu aydan sonra ise yaz gelir. Bu ayda 3 gün evin dışı evin içinden sıcaktır. Bilhassa kıştan çıkmış toprak evlerde evin ısınması geç olur. Aylar itibarı ile olduğu gibi günün içinde de bozarma vakti vardır ve günde iki defa bozarma yaşanır. Sabahleyin gün doğarken ve akşamleyin günün batma vakitleri günün bozarma zamanlarıdır. Sabah bozarmasından evvel ve akşam bozarmasından sonra hava kararır. Bu vaktin getirdikleri ve götürdükleri vardır. Kur'an-ı Kerim'de "Karanlığın getirdiğin götürdüğünden sana sığınırım" buyrulmaktadır.. Halk inançlarında akşamın bu vaktine "**Dar Vakit**" denir. Bu saatler için "Gün Anasına kavuşuyor" tabiri kullanılır. Dar vakit aynı zaman

da “Şer Vakti” olarak da bilinir. “Akşamın hayrından ise sabahın şerri iyidir” sözü buradan mülhem olmuş olabilir. Şer vakti Azerbaycan Türkleri arasında “Şer karışan zaman” olarak tanınır. Bu vakitlerde tartışılmaz. Kararma karanlığa dönüşünce “Yerler Bağlandı” veya “Yerler Mühürlendi” denir. Yerler mühürlendikten sonra defin yapılmaz ertesi güne bırakılır. Yerler bağlanınca, yani karanlık çökünce adeta güneşsiz dönemde **kara iyeler** duruma hâkim olurlar. Dışarıya sıcak su dökülmez. Görünmeyen cin türü varlıkların veya onların yavrularının yanıp zarar görebilecekleri ve yanmalarına yol açan kimselere zarar verebileceklerine inanılır. Keza boy abdesti suyu türünden sular da dökülmez, dökenin “bir şeye uğrayacağı” inancı vardır. Sofra bezi yerler bağlandıktan sonra eşikten dışarı silkelenilmez sofranın/evin bereketinin kaçabileceğine inanılır. Aynı inancın başka bir tezahür şekli olarak gün battıktan sonra kırkı çıkmamış bebeğin, Kırklının iç çamaşırları eşikten dışarıda bırakılmaz içeri alınırlar. Aksi halde bunların görünmeyen bazı kuvveler tarafından sahiplenilebileceğine ve bu halin de giysilerin sahibi çocukların hastalanmalarına yol açabileceğine inanılır. Eşiğin iç kısmı **ev iyesi** tarafından korunurken, eşiğin dışında hâkimiyet kara iyelere geçebilir. Bozarma zamanı ekilen tohumun çürüyeceğine inanılır. Bu saatlerde uyutulmamalıdır. Uyuyan var ise uyandırılmak istenilir. “Gün batan saatte yatılmaz” denir. Tekrar bozarma yıl içerisindeki yerine dönülecek olur ise, yaz ağdır kış ise karadır. Bozay, Bozayı, Bozkurt, Ala Geyik Kır At gibi iki kuvvenin bir-

leşme noktasındadır. Bu itibarla tekin kabul edilmemiş olmalıdır.

Sarı Saltık evladında ve yörenin diğer Alevi inançlı İslam kesiminde Muharrem ayı'nda soğan ve sarımsak yenilmez. Ayrıca her ikisinin de ve bilhassa sarımsağın nazara iyi geldiği inancı vardır. Biz ilk defa Tunceli'de tek dıştan oluşan sarımsak türüne rastladık. **Sarımsak** ve **soğanın** nazara karşı koruyucu olduğu inancı diğer Türk kültürlü halklarda da yaygındır. Bu münasebetle çeşitli **nazarlık** türlerinde sarımsak koruyucu olarak yer alır.

Nazar Türk kültür coğrafyasında Türk kültürlü halklar arasında önemli bir yer tutar.

Türk kültürlü halklar, Türk kültür coğrafyasının bu kültürün anadili ve doğma dili farklılığına da bakmayarak bu kültürün yaratıcısı ve sahibi olan halklardır.

Nazar, kem göz, bed göz, kötü göz, pis nazar, pis göz ve benzeri isimlerle de bilinir Nazardan gelecek fenalık göze bağlanmış göz mesul tutulmuştur. İnanca göre kişioğlunun duygularından daha ziyade haset içeren duygularından ve biraz da nefsinden kaynaklanan arzu ve isteklerinin gözleri vasıtasıyla ışık, şua olarak çıkmasıdır. Nefsin her çektiği şey nazar ile izah edilemez. Mesela bebek bekleyen anne adaylarının aşermeleri veya daha ziyade çocuklarda görülen imrenme, nazar ilişkilendirilebilse de tamamen nazar kapsamına girmez. Nazar muhakkak maksatlı kötü düşünce beslemiş olmayı gerektirmez çok kere anne ve babaların çok sevdikleri bebeklerini nazar ettikleri de olur. Böyle hallerde "süt keser annenin nazarı tut-

maz" denir ama yine de nazara karşı korunma ve nazardan kurtulma çarelerine aile fertlerinin de aralarında uymaları istenir. "Süt Kesmesi" inancı çok yaygındır. Kişi istemese de farkında olmadan bir kimseyi bir şeyi nazar edebilir ve zararlı olabilir. Bu itibarla beğenilen ve nazar alması ihtimal dâhilinde olan şeyler karşısında muhakkak 'maşallah' denilmesi gerektiğine inanılır. Çok kere 'nazar' kelimesini anmak bile nazar önleyici olarak bilinir ve bazı yörelerimizde korunmalarını sağlama adına bol sütlü ineklere Nazara ismi konur ve arabalara görülebilecek şekilde içerisinde 'Nazar' kelimesi geçen ifadeler yazılır.

Nazarla ilgili sözlü kültürümüzde, "Nazar insanı diri diri mezara sokar." gibi ürpertici sözler vardır. Daha ziyade "Göy/ mavi gözlü sarı saçlı ve seyrek dişlilerin" nazar edeceklerine inanılır. Genelde mavi rengin bu arada mavi taşın nazar ışınlarını yansıttığına veya kırarak dağıttığına inanılır ve bu renkten nazar tehdidi karşısında yararlanmak istenir.

Nazarla ilgili bir anlatıya göre kınılması gereken çok büyük bir kayayı teknik olanaklar ile bir türlü parçalayamazlar. Bunu duyan nazar gücü olan birisi gelir ve bu işi üslenir. Kayayı bir gelin gibi süsleyip onun karşısına geçer ve ona güzelliğini anlatan methiyeler söyler. Bunun üzerine kaya çok geçmeden parçalanır.

Gözü, bu şekilde nazar ederek tehlikeli olan kimse-ler sınanarak belirlenmişlerdir. Halk bunlardan, bunların gözlerinden, nazarlarından sakınır. Çok kere beklenmedik tersliklerden bu tür kimseler mesul tutulurlar

Nazar beğenilen her şeyi tehdit edebilir. Buradan hareketle, bebekler anneler, sağlıklı insanlar, başarılı öğrenciler, güzel gençler, ilkel yaşlılar, başarılı işadamları falan nazar olabilirler. İyi bir at, verimli bir tarla, iyi çalışan bir makine, dolu bir ambar, mahsul dola bir bağ, yeni bir bina nazar olabilir veya nazar edilebilir. Bu hal nazardan korunmanın ve kurtulmanın çarelerini zenginleştirir. Örneklemek gerekir ise;

Bebeklerin yakalarına, omuzlarına ve başlıklarına nazarlıklar, nazar boncukları takılır. Nazarlıkların içerisinde çok kere ilgili dualar ve **mavi boncuk** bulunur. Güney Azerbaycan'ın Türk költürlü halkları arasında **Ebulfeyz Gözü** diye bilinen bir nazar boncuğu türü vardır. Bazen da **kurt dişi**, **kurtturnağı** ve benzeri şeyler bulunur. Sütün nazar almaması için üzerine **kömür parçası** atılır. Bebeklerin ve bazen da gelinlerin yüzlerine onları çirkin göstererek nazardan korumak için kömür sürüldüğü olur. Güzel bebekleri ve bilhassa yaşamayan erkek çocukları göze görünmeyen güçlerin nazarından korumak için belirli bir yaşa kadar onlara takma çirkin isimlerin konulduğu olurdu. Bina içi nazarlıkların birçoğunda **süpürge** ve bina dışı nazarlıklarda da **at nalı** olur. Ayrıca **sarımsağın** nazar konusunda genel koruyucu olduğuna inanılır. Hayvanlara takılan nazarlıklarda daha ziyade mavi boncuk ve **dağdağan ağacı** kullanılır. Bitkilerden dikenli olanlarla hayvan kafataslarından boynuzlu olanların nazara karşı koruculuklarına inanılır. Bununla beraber at ve **kurt kafatasları** ambar, bağ-bahçe ve benzeri yerlere nazarlık olarak asılır veya takılırlar. Bu arada özel nazardan korunma ve ku-

Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a

tumla muskaları yapılır. Pehlivanlar için yapılanlar pazı-bent olarak bilinirler ve görünmeyecek şekilde kola takılırlar. Bunlardan boyuna takılanlar da vardır. Ayrıca bil-hassa gelinlerin kullandıkları **boylamalar** vardır.

Bu arada dağdağan ağacının meyvesi kurumaya terk edildikten sonra havanda dövölüp balla karıştırıldıktan sonra her sabah bir tatlı kaşığı yenilmesinde halinde cinsiyet gücünü artıracak inancı vardır.

Nazardan korunmak için muhakkak göze gelmek gerek-meyebilir. Bazen güzel bir koku veya hayranlık duyuran ve iştah kabartan bir anlatı, mesela tasviri yapılan bir mal, bir canlı nazara uğrayabilir. Böyle hallerde de anlatan ve dinleyen nazarı önlemek için maşallah demelidirler.

Nazardan korunmak ve kurtulmak için İslamiyet'in de kabul ettiği ve genel koruyucu olarak bilinen Ayet el Kürsü, Felak, Nas, İhlâs ve Fatiha gibi sureler okunur. Bunlar işyerleri ve benzerleri mekânlarda bulundurulurlar.

Nazardan kurtulmak için en çok başvurulana sağaltma yöntemlerinden birisi **üzerlik**dir. Üzerlik tohum halinde görünen yerlere asıldığı gibi daha ziyade yakılarak tüt-süsünden yararlanılır. Tütsülemek, tütsü çıkarmak insanların işyerlerinin ve toplu halde yaşanan alanların korunmasında sık başvurulana bir tedbir ve çaredir. Türk kültür coğrafyasının Kıbrıs kesiminde zeytin yaprağından da tütsü yapılır. Daha ziyade iş yerlerinde kullanılan bu tütsüye **zeytin tütsüsü** denir. Süpürge ile birlikte süpürge otunun yakıldığı da olur. Yakma esnasında ateşe **tuz** da

atılır ve Türkçe duaları okunur. Kaya Tuzunun da ayrıca görülebilen bir yere asılarak nazarı önleyeceğine inanılır.

Yakılma suretiyle başvuru olan bir nazar tedavisi de nazar yaptığından şüphelenilen kimsenin giysisinin yakılmasıdır. Bu uygulamanın da özel yöntemleri vardır.

Nazardan korunmanın ve daha ziyade kurtulmanın çarelerin birisi de **Kurşun Dökmektir**. Kurşun dökme işlemi bu işi bilen kurşun dökücüler tarafından yapılır. Bir nevi şoklama tedavisi olduğu söylenebilir. Kurşun dökülecek kimsenin başının üzerinde eritilmiş kurşunun suya dökülmesi ve çıkacak dumandan tedavisi istenilen kimsenin istifade etmesi şeklinde yapılır. Aynı şekilde **Mum Dökme** de yapılır. Daha ziyade **Ocaklı** diye bilinen kişiler veya **Pak İnsan**'lara yaptırılır. Kurşun ve Mum Dökmede de **Üzerlik Yakmada** da az çok yöntem farklılıklarına rastlandığı olur. İnanca göre kurşun veya mum sıcakken suya döküldüğünde bir şekil oluşur ve şekle bakılarak kimin nazar ettiği tahmin edilebilirmiş.

Kişinin kendisinin de kendisine nazarı deyebilir. Bu nedenle kişi, başarıları için kendisini beğenip böbürlenmemeli. Kendine âşık olunmanın sakıncalı vardır. Aynaya bakan kimse her bakınca Allahım Meselli okumalıdır. Benlik duygusuna kibirlenmemelidir. “Verenin de alanın da Allah olduğunu” bilmesi gerekir inancı vardır. Kibire kapılan kimse şirkten korunmak için tövbekâr olmalıdır.

Tunceli yöresindeki soğan ve sarımsal ile ilgili anlılardan birisi de şeytanla bağlantılıdır. Hacılar tarafından şeytan taşlanınca oturup ağlamış. Bu esnada onun bir gö-

Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a

zünden akan yaşlar sarımsak ve diğer gözünden akanlar ise soğan olmuşlar. Bir diğer izaha göre de ağlayan şeytanın bir gözünden sarımsak ve diğer gözünden soğan gelmiştir. Türk kültür coğrafyasının Azerbaycan kesiminde soğan kabuklarının cinlerin altınları ve sarımsak kabuklarını da gümüşleri veya incileri olduğuna dair çeşitli anlatılar vardır.

Sarı Saltık ocağında ve yakın çevre Alevi inançlı Müslüman halkın inancında üzerlik fazla yer tutmamaktadır. Nazar almış çocuğu nazardan kurtulması için üzerlik onun etrafında dolandırılır. Ahmet Dede'ye bazen güç almak için gidilmekte ve diğer ulu kabirler etrafında da tavaf edercesine dolanılmaktadır. Ulu kabirlerin etrafında tavaf edercesine dolanılırken, bazen de üzerlik uygulamasında olduğu gibi şifa bulması istenilen kişinin etrafında üzerlik dolandırılmaktadır. Şifa dolanılanda mı dolandırılanda mıdır? diyoruz. Dede bize şifa her iki halde de Allah'dadır, diyor. Alevilerde **tavaf** Evliyaullah'ın hatta anne ve babanın etrafında olabilir.

Süpürgenin inanç itibariyle özel konumu vardır. Cem'de dualar, duazımaımlar, mersiyeler ve miraçların okunması esnasında bunların dökülüp çiğnenmesinin önlenmesi için Dede'nin uyarısı üzerine Süpürgeci meydanı süpürür. Buna "**Süpürge Çekmek**" denir.

Sarı Saltık Ocağı'nın dedesi Ahmet Yurt'un verdiği bilgiye göre **sırrı müphem**, gizli hikmet veya bilinmeyen sır demektir. Alevilik tasavvufunda **sır** kişinin kendini bilmesi kendisini tanımasıdır. Gördüğünü ört, görmediğini söyleme şeklinde anlatılır.

Sarı Saltık Ocaklıları çevre halk inançlarında ayna, gönül aynasıdır. Gönül Hak'kın evi, Beytullah'tır. Gönül aynadır. Aynaya bakan Allah'ı görür. Aynaya bakmak kişinin kendisini tanımasıdır. İnsan bedeninde yüzün, simanın özel konumu vardır. İnanca göre Allah bedenini Cebrail (a.s.) a yaptırmış insanın kafasını kendisi yapmıştır. Kars, Bayburt ve Erzurum'daki bir inanca göre kafadaki organlara bilhassa buruna kötü söz söylenilmez burunu Allah yaratmıştır.

Bu yörenin Alevi inançlı Müslüman halkının inancına göre ismi Kuran'ı Kerim 28 peygamberin arasında geçmemiş olsa da Hızır, kendisine Ab-ı hayat nasip olmuş bir peygamberdir. O kıyamet kopuncaya kadar var olacaktır. O'nun görevi karada, havada ve denizde darda olanların imdadına yetişmektir. Kutsal Hızır nebi, veli olduğu için "Hz. Hızır halkın içindedir" inancı vardır.

Tunceli'nin Sarı Saltık Ocağı talipleri ve diğer Alevi inançlı Müslüman halkın halk inançlarına göre Aşure Hz. Hüseyin'in şahadet ayna rastladığında kutsaldır. Aşureye şeker dahil her şey konur.

Bu çevrenin halk inançlarında Ak/ beyaz Allah'ı temsil eder. Ayrıca Al/ Kırmızı ve Yeşil renkler de sevilir. Kırmızının Ehl-i Beyt'i şehitlikleri münasebeti ile temsil ettiğine inanılır onlara ait olduğu kabul edilir. Yeşil'in Hz. Peygamber Efendimizi temsil ettiğine inanılır.

Alevi inancında perde engelin kalkmış olması anlamına gelir. Kişinin gönül gözü/ gönül perdesi açılmış ise, o

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

kişi için mesafe söz konusu değildir. Gönül gözü açılmış kişi için geçmişi de geleceği de görebilmek vardır.

Alevi inancında Helva kutsal kabul edilir. Cemlerde bulundurulur. Süt, elma ve bal Kırklar Meclisi'nde de bulunuyordu. Güzel koku makbul sayılır ve Hz. Muhammed'in teri olarak kabul edilir. ,

Tunceli'de Hozatlı Ahmet Dede'nin idare ettiği bir ceme katıldık. Dedenin sağında Sarı saltık ocağının gelecekteki dedesi Ahmet dede'nin oğlu ve solunda da Avucan Ocağından bir dede zakirlik yaptılar. Ahmet dede saz çalmasını bilmese idi, zakiri saz çalacaktı. Buradaki gözlemlemimizi paylaşmak istiyoruz.

Cem Evi yeni yapılmış içerisinde misafirhanesi, yemekhanesi, farklı büyüklükte salonları, kurban hanesi, idari binaları, kütüphanesi olan bir bina idi. Derviş Milli ile Cem Evi bir külliye'nin parçaları gibi. Burada "Tarık" var. Tarık 12 boğumlu cennetten çıktığı inancı olan tuba ağacından bir asadır. Dede her iki musahibin sırtına vurur. İnanca göre Hz. Muhammed kardeş etmek için Pençeyi kullanmış ve Hz. Ali'yi kendisine kardeş kılmuştur. Tarık ile Hz. Hızır ile Cem tutma kerameti gösterdiğine inanılan Derviş Milli'nin bulunduğu yerde tepede yapılmış ve Bahçesine Pir Sultan'ın heykeli yerleştirilmişti. Cem'e katılanlar arasında anadili Kırmanca ve Zazaca olanların da olmasına merasim veya ibadet dili Türkçe idi. İfade edildiğine göre Cemler sadece Türkçe olurmuş. Her perşembeyi cumaya bağlayan akşamları olmak üzere yılda 48

Cem yapılır ve bunlar çift çubuk mevsimi nedeniyle sonbahar ve yazın başlama dönemine rastlatırlar.

Dede konuşmasında “Bir tek can olarak tanrıya mi-raç tek duamdır” diyerek Cem’i başlattı. Kişinin miracı ko-nusu muhtemeldir ki başka yazılarımızda da yer alacaktır. Cem’de vali ve şehrin üst bürokratlarından çok kişi vardı. 4-5 bin kişilik salonda 400-500 katılımcı vardık. Dedeyi selamlamak için ona yönelenler çok kere bir erkek ve bir bayan olmak üzere çok kere iki kişi, sağ eleri göğüslerinin üzerinde Dedelik Postu’nu 3 defa öperek geliyorlardı. Gelirken onlar ve onlardan sonra da dede ilahiler okuyor-du. Dede cemi açarken hoş geldiniz ilahisinde birçok şeyi ve kimseyi selamlarken “akan bozbulanık çaylar merhaba” da diyordu. Bozbulanık tanımlaması sadece çayların taşı-dıkları toz topraktan alınmış rengi anlatmak için konul-muştu diye bir an düşünmekten kendimizi alamıyorduk. Keza ilahilerindeki bir ifadede de “kara taşı hamur gibi yoğurdu” ifadesi yer alıyordu. Türkçe ilahiler Arapça ayet-lerle iç içe idiler.

Dede hoş geldiniz ilahisinde bir devriye okudu ve bu münasebetle açıklamalar yaparken tasavvufun bir bilim dalı olduğuru vahdeti vücuda giden yolu öğrettiğini söy-ledi. Nefesler; Nesimi, Hatayı gibi ünlü isimlerden seçil-miştii. Her nefes, her ilahi bittiğinde sağ el sol göğüste im-za sahibi ve dede huşu içinde selamlanıyordu.

Bu arada 12 görevden birisi olan süpürgeci gibi görevliler dedenin dinî muhtevalı ve görev ile ilgili söylemiyle gelip görevleri ile ilgili erbabının anlayabildiği mistik muhtevaları bir şeyler okuyorlardı. Dede, süpür-

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

gecinin görevi ve cemde süpürge çekmenin önemini anlatırken yukarıda belirtildiği gibi ilahilerde ismi geçmiş Evliya Ullahın isimlerinin çiğnenmemesi olduğunu anlattı.

Cem'de 3 mum yakıldı. Bunların Allah, Muhammed Ali'yi temsilen yakıldığı ifade edildi. Dede, "mecliste hepimiz birimiz, birimiz hepimiz içiniz. Bu kapıdan girildikten sonra yalan, kibir düşmanlık kapıda bırakılır, bu meydana o tür duygularla girilmez mealinde açıklamalar yaptı. Dede canlara hitaben "canlar hepiniz birbirinizden razımsınız?" diye 3 defa sordu. Canlar da her keresinde toplu halde razılık verdiler.

Dede Cem adabına uygun şekilde oturmakta sıkıntı çekenler için rahat oturmaları için icazet verdi. Herkes serbest oturuşa geçtiler. Cem'in bir noktasında bütün canlar sağ ve sol omuzlarını karşılıklı birbirlerine vurdular. Canlar tövbekâr edildiler. Dede bütün canların başları yerde iken "töbe estağfurullah bütün günahlarımın ceminden deyip ne kadar günah türü var ise bunların hepsini ayrı ayrı tekrarladı ve her defasında estağfurullah denildi. "Ölmeden cesedim nefsimi öldür" denildi.

Bu arada dikkatimizi çeken bir şey oldu "Hızır" bir sıfat ve misyondur. Ulu isimlerin başına bu kelime getirilebiliyordu. Sarı Saltık Hızır, Üryan Hızır örneklerinde olduğu gibi isimler Hızır'la tamlama yapılıyorlar. Ayrıca Fuzuli dâhil Alevi ozanları olarak kabul edilmiş her tasavvuf şairinin ismi geçince isimler ilahi isimler olarak kabul edilmiş, her tekrarlarında ilahiler okunuldu. 12 imamın ismi geçince canlar başparmaklarına okuyup öpüp başına koydu.

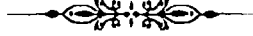
Dede ve tüm canlar secde ettiler, secdede iken Allah Allah denildi. Dede orduya millete ve devlete de dua etti. Birliğin bozulmaması ve benzeri birçok konuda dede dua verdi. Hz. Ali'nin isminin her geçişinde canlar sağ ellerini sol göğüsleri üzerine koyarak saygı selamında bulundular. 12 imamın ve imamzadelerin isimleri zikredilince bağışlanılması istenildi. "Şah İmam Ali Rıza hakkı bağışla " gibi zikredildiler.

Dede canlardan bağışlanmasını dilerken cemaat secde halinde iken toplu halde " Allah Allah" dediler.

Semahta bir erkek ve bir de kadın can vardı. Semaya katılanlar için bir sayı sınırlaması yoktu, Cem'e katılan canlardan isteyen de semaha katılabilirdi. Kırklar Sema-sında Selman üzümü kırka bölüp yenilmesinden sonra vecde gelir semaya kalkar vecd içinde dönülür. Semaya kalkanlar sol ayaklarının başparmakları ile sol ayaklarının başparmaklarını kapatırlar. Bu durumun izahı yapılırken Hz Hasan ve Hz Hüseyin oynarlarken dedeleri su ister ve ayağı taşa takılıp yaralanırlar, bu yarayı dedelerinden saklamak için parmakları ile parmakları kapatılır.

Lokmanın getirilişi "Hu" denilerek ve lokma öpülüp başa konularak konuk canlara verilir. Dede lokmanın duasını verir. Sonunda dede "Şah Lokması" atar, onu herkes kapmaya çalışır.

V. BÖLÜM

MİLLİ KONULARDA TOPLUMSAL BARIŞ VE YENİGÜN/ NEVRUZ KUTLAMALARI

Biz, bu kısa bildirimizde metot üzerinde durmak istiyoruz. Yenigün Kültür Şölenlerinin badema nasıl ve hangi içerikle kutlamaları gerektiğine dair görüşlerimizi açıklamak istiyoruz. Önerilen kutlama şeklinin neden Yenigün/ Nevruz'a tekabül ettirdiğimizi belirtmek istiyoruz. Bu yaklaşım tarzının Türk halk inançlarının genel muhtarasında yeri olup olmadığına dair açıklamalarda bulunmayı amaçlıyoruz.

Türkiye'de Yenigün kültür şölenleri biribirini tamamlayan iki farklı vasatta iki ayrı uygulama biçimi şeklinde yapılmaktadır. Bunlardan birisi, Yenigün bayram olarak yaşamaktadır. Evlerde, köylerde kırlarda yemeli içmeli, ziyaretlerde bulunmak şeklinde ki bu kutlamalar bayramın yaşanma şekilleri olarak tanımlanabilir. İkinci

boyuttaki Yenigün şenlikleri ise, bayram şenliklerinin nasıl yapılageldiğinin anlatıldığı, tartışıldığı, karşılaştırma-ların yapıldığı akademik içeriği de bulunan kültür meclis-leridir. Bunlardan birincisi Türk dünyasında kesintisiz olarak devam etmiştir. Türkiye’de bir dönem kısmen ara verildikten sonra tekrar kutlanılır olmuştur. İkinci boyut Yenigün kültür şenliklerinin mazisi yaklaşık 10 yılı bul-maktadır. 10 yıldan beri yapılan sempozyum türünden faaliyetlerle kültürümüzdeki Nevruz kutlamasının mahi-yeti bildiri türünden çalışmalarla gündeme taşınıp tartı-şılmaya başlanmıştır. Bizim önerimiz Nevruz/ Yenigün’e üçüncü bir boyut getirmektir. Biz Nevruz’un ruhundan yola çıkarak bir takım sosyal travmaların tedavi şekilleri-nin tartışılmasını istiyor, fertler ve aileler arasındaki barışa vesile olan bu bayramın sosyal barışa dair arayışlara da vesile olabileceği üzerinde duruyoruz. Küs dünürler veya kan davalıların barışabildiği bir bayramda, ortak geçmiş-i birlikte inşaa etmiş ve aynı coğrafyayı yaşam alanı olarak seçmek durumunda bulunan toplumun çeşitli ihtilafli ke-simleri için aydınımız bu vesileden neden yararlanmış olmasın. İlkin Yenigün/ Nevruz’un mistik özüne bakalım.

Nevruz/ Yenigün yukarıda da belirtildiği gibi bir ba-rış günüdür. Nevruz’da ilk bayramlaşma aile içinde sonra komşular, mahalle ve köy sakinleri arasında olur. Uzak yerlerde yaşayanlar için posta kullanılır. Böylece her tür küslük kalkmış olur. Karşılıklı el ve yüz öpmek bir barış-ma şeklidir. Hastaları ve yaşlıları ziyaret etmek, mezarlık-lara gitmek geniş anlamda haklaşmak, helalleşmektir. De-rinliğinde öz eleştiri, af ve sevgi vardır.

Bu güne kişi aklanarak girer. Aklanırken sadece giysisini, bedenini, konutunu, anbarını paklamaz. Sadece maddi temizlikle arınmış olmaz, ruhunu da aklamış olur veya öyle olmak durumundur. Bu gün bedeni maddi ve ruhi aklanma günüdür.

Bugün yeniden doğuş günüdür. Yeniden doğan veya yenilenen sadece insanlar değildir. Bugün hayvanların, bitkilerin bütün alemin yeniden doğuşu olarak algılanır. Yeniden doğma muhakkak ve sadece ana rahminden yumurtadan veya topraktan çıkmak değildir. Yeni bir yılın başlangıcı olan yeni yılla birlikte duygular ve fikirler de yenilenmek durumundadır. Aklanmış ve paklanmış bu yeni his ve düşünceler yeni payata yansıtılmaya çalışılır çalışılmalıdır.

Bu günün gecesı kişinin defterinin yeniden açıldığına veya defterine yeni bir sahifenin eklenildiğine inanılır. Kişi yeni yılda rızık, sağlık, kısmet, mutluluk ve benzeri güzelliklere talip olurken, aklanıp paklanmış olarak bu taleplere aday olmak durumundadır. Bununla birlikte, farklı inanç çevrelerinin terminolojisini de karıştırmak istemiyoruz. Biz genel mahiyet üzerinde duruyoruz.

Bu tür günün gecesinde kişi nedamet getirir, tövbe-kar olur, adeta ruhunda kendi miracını yaşar. Bunu yapabildiği nisbette yeni yıla yeniden doğmuş olarak girer. Böylece kişi sadece madden değil, fıkren de ruhen de aklanmış olarak yeni yılın yeni güzelliklerine kendini aday gösterme hakkında sahip olmuş olur. Bu ortak özellikleri sebebiyle Hızır Nebi ve Nevruz bayramları karıştırılır. Diğer bazı dinler gibi İslamıette de berat gecesı vardır.

Yenigün/ Nevruz için yapmaya çalıştığımız bu sufistik ağırlıklı izahın izlerini halk tasavvufunun genelinde görebiliyormuyuz? Bize göre bu sorunun cevabı “evet” dir. Biz halkımızın kültüründe yaşamakta olan değerlerin sadece zahiri kısmı ile meşgulüz. Batını kısmına giremediğimiz için inceliği yakalayamıyoruz. Bunun sonucu olarak da Yenigün denilince ateşten atlamak, yumurta boyamak veya bunları yapanları gözleyip yazıya aktarmak sanıyoruz. Bizim getirmeye çalıştığımız ve esasen pek de orijinal bir keşif olmayan husus budur. Halk sufizmimizde aklanıp paklanıp kişinin özü ile hesaplaşması sadece yeni gün münasebeti ile yılda bir defa değil, hayatın her anında vardır. Yenigün /Nevruz türünden günler Miraç neviinden halk kapısının sonsuz açıldığı kod günlerdir.

Örnekleme gerekir ise, taziye gelen halk meftanın yaşamını yaptığı konuşmalarla değerlendirir. Bu geçmiş hayatın muhasebesidir. Yeni dünyaya gelen bebeğe de ulu kişi, ağsakal, ağburçek hayır dilerken o da gelecek hayatın muhayyel muhasebesini yapmış olur. Bunlar da kendi çaplarında birer geçmiş yıl ve gelecek yılın son ve ilk günleridir. Bu konuşmalarda, hep aldı, sadece kendisine aldı. Muhakkak bir yolunu buldu veya bulsun tepelesin zihniyeti yoktur. Bu anlayışta hep benim veya hep senin değil, hem senin veya hem de benim zihniyeti vardır. Zira bu anlayışın derinliğinde ne senin ve ne de benim zihniyeti vardır. Bu noktada konunun dışına çıkıp tasavvuf yapmak istemiyoruz.

Nitekim halk sufizmimizde rüya motifinin içerisinde de aynı dünya görüşü vardır. Rüya gören şahıs ilk yo-

rumu kendisi yapar. Bu bir oto kontroldür. Rüyanın mahiyetine göre haram mı yedim, kalp mı kırdım, nefsimi yenik mi düştüm, birisi benden hayır işlememi mi bekliyor; şeklinde bir öz eleştiri yapar. Keza bu çevresi ile barışık olma felsefesi halkımızın dua geleneğinde de vardır. Dua eden kimse ilkin kendisine veya sadece kendisine dua etmez. Aynı dertten muzdarip veya ihtiyaç duyan diğer insanları da zikredip “ bu arada benim de veya bizim de” diye sürdürür duasını. Özetle Nevruz da olduğu gibi Türk halk maşeri vicdanın derinliklerinde birlikte yaşamak, birlikte üzülp, birlikte sevinme zihniyeti vardır. Biz bilirimizde Yenigün vesilesi ile birlikte yaşadığımız çevrenin kapsamını daha genişlettim diyoruz. Bu çerçevenin kapsamına millî-sosyal konuları da almak istiyoruz.

Gördüğü rüyadan sonra yaptığı muhtemel haksızlık veya kırdığı kalp itibariyle iç muhasebesini yaparken halkımız farklı dinden, farklı dilden, veya farklı ırktan kıstasını esas almamaktadır. Hatta herhangi canlı ile olan ilişkisi itibariyle bu kritiği kendisine yöneltmektedir. Kötü rüya görüp üzülen gençlere büyükleri “üzülme Allah seni hatanı anlayan tekrarlamaman, telafi etmen için uyarıyor. Allah sevdiklerini uyarır” denir.

Dua itibariyle şunlar da söylenebilir. Kişi duaya başlamadan evvel hayır işler fakir sevindirir, muhtaçlara yardım eder. Sonra yıkanır, paklanır, abdest alır. Daha sonra tövbekar olur. Bütün bunlardan sonra Allah'dan talepte bulunur. Bu uygulamalar ayrı ayrı paklanmadır, aklanmalardır. Kişi bedeneni, madden ve ruhen temizlenip, malından sadaka vererek bu itibarla da temizlenip, daha sonra

yaradanına duaya yönelmiştir. Tıpkı Yenigün bayramında olduğu gibi.

Çapı genişletilmiş sosyal çevremizin kapsamına yurt içinden başlayarak yakın çevremizin etnisitesini alabiliriz. Sosyal sorunlara tarihi bir derinlik kazandırıp olaylar daha köklü irdelenebilir. Dar anlamda klasik ulus kavramına ulusal değerlerimizden ödün vermeden yeni bir mahiyet kazandırabiliriz. Böylesi bir arayış sadece sosyal travmaların tedavisi imkanını bize vermekle kalmayıp, küreselleşen dünya itibariyle güçlenmemizi sağlamış olacaktır. Şöyle ki, kültürel küreselleşme mukadder ise, bölgesel küreselleşmeyi sağlamak suretiyle dünya ailesine daha güçlü bölgesel bireyler olarak girebilir. Küreselleşmenin emperyal boyutu az nüfuslu halkları ulus devlet içinde manivela olarak kullanmak suretiyle çıkar sağlamaya açık ise, buna karşı bölge halkları ittifakını kurarak, korunma mekanizmasını geliştirmiş olabiliriz.

Sonuç olarak söylenebilir ki Yenigün Kültür Şölenleri vesilesi ile sosyal küskünlükler giderilebilir. Bu tür bir arayışa Yenigün'ün bizzati kendi ruhu müsaittir. Halkla yaşayan sufistik mantalitede bu derinlik vardır. Bu tür bir arayış ve ulaşılabilecek çözümler, iç barışı sağlamakla kalmayıp iç barışa emperyal müdahaleleri de önleyebilecektir. İç barışın yanı sıra yakın çevre halkları ile olan ihtilaf da da barışı sağlayıcı olacaktır.

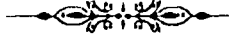
Biz bu noktadan hareketle evvelce yapmış olduğumuz çalışmalarda; din, dil ve mezhep ayrıcalığından kaynaklanan farklılıkların doğurduğu sorunların ihtilafa de-

Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a

ğil, ittifaka nasıl dönüştürülebileceklerine dair görüşmelerimizi müşahhaslaştırmıştık. Bu türden çalışmalarımız sürecektir. Bu defa yapmak istediğimiz teorik bir çalışma idi. Ayrılıkları bırakıp aynılıklardan yola çıkalım diyoruz. 10 Kasım anma merasimlerini sadece klasik yas merasimi olmakla kalmayıp, yeni ve zaruri arayışlara vesile edebildiğimiz gibi, Yenigün/ Nevruz düşünsel ortamlarını da, sosyal küslüklerin giderilme zeminlerine dönüştürebiliriz.

VI. BÖLÜM

MİLLÎ KİMLİKTEKİ YERİ BAKAKIMINDAN HALK İNANÇLARI KÜLTÜR KAYNAĞI OLARAK NEVRUZ/ YENİGÜN BAYRAMI

Nevruz birçok farklı isimle anılan, Türk kültür coğrafyasında anadili ve doğma dini farklılığına bakılmaksızın Türk kültürlü halkların hepsi tarafından kutlanılan folklorik içerikli dinî ve Millî giysili, mitolojik boyutlu ve salon kültürüne de yansımaları olan bir halk bayramıdır.

Bizim Türk Kültür coğrafyası veya konumuz itibarıyla Nevruz Coğrafyası dediğimiz alanın Anadolu bağlamında Türk kültürlü halklar veya akraba halklar tanımımıza Erman Artun, "Türk halk kültürü Türklerin göçüp yerleştikleri devlet kurup egemen oldukları bütün ülkeleri kapsar. Türk halk kültürü Anadolu'da geleneksel yaşamı sürdüren toplulukların yüzyıllar boyunca kendi dil kültür ve beğenileriyle oluşturup yaşattıkları kültürün ortak adı-

dır.” şeklinde açıklamaktadır.³¹ Bize göre ırkı boyutu öncelikli değildir.

“Halk kavramı başlangıçtan itibaren oluşturulan ve içeriği veya kalıbı sürekli yenilenip geliştirilen, gelenek, görenek, inanç ve anlayışını devam ettiren veya devam ettirmemeye çalışan bütün grupları yani milleti içine almaktadır.³²

Halk tanımlamasının bilim dilindeki karşılığı etno-site’dir. Bu kapsamdaki oluşumlarda gelişim düzeyi, insanî ve değer ilişkileri gibi çeşitli özellikler onların adlanmalarını belirler. Etnos, etnik ve etnisitekonusunda açıklayıcı tanımlar yapılmıştır.³³

“Etnisiteinsanların iradesi dışında doğal tarihi süreçlerin neticesinde beliren sosyal kimliğin özel bir nevidir. Etnisitetemel özelliği onun önemli etnos ölçüde statik bir yapıya sahip olmasıdır. (Etnik birlik) tarihi süreç içinde ortaya çıkmış sosyal topluluğun ve insanların kolektif birlikteliklerinin özel çeşididir. Bu türden birliğin oluşum ve gelişimi doğal tarihi bir süreçtir.”³⁴ şeklinde tanımlanabilirken yapay

---

³¹ Erman Artun, “Türk Halk Kültüründe Nevruz” **Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri** /15-16 Mart 2002 Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002, s.17-25.

³² Metin Ekici, “Türk Halk Kültürü Araştırmalarında Dün, Bugün ve Yarın”, **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**, 2008 S.1, sf. 11-27.

³³ M.Vışşaya Şkola; **Etnoğrafya**, 1982, s.5; zikreden, Dr. Agağ Rüstemova, “Uluslararası Etkileşimde Etno Linguistik Etkenler, **2023**, Ocak 2009, s. 70-72.

³⁴ Dr. Agağ Rüstemova, “Uluslararası Etkileşimde Etno Linguistik Etkenler, **2023**, Ocak 2009, s. 70-72.

yapılanmalar da etno-sitenin oluşumunda etkili olabilmektedir. Birlikte yaşayan halkların oluşturduğu etnik birliklere zorlamalar ve vaatlerle yapılmış müdahaleler halkları ihtilafı hatta kanlı duruma sokabilmekte ve aralarına kan sokulmak suretiyle yeni etnik yapılanmaların şekillenmesi sağlanabilmektedir. Aynı kültür coğrafyasını paylaşan halklardan bir kısmı diğer kısmına yeni bir etnisiteoluşturmak veya etnik kimliği derinleştirmek adına desteklenebiliyorsa ve bu hal tarihin doğal süreci olarak kabul edilebiliyor ise, bu maksatlı ayrışmada ekonomik ve teknolojik üstünlük silah olarak kullanılabilir ise etno-siteler arası halk kültürü bağları onların birlikte yaşabilmeleri için neden köprü oluşturmaları ve bu arayış ve uygulama da tarihi süreç olarak algılanmış olmasın.

Nevruz/ Yenigün gecelerin kısaltmaya başlayıp gündüzlerin uzamaya başladığı ve 21 Mart'a kadar devam eden günden farklı bir anlam içerir. Güneşin Koç Burcuna girdiği bu gün Kazaklarda, güneş ile ayın ilkbaharda birleşme gününden öteye ulusun ulu, en büyük günüdür.³⁵ Ulusun Ulu Günü, kardeş halkların gelişen ve genişleyen sosyal ilişkisini temsil eder³⁶ Göktürklerde bugün Ergene-

---

³⁵ Prof. Dr. Şakir İbrayev, "Nevruz Bayramının Kazak Türklerinde Kutlanması ve Onun Eski Türk Felsefesi İle Bağlantısı", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, T.C.Kültür Bakanlığı, 21-23 Mart 2000 s. 59-69.

³⁶ Prof. Dr. Kargış Kadışeva, "Nevruzla İlgili Kavramlar", *Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* /15-16 Mart 2002 Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002, s. 101-112.

kon Bayramı olarak bilinir.³⁷ Nevruz'un Türk kültür tarihinde izlerinin M.Ö. VIII. yy.a kadar uzandığını gösteren çalışmalar da vardır.³⁸

Nevruz/ Yenigün Bayramı Türk kültür coğrafyasının Kafkasya kesiminde de yaşatılmaktadır. Bu bayram Lezgiler'de yaran Suvar/ Güneş Bayramı, Tabasaranlar'da Everçin/ Evertsen, Rutullarda Er, Agullar'da Eveltsen, Avarlara'da İh Çiarab Ko, Dergilerde Hible Beri/ Bori, laklar'da İntlil Hu, Terekemeler'de Novruz olarak bilinir.³⁹

Nevruz aynı zamanda çeşitli toplumlarda kendi kültürlerinin derinliklerindeki bir olayı kaynak göstererek kültür değerleriyle özdeşleştirip sembolleştirerek bayram niteliğinde kutlanan bir gündür. ⁴⁰ Bir kısmı ile Doğu Anadolu Halk kültüründe yaşamakta olan Demirci Kava ve zalim Hükümdar Dahhak'tan kurtulma destanının mahi-

---

³⁷ Prof. Dr. Karlıgaş Kadeşeva, "Nevruzla İlgili Kavramlar", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, T.C.Kültür Bakanlığı, 21-23 Mart 2000 s. 101-105.

³⁸ Doç.Dr. Pakize Aytaç, "Nevruz'un Analizi: Baharla Uyanış ve Diriliş" " *Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*/ 15-16 Mart 2002 Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002, s. 27-38.

³⁹ Dr. Feride Muratçayeva, "Dağıstan Halklarının Gelenek-Görenek ve adetlerinin canlandırılması", "Nevruzla İlgili Kavramlar", *Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* / 15-16 Mart 2002 Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002, s. 113-129.

⁴⁰ Mahmut Tezcan, *Kültürel Antropoloji*, Ankara, 1996, Zikreden Erman Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz" *Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* /15-16 Mart 2002 Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002, s.17-25.

yeti de bize göre budur. Demir dağın eritilmesindeki demirci ve ocak kültü ile bu destanın verileri büyük ölçüde örtüşmektedirler.

Bizim için Nevruz/ Yenigün Bayramı halkbilim itibariyle bir faaliyet alanı bir laboratuardır. Bu vasatta sözlü kültürün bütün ürünlerini, beslenme sağaltma, eğlence, halk tiyatrosu, müzik, oyun, el sanatları, halk takvimi, sportif etkinlikler ve inanç içerikli dramları bulabilirsiniz

Bu uygulamalar, od/ ateş, su, toprak, bitki, pir, ve hayvanlar arasında geçmekle kalmaz yaşayanlarla bu âlemden ötekine geçmiş olanların ilişkilerini de içerir. Adeta toplum yeni doğmuş olanla ölmüş olanlar arasında bazı muhasebeler yapar. Bizim konumuz Nevruz'un tamamen bu boyutu ile ilgili değildir. Bununla birlikte halk inançları boyutu üzerinde duracağız.

Nevruz/ Yenigün Bayramında uygulanan inanç ve adetler; şifa, bereket, kısmet açılması ve geleceği anlama-yönlendirme içeriklidirler.⁴¹ Biz bu üst ve alt başlıklar altında toplanan inançları bölgesel olarak örnekleyip Hak-kâri ve yakın çevresi üzerinde yoğunlaşacağız. Nevruz, Yenigün kültürünün tüm katlarını içeren bir bayramdır. Buraya inanç felsefesi, doğuş, artış, canlanma, ferah, ümit,, coşku, kutlu yaşam, psikoloji, bolluk-bereket, birlik bera-

---

⁴¹ Azat Kaya, "İşlevsel Açıdan Nevruz Gelenegi" *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, T.C.Kültür Bakanlığı, 21-23 Mart 2000 s. 81-90; Şeref Boyraz, "Nevruzla İlgili yeni Yaklaşım Denemeleri ve Nevruzla Kehanet Yapma" *Türk Dünyasında Nevruz Dördüncü Uluslararası Bilgi Şoleni Bildirileri (21-23 Mart 2001 Sivas)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2001, s.43-57.

berlik kavramları dahildir. Bu açıdan Nevruz/Yenigün inançların, gelenek ve göreneklerin, örf ve adetlerin bayramıdır. Millî, dinî, toplumsal-uluslararası özelliklerinin kapsamı bakımından Nevruz/Yenigün başka bayramlardan ayrılır.⁴²

Bu açıklamayı bir çerçeve çizmek için kısa bir tanımlama yapabilmiş olma adına yaptık. 2008 yılı Nevruz/Yenigün Bayramını Tunceli'nde kutlamıştık. Orada bu bayramın rahmet ve bereketinden aydın kişinin nasıl yararlanabileceği üzerinde durmuştuk. Bu çalışmamızda Türk kültürlü halkların bu bayramdaki uygulamaları arasındaki benzerlikler ve benzerlikler üzerinde örneklemeler yapmaya çalışacağız. Biz daha ziyade bu uygulamalardaki ortaklıkların millet hayatındaki öneminden bahsedeceğiz. Bu ortak uygulamaların nasıl korunabilecekleri, neden korunmaları gerektiği, bu değerlere sahip çıkılmaması halinde, bu mirasın israf edilmesi halinde kimlerin yararına olacağı gibi konular üzerinde duracağız.

Nevruz/ Yenigün Bayramı dinî ve millî de olabilen kimliği itibariyle fenomenal kültür sistemi oluşturmuştur. Bu bayramın bir kültür sistemi oluşturmuş olması çağdaş gerçekçi, millî kültürel kimlik arayışında, halk kültüründen millî kimliğe giden çok sağlam bir yolun açılışını sağlar.⁴³

---

⁴² Kamil Veli Nerimanoğlu, "Türk Dünyası Geleneklerinde Nevruz'un Yeri ve Önemi", *Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* /15-16 Mart 2002 Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002, s. 131- 137.

⁴³ Kamil Nerimanoğlu, "Kültür Politikaları Açısından Nevruz", *Türk Dünyasında, Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*

Hakkâri ve Siirt'in yakın zamana kadar bir parçası olan Şırnak'ta Nevruz Bayramı daha ziyade Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Hıdrellezle örtüşmüştür. Bu ilimiz ve yakın çevresinde Bahar Bayramı yer yer Hıdrellez gününde yapılırdı. Hızır'ın bereket getireceği darda kalanlara yardımcı olacağına inanılır. pek yoğun olmasa da Hızır konulu efsaneler anlatılır.⁴⁴

Bu günlerde kırlara daha ziyade tepelere ağaçlık yörelere çıkılır, akarsu başlarına ve gözellere gidilir, piknik yapılır. Su kültü içerikli inançlar bu bölgede de görülür.⁴⁵

(18-20 Mart 1999, Elazığ), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1999 s.234-237.

⁴⁴ **Kaynak Kişi: Metin Gültekin.** Nevruz kutlamaları eskiden de vardı hep kutlanırdı. Ancak eskilerden bir kısım halk **Nevruza** pek itibar etmezdi. Ayrıca eskilerin anlattıkları kutlamalar da epey farklı idi. Bu arada bu bölgede Hıdrellez kutlamaları yeni nesillerde fazla bilinmez uygulanmaz. Nevruz daha ziyade eğlen-ce ve bereket ile ilgili olarak anılır ateşin üzerinden atlanır. Nevruz piroz be (Nevruzun kutlu olsun), demektir. Buradaki "piroz, müjde" ve "be de, olsun" anlamındadır. Havadaki Sütun ziyaretindeki cami içerisinde bulunan ve boyu kısa olmasına rağmen havada durup düşmeyen merteğin buraya **Hızır Peygamber** tarafından getirildiğine inanılır. **Sarılık** veya **Sağlık Çeşmesi** olarak bilinen yatırım efsanesi anlatılırken, "isimleri Hıdır ve Nebi olan iki kardeşin keşfi ile bilinen bir çeşme ile salgın kızamık hastalığı önlenilmiştir." İnancı vardır. Seyit Taha-i Hakkâri, Hızır olarak adlandırılmış bu isimle tanınmıştır.

⁴⁵ **Kaynak Kişi Necmi Akın;** Su iyesi ile ilgili birçok efsane vardır. Bunlardan birisi de Zap Suyu ile ilgilidir. Suyu bu derece bol olan Zap Suyu'nun neden sessiz aktığı anlatılırken; Geçmişte Zap Suyu çok çağlayarak akarmış, kenarında bulunan birbirlerine yakın iki kilisenin din görevlileri birbirleri ile bu çağlıttan bir türlü anla-

Ancak suya bir kutsiyet atfetmekten ziyade su aydınlık olarak algılanır. Rüyada su görmek aydınlıktır. Yolcunun ardı sıra yolu açık olsun diye su serpilir. Definden sonra mezara mevta rahatlasın diye su dökülür. Ulu zatların türbelerinin yanındaki su şifa niyetine içilir. Ölmüşlerin ruhuna gitsin diye sebil olarak su dağıtıldığı olur. “Su içene yılan değmez” denir. Su ikram edene su gibi ömrün uzun olsun denir. Akarsuyun pislik tutmayacağı inancı vardır. O kirlenmez. Bununla birlikte Nevruz kültünün daha yoğun olduğu bölgelerde olduğu gibi o gün, gün doğmadan akarsudan alınan suda şifa umulmaz, bereket aranılmaz o su ile fal bakılmaz. Ulu zatların şifalı suları olduğu inancı vardır. Kutsal mağaralar, yakınındaki Pir Ment, Şeyh Kekiş, Sağlık Çeşmesi, İmam Mahmut, Molla Süleyman, Şeyh İsmail, Cercis Peygamber, Navruk, Güle-reş Baba, Pir Ment gibi yatırların sularında keramet olduğuna inanılır.⁴⁶

Ulu kimselerin türbeleri etrafındaki ağaçlara da saygılı davranılır. Kırsal kesimde Adak Ağacı diye bilinen bu ağaçlara adak bezi olarak tanımlanan çaputların bağlandığı olur. Hemed, Şir/ Şerh Ömer, Cercis gibi ağaçlar bu türdendir.⁴⁷ Bu tür mekânlara taş yapıştırıldığı da görülmüştür. Ancak bunlar Anadolu’nun sair yerlerinde olduğu gibi İslam’a aykırı şirk nitelikli hareketler olarak algılanıp

---

şamazlarmış. Bir gün papazlar Allah’a yalvarıp sıkıntılan için çözüm istemişler. Allah dileklerini kabul etmiş Zap suyu sesini saklamış, sessiz akan ve çok kurban alan bir çay olmuştur.

⁴⁶ **Kaynak Kişi Necmi Akın.**

⁴⁷ **Kaynak Kişi Necmi Akın.**

mutlak olana ortak koşma kapsamında, din görevlilerince önlenilmeğe çalışılmaktadırlar.

Ateşle ilgili inançlar da vardır. Bunlar da su ilgili inançlarda olduğu gibi eski inançların izlerinden büyük ölçüde ayıklanmıştır. İslamî inanç kimliği daha kalın bir katman oluşturmıştır. “Cehennem ateşi” lafzı sözlü kültüre yerleşmiştir. Cehennem ateşi azabı, cehennem ateşine gelmek, cehenneme odun olmak, cehennem narı deyim ve değişler vardır. Ateş kirletilmez. Mümkün mertebe su ile söndürülmez. “bu ateşe kör bakım ki” gibi yeminler ve “ateşlere gelesin” gibi kargışlar vardır. Bazı ailelerde gece ocaktan komşuya ateş verilmez. Nazarı önlemek için çocukların yüzüne kazan isı sürüldüğü veya yeni sağılmış süte kömür atıldığı olur. Ancak ateş falı veya ateşin piri gibi inançlar yoktur. Ateşin mikrop kırıcı özelliğı az çok bilinir ancak ateşin etrafında dönülmesi, ateşin üzerinden atlanması, iki ateş arasından geçilmesi gibi uygulamalar pek yoktur.

Kurban ve Ramazan Bayram arifelerinde mezar ziyareti yapılır. Bayram temizlikleri, küslerin barışmaları, yaşlıların ziyaret edilmesi olur, Ancak Alevi-Bektaşî ve Şii-Caferî inançlı İslam kesimlerde olduğu gibi “Ölü Bayramı” veya “Kabir Üstü” uygulamaları pek bilinmez ve uygulanılmaz. Başka bir ifade ile Nevruz'un ünlü dört Çarşambası⁴⁸ ile ilgili uygulamalar Hakkârî'de görünmez veya yoğun olarak görünmez. Nevruz algılayışı Tunceli'nde de

---

⁴⁸ Dr. Yaşar Kalafat, “Türk Kültürlü Halklarda Ahır Çerşembe'nin Mitolojik Muhtevası, **Haber Akademi**, 29 Ocak 2009.

yörelere itibariyle aynilik göstermez.⁴⁹ Bununla beraber Hakkâri’de “Kırk yılın Çarşambası hep bu güne geldi” gibi değişimlere rastladığımızı hatırlıyoruz. Bu ifade ile bütün sorunlar veya beklenmedik işlerin takibi hep bir anda bugün başverdi denilmiş olur.

Ata kültü’nün izleri Hakkâri ve çevresinde de barizdir. Ata mezarlarını ziyaret etmek, Ata mezarlarını imkân nispetinde bakımlı tutmak, bilhassa bu dünyadan göçmüş atalara söz söyletmemek çok yaygındır. Ölmüş babanın goruna yemin edilir. Ölmüş bir büyüğünü rüyasında gören kimse o gece bilgisi nispetinde Kur’an okur, ertesi gün o yakının ruhuna bir hayır işler.

Güneşle ilgili inançlar da vardır. Ancak bunları bu yörede Nevruzla bağlantılamak zordur. Güneş battıktan sonra eşikten dışarı bilhassa sıcak su dökülmez. Bu saatlerde defin yapılmaz, ekin ekilmez “dar vakittir” denir.

Nevruz/ Yenigün Bayramını anadili farklılığından yola çıkarak “senindi benimdi” şeklinde bir paylaşıma itmemek gerekir. Nevruz onu kutlayan halkların ortak malıdır. Nevruz/ Yenigün Bayramını yerel siyasî etkinlik veya o etkinliği sindirme aracı durumuna da düşürmemek icap eder. Marifet halk bayramlarını inkâr etmek veya yerel kimlikler adma Rejyonalist/ bölgeci zihniyetlerle sahiplenmek

---

⁴⁹ Dr. Yaşar Kalafat “Yenigün/ Nevruz Bayramında Aydın Kişinin Yeri ve Rolü”, Atatürk Kültür Merkezi, 21 Mart 2008 Tunceli, Haber Akademi, www.yasarkalafat.info

değildir. Marifet, onu millî kimlik adına millet olarak millî kimliğin ortak bir paydası edinebilmektedir.⁵⁰

Farklı anadilli halkların ortak halk kültürü diline de kısaca değinmek gerekebilir. Etno-dil özelliklerinin hayatı tarihe bağlılık, millî kimlik ve benzeri konularda iki başlı bir gelişmeye gebe dir. Dil farklılığı merkeze alınarak başlatılan bir arayış, etno-siteler arası ortak tarihin ortaklık özelliğini ihlal edebilir. Bu noktada birlikte yaşayan halkların ortak millet oluşturma sürecindeki engelleri birlikte aşmada ortak miras olan ortak halk kültüründen istifade imkânı ortadan kaldırılmış olur.

Etno-dillerin çok kere vernaküler yani sınır toplumlarının komşu millî dillerle temasları sonucu oluşturdukları diller olduğu bilinir. Farklı sınır bölgelerinde değişik kelime hazinesi ve dil kurulları ile ilişkiler sonucu değişik dil özellikleri sergilerler. Dolaylı etkileşim yoluyla bu yerel dil adaları ile ortak bir dil yapma yöntemi, etno-dil gerçeğini yok sayma anlamına gelir ki, halklar arası dil merkezli biteviye bölgesel ihtilaflara yol açabilir.

Dil asimilasyonuna karşı çıkma adına başlatılan bir kültürel arayış, etno-dil mensubu halklar arasında geleceğin yeni arayışlarına gebe olacaktır. Bunun içindir ki, etno dil özellikli stratejilerin bir yerinde asimilasyona kapalı, ortak dilde buluşma anlamında dilde kendi kuralları dikkate alınarak, gerçekçi, işlerliği olabilen demokratik bütünleşme/ entegrasyon olabilmelidir.

---

⁵⁰ Şükrü Kaya Seferoğlu, "Rejyonalist ve Düşündürdükleri" *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 18, sh.1-8.

Nevruz/ Yenigün Bayramı ister İslamî bir bayram olsun, ister İslamî dönemi de yaşarak daha arkaik dönemden günümüze gelmiş bir bayram olsun milletimiz için millîdir. İster içerisinde Muhammedî İslam dışı öğeler taşımış olsun bu bayram bizimdir ve millîdir. Zira bize miras bırakılmış ve günümüzdeki yaşamda yer tutmuştur ve tutmaktadır. İnanç katmanlaşmaları her dinde olduğu gibi semavî dinlerde de bu arada İslamiyet de geçmişten izler taşırlar. Bu tür bid'adlardan Bid'at-ı hasena yani hayırlara vesile olma özelliği olanlara itibar edilebileceğini bilmek ve bid'ad-ı seyyie yani dine aykırı olanları ayırt edebilmek önemlidir. Bizim alanımız itibariyle söylenilebilecek olan Nevruz/ Yenigün Türk kültürlü halklar arasında bir inanç kodu idi ve öyle kalacağıdır.

Bizim Nevruz/ Yenigün'ü inceleyişimiz belirtildiği gibi dinî yaklaşım merkezli değildir. Biz Nevruz'u alanımız itibariyle incelerken dinî ve ideolojik yaklaşımlara bir mecburiyet sonucu teğet de olsa değinmek zorunda kalıyoruz. Nevruz'u din olarak inceleyenler onu İslam'dan önce ve İslam'dan sonra olarak ayırırlarken, emperyalizmin yerel kültürlerden yapay millî kültürler oluşturma stratejisi de bilinmektedir. Bu arada Kamil Nerimanoğlu'nun⁵¹ tespitlerinden öğreniyoruz ki, SSCB döneminde baskı altına alınmış Nevruz/ Yenigün kutlamaları halkın millî ve dinî kimliğinden hareketle rejime karşı muhtemel tavır alınması bu yöntemle engellenmek istenilmiştir.

---

⁵¹ K.Nerimanoğlu, a.g.e.

Kültür, toplumları birbirinden ayıran özelliklerden biri olduğu gibi toplumlar arasındaki ayrılığı gideren özelliklerden de birisidir. Kültürel farklılıklar esas alınarak ayrılmış toplumlar hedefleyen bir strateji farklılığı esas alarak hareket edildiği sürece aile fertleri sayısınca ayrılmalara yol açar. Nevruz/ Yenigün Bayramı gibi yaygın bir kültür koduna sahip toplumlarda farklılıkları ayrılık unsuru olarak almadan kabullenip aynılıkların birlikteliğinin dinamiği olması sağlanabilmelidir. Nitekim bu konuda “Önceleri tek bir halkı meydana getirirken zamanla bağımsız birkaç etnik oluşuma yarılmıştır. Birleştirici süreçler ki, burada farklı kimlikli gruplara bağlı insanlar bir etnik kimlikte birleşmişlerdir.”⁵² denilecektir.

Kültür koduna kısa bir tanımlama getirmek gerekir ise, kültürel kimliği belirleyen şifre veya kültürel kimliği oluşturan genlere götüren bilgi, bu bilgilerin parantez açılımı denilebilir. Aynı kültür kodunda birleşmek, bu açılımda aynileşmek, açılımın içeriğinde eşitlenmek olarak da algılanabilir.

Kült ise “yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınmadır”.⁵³ şeklinde tanımlanırken, Nevruz/ Yenigün Bayramı'nda çeşitli örneklerini görmekteyiz. Su Kültü, Toprak Kültü, Ateş Kültü,

---

⁵² M. Nauka; Bruk S.i Nasaleniye Mira, s. 85; zikreden Dr. Aga Rüstemova, “Uluslararası Etkileşimde Etno Linguistik Etkenler, 2023, Ocak 2009, s.70-72.

⁵³ Erman Artun, “Türk Halk Kültüründe Nevruz” **Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri** / 15-16 Mart 2002 Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002, s.17-25.

Pir Kültü, Atalar Kültü ve benzerleri su, toprak, ateş, pir ve benzerlerine kutsiyet atfedilmesi, onlara gösterilen mistik saygıyı anlatmış olunur ki, bu saygı mutlak olan ile eş tutulduğu veya mutlak olanın iradesine ortak kılınmak istenildiği zaman, şirk kapsamına girer. Hz. Ali Kültü denilince, sadece onun İslamiyet'e olan katkıları ve İslam tarihindeki konumundan gelen mistik saygınlığı anlatılmış olmaz. Hz. Ali'nin menkıbeli hayatı, onunla ilgili efsanelleşmiş anlatılar O'nunla, atı Düldül ve kılıcı Zülfikar'la ilgili halk inançlarını da kapsamış olur. Mesela Hz. Ali hiç Kars'a Kafkasya'ya, Kaz dağlarına, Balkanlara gitmemiş olsa da bu coğrafyada Düldül'ün nal izi veya Zülfikar'ın kesik izi halk tefekküründe dağlara, kayalara, bulaklara isim olabilmekte yer adlarında yaşabilmektedir.

Türk kültür coğrafyasında mesela Anadolu'da Hz. Ali ile ilgili bu inançları paylaşmak için Sünnî, Şii, Alevi inançlı İslam kesimlerden birine mensup olunması veya anadili Zazaca, Kürtçe veya Türkçe olması bir faktör değildir.⁵⁴

Ritüeller, Rabbanî olanı anlamak, bilinmeyen güçlerden kaçınmak ve korunmak, toplumsal kültürün gelecek kuşaklara devrini sağlamak, toplumsal statüyü perçinlemek ve bu arada bireyi toplumla bütünleştirmek, toplumlaştırmak gibi roller oynarken folklorik özellik ka-

---

⁵⁴ Dr. Yaşar Kalafat, *Anadolu Türk Halk Sufizmi - Zazalar Kırmanç ve Türkmenler. (Erzurum Ziyaret Yerlerinin Tasnifi ve Halk Bilimi İtibariyle Önemi)*, İstanbul 1997.

zanmış bayramlar ayınle ilgili inanç yumağıdırılar. ⁵⁵ Toplumlaşmak, bütünleşmek ve sosyal yapıyı güçlendirmek amaçlı içeriği ile Nevruz gibi bir bayramı etnikleştirmek onu siyasileştirmek ideolojilere alet etmek anlamı taşır.

SONUÇ

Ülkemizde 1990'dan sonra Yenigün/Nevruz Bayramı konusunda bilgi şöleni ve paneller yapılıyor. Bu faaliyetlerin içerisinde en önemli yeri Atatürk Kültür Merkezi tutuyor.⁵⁶ Milli Eğitim Bakanlığı⁵⁷, Kültür Bakanlığı⁵⁸ ve

---

⁵⁵ Sibel Özbudun, *Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumlaşma Sürecinde Törenlerin İşlevi*, İstanbul, 1997, s.23; M. Muhtar Kutlu, "Anadolu'da Nevruz Kutlamalarının Ritüel Niteliği" *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, T.C.Kültür Bakanlığı, 21-23 Mart 2000 s.109-114.

⁵⁶ *Nevruz*, Hazırlayan Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1995; *Nevruz ve Renkler*, Yayına Hazırlayanlar Prof. Dr. Sadık Tural-Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1996; *Türk Dünyasında Nevruz, Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni (18-20 Mart 1999 Elazığ)* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2001; *Türk Dünyasında Nevruz Dördüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (21-23 Mart 2001, Sivas)*, Ankara, 2001, *Türk Kültüründe Nevruz, V.Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (15-16 Mart 2002, Diyarbakır)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002.

⁵⁷ *Nevruz (Yeni Gün)*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1996.

⁵⁸ *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mart 2000)*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000; Derleyen, Prof. Dr. Azat Nebiyev, *Türkiye Türkçesine Aktaran Lerzan Yağcı, Azerbaycan'da Nevruz*, Ankara, 1997.

Üniversitelerin⁵⁹ de yaptıkları faaliyetler oluyor. Büyük çoğunluğu uluslararası olan bu etkinliklerin hemen hemen hepsine alandan yapılmış çalışmalarla katıldık. Kurumun yaptığı ansiklopedide de yer aldık⁶⁰ Ayrıca, Hakkâri halk inançlarını “Büyü”⁶¹ ve “Yatırlar” seviyesinde inceleyen çalışmalarımız oldu⁶², bu sahalarda yapılmış çalışmaları inceledik⁶³. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Nevruz demek bütün yönleri ile halk kültürü demektir.

Halk kültürü çalışmaları tanışıklığı sağlar. Halk kültürü vasatı olan Nevruz/ Yenigün türü bayramlar bunun için önemlidirler. Bu alanla ilgili çalışmalar bu amaca hizmet etmiyor ise boşa gitmiş emektir. Halkın aydını,

---

⁵⁹ **Türk Dünyası'nda Nevruz**, Yayına Hazırlayan, Prof. Dr. Nadir Devlet, İnceleyen Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1999.

⁶⁰ Dr. Yaşar Kalafat, “Suriye Türkmenlerinde Yenigün Bayramı” **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**, Editör, M. Oğuz Öcal, Ankara, 2004, s. 363–369.

⁶¹ Dr. Yaşar Kalafat, “Hakkâri Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Büyü”, III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Editör Oktay Belli, İstanbul, 2008, s. 445–455.

⁶² Dr. Yaşar Kalafat “Dedem Korkut Yurdu Anadolu’da Türk Uluçanları” **Kitab-ı Dede Korkud Destanı’nın 1300 Yıllık Jübilesi Sempozyumu 6–8 Nisan 2000 Bakü-Azerbaycan**.

⁶³ Ali Şafak, “Hakkâri ve Çevresinde Dinî Ahlakı Yaşayış Üzerine Bir Deneme”, **Çeşitli Konular**, Atatürk Üniversitesi, Ankara, 1978, s. 127–173; İsa Yüceer, “Hakkâri Yöresinde İnanç Motifler”, III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Editör Oktay Belli, İstanbul, Ankara, 2008, s.430–445; Necmi Akın, “Hakkâri’de Yatırlara Bağlı Halk İnançları”, III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Editör Oktay Belli, İstanbul, Ankara, 2008, s. 419–431.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

aydının halkı tarafından gerektiği gibi tanınmaları, halkın kendisini yönetme sanatı demokrasinin uygulanmasını kolaylaştırır.

Halkını tanımak, halkının kültürü ile tanış olmak, onun psikolojisini, ihtiyaçlarını, olaylar karşısındaki muhtemel tepkilerini, onunla diyalog kurulması için gerekenleri bilmek demektir. Halkın bayram şenliklerine katılmak ayrı şeydir, onun bayram coşkusunu duyarak paylaşmak ise farklı olaylardır. Bunlardan ikincisi, şuurlu hareketi sağlar. Aldatma ve aldatılmayı önler, geçici ve yüzeysel ilişkilere meydan vermez.

Birlikte yaşayan halkların hakları için geliştirilmiş demokratik açılımlar halkların tanışıklıklarına hizmet edebildikleri nispette sorum çözücü ve yabancılaşmaya, bölgeselleşmeye yol açtıkları sürece de haramdırlar.

Halkını tanımayan seçkinler, sözde seçkindirler. Bu tipler halkın yabancı emperyalistlere kulak asmalarına sebep olur. Tanıyamadığınız halkınızla konuşamazsınız. Duyulan bu ihtiyaç halkbilimi çalışmaları ile sağlanır. Sizin kendisini anlayamadığınız halkınız da sizi anlayamaz. Bu hal sizin halkınızı sizden iyi tanıyan yabancı meraklılara meydanı bırakır. Böylece sizin halkınızın ihtiyaçlarını belirleyen ve ihtiyaçları size tedarik ettiren siz değil emperyalizm olur.

Emperyalizm hiçbir zaman hümanist, insancıl duygularla halkların yanında yer almaz. Sömürücü egemen güçlerin ne zaman, hangi halkın yanında ve kadar süre yer alacağını onun ekonomik çıkarları belirler. Onlar halkları,

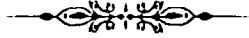
enlem ve boylamları esas alarak bölgelere ayırır, çıkarlarından yana tedbirler alırlar. Bizzat silahlı müdahale edemedikleri yönetimlere dolaylı baskılar kullanarak yaptırım uygularlar.

Türkiye bir dönemin Bush yönetimine sözüm ona çok şey borçludur. Bölge halkları kültürünün gerçek sahibinin bölgenin halkları olduğu ve bu sahiplenmenin demokratik bir edinim olduğunu, zorla değiştirilemeyeceğini emperyalizmin yerli işbirlikçilerine ve dünyaya bu yönetimin hataları sonucu tekrar gösterilmiştir.

Halklar arası diplomasisi veya halktan halka diplomasi de denilebilecek bu ilişki biçimi halkbilimi çalışmaları ile güç kazanır ve Yenigün Bayramı gibi bayramlarının uygulanabilmeleri ile hayat bulur. Bu tür halk kültürü vasatları evrensel değer ölçülerine gidilen yolda millî değer ölçülerinin ihmalini de önlerler.

Çözüm, halk kültürü mirasına şuurlu varis olabilmektedir. Yenigün bayramı böylesi bir bayramdır. Onun kaleleri olan sözlü kültürün verileri, halkbiliminin alanıdır. Bu kale halk değerlerine sahip çıktığı sürece hiçbir silahlı güçle yıkılamaz.

VII. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRLÜ HALKLARDA AHIR ÇERŞEMBE’NİN MİTOLOJİK MUHTEVASI

GİRİŞ

Mitolojinin millisi olur mu? Milletlerin kendilerine has mitolojik dönemleri ve o dönemin günümüze gelen uzantısı var ise bu mitolojik dönem millî değil midir? Bahattin Ögel hocamız mitolojisiz milletin millî tarihî geçmişlerinin köksüzlük anlamına geleceği mealinde açıklamalar yaparlardı. Geçmiş hayatlarında mitolojik dönemleri olan her toplum millet midir? Çağdaş Milletlerin mitolojik dönemi paylaştıkları halkları yok saymalıyız? Halklar bazen bir miti paylaşırlarken bazı mitler ki, onlar sadece halklardan bir halka aittirler. Çok kere yaratılış efsanelerine bu gözle bakılabilir. Mitolojik dönemde millet veya milliyet tanımlaması yok iken, bu ifadelerin karşılıklarının o dönemde aranmaları mitolojik verilere varis

olmada kıstasları belirleyebilir mi? Bu sorulara hala yeterli cevabı bulabilmiş değilim. Halkların inançlarındaki kozmogoni ve kozmolojinin irdelenmesi onların mitolojik kimliklerinin belirlenmesi için yeterlimidir?⁶⁴ Mitoloji bir halkın veya birlikte yaşaya gelmiş halkların mı malıdır, yoksa coğrafyanın mı? Millî tarihten söz edilirken halkın tarihi ile yaşanan toprağın tarihinin aynılığı ve ayrılığı mitolojik kimlik belirlemesine bir ışık tutabilir.

Bu girişi şunun için yapmaya lüzum gördük, 2008 yılı Nevruz/ Yeniyl Kutlamalarında Nevruz'un bir İran bayramı olduğuna dair UNESCO'dan bir tescil yapıldığı hususu tartışılmıştı. İran Bayramı tanımı ne anlama geliyordu? Günümüzdeki genel kanaat itibariyle İran bir coğrafyanın adı idi. Ancak İran tanımlaması çok kere Fars'a çağırım yapıyordu. Bu bayramın ismi olan Nevruz öz Türkçe değildi. Bu bayram ile ilgili olup Farsça olan daha çok sayıda kelime vardı. Güney Azerbaycanlı bazı Türkologlar "Nevruz bayram olarak Türk inancının bir tezahürü iken zamanda Farsça'nın hâkim dil oluşu ile inanç terimlerinin dil değişimine uğradıkları" şeklinde bir izahları vardır.

---

⁶⁴ Mahiyeti bu olan bir çalışma Kübra Aliyeva tarafından dokümanlar üzerinde keza Nevruz coğrafyasında yapılmıştır. Yazar, bölgede yaşamış birçok dinin izlerini ararken Zerdüştlük inancı üzerinde de durmuştur. Onun açıklamalarına göre Nevruz Zerdüştlükte de vardı 12.000 yıllık bir geçmişe sahipti. Semeni'nin tarihi izlerini bu dinde bulmak mümkündür. Bu inançta da Gök Tanrısı Anu, Toprak Tanrısı Enlil Su ve Bilgi Tanrısı Ea vardı. Kübra Aliyeva, "Halı ve El sanatlarında Nevruz", *Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 31-42.

Nevruz'un mitolojik mahiyetinden yola çıkarak kültürel kimliğine bir sahip bulmaya çalışırken Bu bayramın sadece Güney veya Kuzey Azerbaycan'da değil, Türk kültürü halkların hepsinde mevcut olduğunu da görüyoruz. Bu noktada arayışımızı Farslıkla ve İranlılıkla sınırlamayız. Türk kültürü halkların tümünün ana dili veya soyunun Türk, Türkçe olduğu da söylenilemeyeceği göre sahiplenmenin izahı yeni açıklamaları gerektirecektir. Bu noktada Türk Kültür Coğrafyası ile Nevruz Kültür coğrafyasının örtüşükleri söylenilebilecektir.⁶⁵ Bu arada biz Türk kültürü halklar tanımı ile ille de, ana dili Türkçe ve doğma dini muhakkak İslam olanları kastetmiyoruz.⁶⁶

Nevruz-Zerdüştilik bağlantıları üzerinde ayrıntılı bilgi veren ve bu münasebetle Avesta üzerinde duran çalışmalar da yapılmıştır.⁶⁷ Bu noktada belirlemenin yapılabilmesi için Zerdüş'tün milliyeti önem kazanmaktadır. O konudaki farklı fikirlerden birisi de Zerdüş'tün Azerbaycan'da, Azerbaycan Türkleri arasında ortaya çıktığı şeklindedir. Bu gerçek diğer halklarda tarihin evvelki dönemlerinde Yeni Gün bayramının olmadığı ve kutlanmadığı

---

⁶⁵ Rusçadan çevirenler Yıldız Pekcan-Sevinç Öztürk, *Tarih ve Et-nografya Açısından Nevruz*, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi, Ankara, 1993.

⁶⁶ Dr. Yaşar Kalafat, "Türk Kültürlü Halk veya Türk Kültür Coğrafyasına Dair" 10. Türk Devlet ve Tophukları Dostluk ve Kardeşlik İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanakları ve Karar Metinleri, 18-20 Eylül 2006 Antalya Türkiye, Ankara 2007. sf.34-347.

⁶⁷ Hikmet Celkan, "Nevruz'un Tarihçesi", *Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 427-448.

anlamına gelmez ki, yazar anılan çalışmasında bunlara da yer vermektedir.

Zerdüştî ile Türklük bağlantısı üzerinde yapılan çalışmaların olduğu bilinirken, Turanlıların Tura/ Nevruz'undan hareketle de konu irdelenmiştir ki, bu boyutunun üzerinde ayrıca ayrıntılı durulabilir.⁶⁸

“Nevruzdan önceki dört Çarşamba kutsal sayılmaktadır. Bu Çarşambalara; ‘İlahî Çarşambaları/ Yılın Son Çarşambaları’ denilmektedir. İlk Çarşamba “Su Çarşambası”, İkincisi “Od Çarşambası”, üçüncüsü ‘Yel Çarşambası’, dördüncüsü ‘Toprak Çarşambası/ Ahır Çarşamba/ Son Çarşambası’ dır.⁶⁹ Azerbaycan’ın Türk Kültürlü halklarında Hemşerilerde de Çarşambalar Hava Çerşembesi, Su Çerşembesi, Od Çerşembesi ve Toprak Çerşembesi olarak bilinir⁷⁰ Çalışmamızın merkezine Ahır Çarşamba’yı almış olmakla birlikte konunun açıklığa kavuşturulması adına diğer 3 Çarşamba’ya da farklı vesilelerle değinilecektir.

Kuzey Azerbaycan’da Nevruz 20–21 ve 22 Mart’ta yapılır. Halk Nevruz’a Kırk gün kala bayram hazırlıklarına başlar. İlk Çarşamba’ya kadar büyük temizlik yapılır. Sacyacılar uygulamalarını başlatırlar. İkinci Çarşambaya kadar zirai hazırlıklar tamamlanır. Arpa kuyuları açılır, erzakı bitenlere yardım edilir. Üçüncü Çarşamba/ Su Çar-

⁶⁸ Kamil Hüseyinoğlu, *Qedim Turan Mifden Tarixe Doğru*, Bakı, 2006.

⁶⁹ Mustafa Şenel, “Çıkılmaz Ayın Son Çarşambası Deyimine Olumlu Bir Bakış” *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu* (25–27 Nisan 2007-Erzurum).

⁷⁰ Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller*, Ankara, 2008 Berikan Yayınları, s.72.

şambasında özel drama şenlikleri sergilenir. Ahır Çarşamba/ Son Çarşamba'da uygulamalar doruğa çıkar.⁷¹ Bu uygulamalar aynı zamanda Türk sahne sanatları hayatının tarihi köklerine ışık utabilecek halk kültürü verileridir.

Altay Türklerindeki “Kamlık Bayramı” olarak bilinen “Cılgayak / Yılbaşı Bayramı” ile Nevruz bayramının aynı olduğu üzerinde duran çalışmalar da yapılmıştır.⁷² Bu ve benzeri köprüler uygulanan merasimlerin yanı sıra, Türk dini hayatını hala yaşamında yansıtan toplumlar, bayramın bizzat kendisinden hareketle günümüzle mitolojik dönem arasında bağ kurma bakımından önemlidirler.

Haftanın dördüncü gününe isim olan Çarşamba diğer bazı hafta günleri gibi Farsça kelimelerden kök almışlardır. Nevruz Bayramı ile doğrudan bağlantılı olmayan bu ad alış Türkçeye o kadar güçlü yerleşmiştir ki, Farsça bu kelime etrafında gelişen sözlü kültür ürünleri bir hayli yekûn teşkil ederler.⁷³ Bizim üzerinde daha ziyade duracağımız husus bunlardan Ahır Çerşembe/ Son Çarşamba'dır. Bununla amacımız, Yeni Gün Bayramı'na Hz. Âdem'den, Hz. Nuh'tan Hz. Muhammed'den Hz. Ali'den hareketle,

---

⁷¹ Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller*, Berikan Yayınları, Ankara, 2008 s. 382.

⁷² Nadya Yuguşeva, “İslâmiyet Öncesi Türk Dinî Hayatı İçinde Nevruz'un Önemi ve İşlevi” *Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.401-408.

⁷³ Abdulhalûk M. Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, İlaveli Üçüncü Baskı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1989, s. 83-93.

tabiat olayları ile ve destanlar şahit gösterilerek izah getirilirken, Ergenekon ve Kava Destanları ile bağlantısı üzerinde durulurken⁷⁴ Türk İnanc Sistemi itibariyle yerinin belirlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu kimliği ile çalışmamız Esmâ Şimşek'in çalışması ile bazı bakımlardan örtüşmektedir.⁷⁵

Çarşambalara dair verilen isimleri bir arada görebilmek tanımlama zenginliğimizden hareketle yeni çalışmalar yapılmasına yardımcı olabilir diye düşünüyoruz. İran'ın Karapapah Türklerinde dört Çarşamba'dan birincisi "Yalancı Çarşamba", ikincisi "Doğrucu Çarşamba", üçüncüsü "Kara Çarşamba", dördüncüsü "Pay/ Hediye Çarşamba" olarak bilinir. Birinci Çarşamba'da gençler tepelerde ateş yakarlar, havaya silahla ateş ederler ve buna "Çille Kovması" denir. İkinci Çarşamba yok sayılır atlanır. Üçüncü Çarşamba'da başsağılığına gidilir, mezarlıklarda hayırlar işlenir, yaşlı aileler ziyaret edilir, onlarla birlikte mezar ziyareti yapılır. Dördüncü Çarşamba'da hediyeler verilir. Baca- Baca, Şal Sallama, Nava, Akarsuya Gitme merasimleri yapılır. Nevruz'da kış için muhafaza edilmiş,

---

⁷⁴ Zeynelabidin Makas, "Türk Bahar Bayramı Geleneği ve Nevruz", *Türk Millî Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu*, (23 3 1990 Kayseri, Erciyes Üniversitesi Kayseri, 1992, s. 223-228.

⁷⁵ Esmâ Şimşek, "Azerbaycan Türklerinde "İlahî Çerşembeler" ve Eski Türk Dini ile Paralellikleri" *Türk Kültüründe Nevruz V Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (15-16 Mart 2002) Diyarbakır, Ankara 2002, s. 162.

milah diye bilinen salkım şeklinde üzüm yenilir.⁷⁶ Karapapah Türklerindeki Çille Kovma, anne ve bebekler için yapılan Kırk Çıkarma, Kırk Uçurma, Kırklama inançlarından tamamen bağımsız değildir.

Bu konuda derlenilebilmiş bilgiler açıklamamıza kesinlik kazandıracak yeterlilikte değildi. Ancak halk inançları verilerinden hareketle mevcut birikimin artmasına katkıda bulunmak mümkündür, diye düşünüyoruz.

Bu arada Eski Türk Dini İnanç Sistemi, Tanrıçılık veya Gök Tanrı Dini tanımları Türk mitolojik katmanlarındaki yegâne tabaka olmadığı gibi, Şamanizm de her zaman ve muhakkak Türklerin yegâne dinleri olmamıştır. Şamanizm'in coğrafya ve çağ bakımından Eski Türk inançları ile ilişkisi olmuştur. Eski Türk İnanç Sisteminin tepesinde Tanrı vardı. Ayrıca konumuzu yakından ilgilendirmesi bakımından da od/ ateş, su, toprak ve benzeri unsurlar etrafında oluşmuş kültler ile atalar ruhu kültü oluşturuyordu.⁷⁷ Bu konuda Esmâ Şimşek'in anılan çalışmasında açıkladıkları ile bizim değindiğimiz hususlar bir bütün oluşturmaktadır.

Bizim arayışımıza ışık tutması bakımından en içerikli çalışma Güllü Yoloğlu meslektaşımızın çalışması olmuştur⁷⁸ Yoloğlu bu çalışmasında Çarşambalara verilen isimlerin sağlıklı olmadığını onlara Azat Nebiyev, Kamil Veli

---

⁷⁶ Dr. Yaşar Kalafat, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II**, Ankara 2007, Berikan Yayınları, s. 62.

⁷⁷ Dr. Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 2006, 5.Bsk. Ebabil Yayınları.

⁷⁸ Güllü Yoloğlu, "Çarşambalar" www.kaspi.az/fevral/26/serbest.htm-.69k-

Nerimanoglu, Azize Hanım Caferzade gibi araştırmacılar tarafından verilen isimler arasında birliğin olmayışından hareketle izah etmektedir. Ayrıca yapılan isimlendirmelerin çok kere “ab-ateş, xak-bad” su-ateş, toprak-rüzgâr” gerçeği ile bağdaşmadığı üzerinde durmaktadır. Bu dört unsura demir unsurunun da eklenmesi gereğine dair görüşlerini açıklamaktadır. Çarşambalarda yapıldığı ileri sürülenler ile halkın bu günlerde yaptıkları arasındaki farkları da sergilemektedir. Onun izahının merkezinde ısı, ısınmak, ısınmış olmak vardır ki bu olguyu da güneş objesine bağlamaktadır. İzahlarında kendi içerisinde ciddi tutarlılıklar örneklemektedir. Çarşambalara beşinci ve altıncı Çarşambaları ekleyen ve Çarşamba sayısını üçe indiren çalışmalarından misaller vermektedir. Çarşamba inancı ile Çilleler ve Hıdır Nebi inancı arasındaki inanç ve tarihlere tekabül bakımından bağlantı kurmaktadır. Çarşamba adlandırma ve sıralamasında anasırı erbanın esas alınmasının Fars kültür etkisinden olabileceğini belirtip “Türk’ün mitik tefekkürü”ne uymadığını vurgulamaktadır. O’na göre makul Çarşamba sıralaması; Yalancı Çarşamba, Haberci (Cıdırcı, müjdeci) Çarşambası, Ölü Çarşambası (Kara Çarşamba veya Ölü Bayramı”, İlin-Ayın Axır Çarşambası şeklinde olmaktadır ki tahlilleri mantıklı ve gerçekçi görünmektedir.

METİN

Çarşambaların Nevruz takviminde sayıları sıralanışları başlayıp ve bitiş tarihleri yani süreleri belirlenmiştir. Bu dört Çarşamba’nın beherinden önce ve süresi kapsamında yapılacak ve yapılmasından kaçınılacaklar belirlenmiştir. Bunlar-

dan ilk ve son Çarşambalar farklı önemlidirler. Azerbaycan'da bu Çarşambalara "üşkü" de denir. Temizlik ilk Çarşamba'dan başlar, sayacılar pay toplar, arpa ve buğday kuyuları açılır. Semeni, hedik, gavurga hazırlıkları başlar. Aynı ele alacağımız Son Çarşamba'da, özel yemekler hazırlanır, tongalar kalanır, Yeddi Levin, Kapı Pasma ve benzeri uygulamalara geçilir. Akarsudan gün doğmadan niyet tutularak getirilen ve "lal su" denilen su ile uygulamalara geçilir. Su ve ateş üzerinden atlamak, ölümler için Kur'an okumak gibi uygulamalara geçilir.⁷⁹ Azerbaycan'ın diğer kesimlerinde olduğu gibi Padarlar ve Karaçiler'de de 7 tongal hazırlanır "Ağırlığım uğruluğum burada dökülsün" gibi sözler burada da söylenir⁸⁰. Bu türden Çarşamba uygulamaları, çeşitli pişintiler/yemekler, mollaya Kur'an-ı Kerim okutmak, bacadan Torba salmak, Ocak kalamak bölgenin Türk kültürlü halklarından Lezgiler'de de vardır.⁸¹ Azerbaycan'ın Afşar Türklerinde "Çarşamba Hatunu" nun evlerin içine girip evlere mutluluk getirdiğine inanılır. Çarşamba günü hatunlardan birisi evin damına çıkar. Onun bir elinde demir bir şiş, diğer elinde gavurga/kavurga vardır. Damın üzerine demirle bir dikedörtgen çizer. İkinci hatun kavurgayı damın üzerine eker gibi yapar ve "Bismillahirrahmanirrahim Allahümmealli Ali Muhammed. Allahu Teala İnşallah Nuri Muhammed ve

---

⁷⁹ Abdulkadir Yuvalı, Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri" Nevruz, Yayına Hazırlayan S.Tural, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1995, s. 54-61.

⁸⁰ Dr. Yaşar Kalafat, Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller, Ankara, 2008 Berikan Yayınları, s.89.

⁸¹ Dr. Yaşar Kalafat, a.g.e. s. 101.

İbrahim devleti ve uzun ömür ve beden sıhhatini tüm komşulara inayet eylesin. Yoksullara devlet, zenginlere keramet versin, âmin) der. Kavurgalardan bir avuç evin bacasından aşağıya, bir avuç tavla ve ahırların bacasından aşağıya, bir avuç kibleye doğru damdan aşağıya döker. Tarlalar niyetine bir avuç da havaya serperken “kurdun kuşun payı” der. Bu uygulamayı bütün haneler yaparlar. Daha sonra aksakallar toplanıp yas evlerine giderler, onları yastan çıkarmaya çalışırlar. Yaşlıların, ev sahiplerine hürmeten evin damında ateş yakarak yastan çıkma teklifini kabul ettiklerini gösterirler. Yaşlıların yaktığı bu ateşi gören komşular sabaha kadar tüfek atarlar.⁸² Bu dramada “Sultan Nevruz” kavramının yanı sıra bir de “Çarşamba Hatun” u görüyoruz. Ayrıca şükran duygularını anlatabilmek için ateş yakılmış olması da ateşin iyesine duyulan minnet anlamında manidardır. Kibleye dönmüş olmak ise inancın İslamî bir kimlik de kazanabildiğini göstermektedir.

Azerbaycan coğrafyasının Türk kültürlü halklarından Talişlerde erkekler mezar ziyaretini Cuma ve Çarşamba günlerinde yaparlar⁸³ Irak'ın Türkmen bölgesinde, Kerkük ve Çevresinde Çarşamba günü yağmur yağarsa bütün hafta yağmur yağacağına inanılır⁸⁴ Moğollarda cenaze defni Pazar-tesi Çarşamba ve Cuma günleri yapılır.⁸⁵ Azerbaycan Türkle-

⁸² Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller*, Ankara, 2008 Berikan Yayınları, s. 118.

⁸³ Dr. Yaşar Kalafat, *a.g.e.* s. 179.

⁸⁴ Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller*, Berikan Yayınları, Ankara, 2008 s. 372.

⁸⁵ Dr. Yaşar Kalafat, *a.g.e.* s. 333.

rinde kismet tahmin, etme evlilik yaşını belirleme fallarının hemen hemen hepsi Ahır Çarşamba'da açılır. Bu gece yenilen elmanın soyulan kabukları yastığın altına konularak muhtemel nişanlının rüyada görüleceğine inanılır.⁸⁶ Rızkların Ahır Çarşamba'da dağıtıldığı inancı Azerbaycan'da olduğu gibi Doğu Anadolu'nun ana dili Zazaca olan Türk kültürü halklarında da vardır.⁸⁷ Erbil'deki Baba Gulgul ve Kars'taki Celal Baba ziyaretlerine Çarşamba günleri gidilir.⁸⁸

Bu tür verileri ele almak, bunları inanç etimolojisi itibariyle anlamlandırmak bizi mitolojik döneme taşır mı? Çarşamba verilerinden hareketle mitolojik döneme bir seyahat yapılabilir mi? Bu arayış uygulanmakta olan Çarşamba dolayısıyla Nevruz inanç ve amellerini bize mitolojik kimliğimizle karşılaştırma imkânı verir ise ve bu karşılaştırmalardan bazı sonuçlar çıkarılabilir ise Nevruz'un tabir caiz ise dip tarihi çıkarılmış olabilir. Bu konuda yaşayan örneklerin en canlıları bakımından en büyük laboratuvar Güney ve Kuzey Azerbaycan ve onun yakın coğrafyasıdır. Anadolu inanç coğrafyası itibariyle ise, büyük ölçüde A. Haluk Çay'ın ilgili çalışmasıdır.⁸⁹ Bu çalışmayı, bizim daha evvel ve daha sonra konuya dair derlediklerimizle, Nevruz şöleni bildirileri ile ikmal ettik.

Mart ayının 21'ine bir ay, dört hafta kala her Çarşamba bazı uygulamalar yapılır. İlahır Çarşamba geçmiş yılın

---

⁸⁶ Dr. Yaşar Kalafat, *a.g.e.* s. 269.

⁸⁷ Dr. Yaşar Kalafat, *a.g.e.* s. 279.

⁸⁸ Dr. Yaşar Kalafat, *a.g.e.* s. 217.

⁸⁹ A.M.Çay *a.g.e.*

çirkinliklerinin geride bırakılıp yeni yılın kutlamaları olarak bilinir.⁹⁰ Nevruz'un dört Çarşamba'sından Ağ Çarşamba/ Ahır Çarşamba ve Kara Çarşamba arasındaki diğer iki Çarşamba ile birlikte dört Çarşamba'dan Ahır Çarşamba ile Kara Çarşamba aynıdır. Kara Çarşamba'nın kara sıfatı alış kışın henüz tamamen çıkmamış oluşu ile soğukların sürpriz yapabilecekleri ile izah edilirken, ölü bayramı, yas ile de bağlantılıdır. Bu Çarşamba'nın diğer adı aynı zamanda "Goduk Kırtı" dır. Sıralı temizlikler evlerin içi dışı bahçeler ve benzeri yerler diğer iki Çarşamba'da yapılmışken, bir seri temizlendikten sonra Kara Çarşamba'da Goduk/ merkep yavrusu ve manda kırkılır, tıraş edilip temizlenir.⁹¹ Bu safhaları sözlü kültüre yansıyış biçimleri ile ayrı ayrı ele almaya çalışacağız.

Anadolu'da birçok yerde olduğu gibi Van-Erciş'te Mart ayının ilk Çarşambası Kara Çarşamba olarak bilinir. Bu gün daha ziyade kadınların bir arada toplu yemek yeme günü olarak bilinir. Yılın bolluk içinde geçmesi yemek hazırlığının ve yenilmesinin çok oluşu ile izah edilir Kars'ta "Baca Baca Gezme" daha yoğun görülür. Gezen çocuklara meyve türü ikramlarda bulunulur.

Tunceli'de Kara Çarşamba'da erkekler alınlarma kömür karası sürerek akarsulara girip bu karartıları temizlerler. Sulara karşı dua ve niyazda bulunurlar. Bu uygulamada da su ve od kültürleri bir arada yer almıştır.

⁹⁰ Tamilla Aliyeva, "Nevruz Halk Dramaları" Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ) Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 42-51.

⁹¹ Zeynelabidin Makas, Türk Kültüründe Nevruz, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987.

"Kabir-Üstü" inanç ve uygulamaları Ahır Çarşamba'dan evvelki son Salı'da yapılır. Kars bilhassa Tuzluca yöresinde bu uygulama "Ölü Bayramı" olarak bilinir. Ahır Çarşamba/Son Çarşamba hazırlıkları, Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan gece başlar. Yerel inanç dilinde bu gün için "Tek Gün" "İlin Ahır"i denir. Bu uygulama Şii-Caferi İnançlı Müslüman halkta olduğu gibi Varto ve yakın çevresindeki Alevi-Bektaşî İnançlı Müslüman halkta da az-çok farklı zenginlikte yaşamaktadır. Mehmet Şerif Fırat eserinde bu inanç içerikli uygulamanın Eski Türk inançlarının bir devamı olduğu kanaatindedir.⁹² Bu tespiti "Atalar Kültü" ile ilişkilendiren halkbilimi araştırmaları da vardır ki bize göre itibar edilecek bir görüştür. Atalar kültü muhakkak ve sadece atalara tapınma ile izah edilemez. Atalar kültü daha ziyade canın bedenden ayrılışı ile her şeyin bitmediği, ölümden sonra da bir hayatın varlığı, ölenler ile bilhassa öldüğü sanılanlar ile yaşayanlar ilişkisinin devam ettiği inancının da bir tezahürüdür. Atalardan himmet beklemek İslam'a göre şirk kapsamında olmakla beraber, muayyen kutlu olduğu kabul edilen dini bayramların arife günlerinde kabirleri ziyaret semavî dinlerde bu arada Müslümanlıkta da vardır. İslam'da kabir ziyareti daha ziyade ölümü hatırdan çıkarmamak amaçlı olmakla beraber, geçmişleri Kur'an okuyarak yad etmek bir hayır ve hasenat işidir de. Bu noktada ölü bayramı, dirilerin bayramından evvelki, yani arife günü yapılan bir ziyaret konumundadır. Küsler dâhil büyük küçük herkesin görüştüğü fakir ve öksüzlerin

---

⁹² M.Ş. Fırat, *Doğu Anadolu ve Varto Tarihi*, Ankara, 1981, IV. Bsk.

de arandığı bu günlerde ölülerle de adeta hal-hatır edilmiş olunur. Ölü Bayramı'ndaki mezarların onarılmaları, ölümü hatırlatacak maddi nesneler olarak algılandığı sürece şirk kapsamında mütalaa edilmemelidirler. Alevi-Bektaşî inançlı Anadolu kültür coğrafyasında, Varto havalisinde Ölü Bayramı'nda fakir fukarayı da kapsayacak şekilde toplu ve münferiden mezarlıklarda yenilir içilirken, aynı inançlı Anadolu'nun batı kesiminde ise zaman zaman mezarların üzerine su ve yiyecek konulduğu da bilinir. Bununla murat yolu düşüp ihtiyaç duyana Allah rızası için hayır işlemek hizmet vermektir. Bu inanç başka bir formatta Sünnî inançlı kesimde de yaşamaktadır. Mezar ziyaretinden evvel ve sonra sadaka verme türünden hayırlar işlenir, mezarlıklarda çocuklar öncelikli olmak üzere, insanların sevinmeleri sağlanır. Ayrıca mezarlara "suluk" denilen kuşların ve böceklerin su içmeleri için özel yerler yapılır. Bu konu benzeri örneklemelerle uzatılabilir.

Bu uygulama sadece ve tamamen İslamî hayır işleme ile de izah edilemez. Yenilen yemeklerden Kur'an okunduktan sonra mezarların üzerine dökülmesi ve bunun mezaradaki şahsın hayrına olacağını düşünmek bir noktada saçıdır da. Eski Türk İnanç Sisteminden tanıdığımız su saçısı, toprak saçısı, orman saçısı gibi saç türlerinden bir saç olduğu da söylenilebilir.⁹³ Bu saçılarda toprağın ormanın suyun ruhu mutlu edilmekte ondan adeta şefaât, bereket,

---

⁹³ Dr. Yaşar Kalafat, "Çorum ve Çevresi Merkezli Türk Kültürlü Halklarda Saçı", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2007, Çorum, 2008, s.1139-1149.

şifa beklenilmekte verebileceği cezadan korunmak istendiğine inanılmaktadır. Buradan mezara yapılan saçı bahsine gelince mezardakinden yani ruhundan korunma veya yardım alma teması gündeme gelir ki İslam'a göre şirktir. Zira yardım istenecek ve yardımı verecek olan sadece Allah'tır. Bizim araştırmaya çalıştığımız husus Nevruz'daki inanç ve uygulamaların İslam'ın terazisinde tartıp yerini belirlemek değildir. Biz, Nevruzdaki inanç unsurlarından yola çıkarak mitolojik döneme bir yolculuk yaparken İslami geçit ve güzergâhları haliyle yok saymadığımız için ara açıklamalar yapmaktayız. Bu arada “Yerin Ruhu/ iyesi” veya “Odun, Ateşin Ruhu/ İyesi” kişiöğlü ölürken bedeni terk etmiş olduğuna inanılan ruhu, Âdem'e Allah'ın ruhundan üflediği anlamda ruhu veya örnek olmak üzere Ahmet Yesevî Hazretleri'nin ruhaniyeti, belki ortaklıkları var olmakla beraber tamamen aynı şeyler değillerdi. Halk inançlarına göre göçmüş ulu zatların ruhları zikreden cinlerin zikirlerini görebilir ve yaşayan ulu zatlar göçmüş ulu zatlarıyla ruh gözleri vasıtasıyla görüşüp konuşabilirler.

“Gabir/ Kabir üste getme/ gitme”de evvelce olmazken şimdilerde mollalar da katılmaktadır. “Ölülerim adına gazan asmak” o ölünün veya ölülerin ruhuna yemek hayratı vermek demektir. Şamların/ mumların yakılması, ruhların ışık vasıtasıyla gelip evleri rahat bulup dönebilmeleri içindir. Gece yakılan ateşlerin de izahı bu şekilde yapılmaktadır. Ruhun “azıp” geri dönmesi istenilmez, böyle hallerin ailede bir felakete yol açabileceğine inanılır ve “Ruh Azması” olarak bilinir. Bu gecelerde yâd edilen merhumun adı çekilmez/ ismi söylenilmez. Ondan “rahmetli”,

bahtsız", "ikbalsız" şeklinde bahsedilir.⁹⁴ Sevdığı insanları ziyarete gelen ruhlar 'aziz bulduğu kimselerini ziyaret etmiş olur. Ziyaret eden de o ailenin azizi, muteber, itibarlı, sevgili bir mensubudur. Ziyaret edilenleri gamlı, kederli, mutsuz görür ise, onun da mutsuz döneceği inancı vardır. Onun mutsuz dönmesi istenilmediği için ev halkı mutlu tablolar sergiler. Onun haneye gelişini kolaylaştırma için o gece için pencereler açık bırakılır.⁹⁵

Ateşin, güneşin, suyun, ataların ruhuna yapılan tazezim Kamalık inancılık hüküm sürdüğü Altaylarda hala varlığını devam ettirmektedir. Günümüzde Altay Kişi bu bayramda en saygın en yaşlı olana kutsal od/ arç'ı yaktırır ve bu esnada;

"Dört toluklu taş ocak
Dört kindikli ot ene
Ak külün yastangan
Ak calbştu ot ene
Odız baştu ot ene
Çıydi bolzo bışırgan
Tondı bolzo erikten"

"Dört taraflı taş ocak
Dört göbekli ateş ana
Ak külü yastangan
Ak alevli ateş ana
Otuz başlı ateş ana
Çiğ olsa pişiren
Buz olsa eriten" denir.⁹⁶

⁹⁴ G.Yoloğlu, a.g.m.

⁹⁵ Kaynak Kişi; Saadet Şihaliyeva.

⁹⁶ Nadya Yuguşeva, "İslâmiyet Öncesi Türk Dinî hayatı İçinde Nevruz'un Önemi ve İşlevi" Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ) Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.401-408.

Kuzey Azerbaycan'da varlığını sürdüren ateş kültü ile Eski Türk inançlarını canlı olarak yaşatan Tuva Türklerinin inançları arasında da ciddi bağların bulunduğu tespit edilmiştir ki, bunlar ateş kültürünün muhakkak Zerdüştlük inancından gelmemiş olduğunu gösterir. Azerbaycan'da **Ölü Çarşambası** olarak da bilinen **Gara Bayram**'da ocaktan koku çıkarmak amacıyla ateşe yağ et atılır. Ant içilirken "bu ocak hakkı", "Bu ocağa kör bakım ki", "Bu köz gibi gözüm ağarsın ki" "Ocağın sönsün", "Od olmayan yerden tütsü çıkmaz" denir.⁹⁷

Tuva Türklerinde ölünün yedinci ve kırk dokuzuncu günlerinde muhakkak ateş yakılır. Bununla amaç öbür dünyada ölünün yolunun aydınlatılmasıdır. Tuva'lı avcılar avdan evvel ateşin sahibi/ ruhundan yardım ister avdan onun ruhuna bir pay ayırır ateşin etrafında tavaf edercesine dönerler⁹⁸ Tuva Türklerinde ateşe yemek saçı yapıldığı en makbul saçının **süt saçısı** olduğunu diğer tespitlerden de biliyoruz.⁹⁹

Saha Türklerinin **Isıakh Bayramı**'nda tören alanına yarım ay şeklinde genç Ak Ağaçlar dikilir Alanda ateşler yakılır ve bu ateşler tören bitinceye kadar söndürülmez. Akşamdan yere kırmızı serpilir yakılan ateşle geçmiş yılın kötülüklerinin

---

⁹⁷ Güllü Yoloğlu, "Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm", *Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ)* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.391-399.

⁹⁸ Güllü Yoloğlu, a.g.e.

⁹⁹ Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Türk Halk İnançları Dedem Korkut Ak Koyunlu Coğrafyası*, Ankara, 2008, Berikan Yayınları, s. 171.

yok edildiği gelecek yılın güzellikleri müjdelenmiş olduğuna inanılır.¹⁰⁰ Altay, Tuva ve Saha gibi Tanrıçılık inancının hala yaşamakta olduğu Türk kültür bölgelerinden Nevruz örnekleri almak mitolojik döneme yapılacak yolculuğa ışık tutabilir diye bu örneklemelere yer verdik.

Altay Türklerinde ateş, güneş ve ayın bir parçası olarak bilinir Ülgen'in onları gökten gönderdiğine inanılır.¹⁰¹

Bu noktada, “ (...) Şimdi olduğu gibi, yaratılan her gece, kendi gündüzünden önce yaratılmıştır. Dolayısıyla da Zulmet Geceleri; cemadatın, nebatatın, hayvanatın ve insanatın gündüzlerinden önce yaratılmış gecelerdir.”¹⁰² “(...) Şimdi olduğu gibi oluşturulan her insan, bir önceki insandan en az bir vasıf kâmindir.”¹⁰³ Mitolojik dönemden günümüze geçen zamanın uzunluğu düşünülünce anlaşılma hiç de zor olmayabilir. “Âdemlerin aynı ilah tarafından güdülmesi nedeniyle aynı ilaha ve birbirlerinin benzeri olan İlahî düzene bağlılıkları vesilesiyle (...)”¹⁰⁴ izahı zor olmayacaktır. “Dinler farklı sistemlerdir sistemlerin getirileri farklı olduğu için, birbirlerinin aynısı olmazlar. Dinler sadece aynı feyiz kaynağında; yani aynı Allah'ta birleşirler (...)”¹⁰⁵

---

¹⁰⁰ Yakup Deliömeroğlu, “saha Türklerinde İsiakh Bayramı”, Nevruz ve Renkler, Ankara 1996, s. 129-133.

¹⁰¹ Abdulkadir İnan, Tarih ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Dokümanlar, Ankara 1986, s. 67.

¹⁰² Sabahattin Güngör, Kevn'in Üç Vücudu, Bandırma, 2008.

¹⁰³ A.g.e.

¹⁰⁴ A.g.e.

¹⁰⁵ A.g.e.

Ahır Çarşamba'nın aldığı isimlerden "Tek Gün" üzerinde durulup inanç etimolojisi yapılamaz mı? Türk kültür-lü halklarda sayılardan 13 uğurlu kabul edilmez bu günün takvimdeki adı "Katır Doğuran Gün" dür. Sayım yapılırken bu rakam atlanır söylenmek istenmez. Herhangi şekilde bu sayıya talep olunmak istenilmez. Tek oluşu ile bir ilişkisi var mıdır? Toplu sünnet yapılan çocuk sayısı tek ise dökülecek kanın sayısını çifte çıkarmak için bir horoz kesilir. Cenaze ikramların da yemek tabağının tek, toy ikramların da ise çift olması istenir. Bununla toyların devamı gelsin yasların sonuncusu olsun denilmiş olunur. Tek-çift ilişkisinin inanç boyutuna dair başka örnekler de bulunabilir. Ahır Çarşamba/ Son Çarşamba neden "Tek Gün"dür?

Ahır Çarşamba'nın tek gün olarak nitelenmesi ve on üç veya 31 ile ilişkilendirilmesine karşı çıkan görüşler de vardır ve oldukça yaygındır. Bu görüşü benimseyen çevre on üç ve otuz biri ebcetle izah etmekte ve Türk kültürüne sonradan sokulduğunu düşünmektedirler.¹⁰⁶

Türklerde ateşe selam verme, ateşin önünde ant iç-me gibi uygulamalar vardı. Ancak İran Kültüründe olduğu gibi ateşe tapma yukarıda da belirtildiği gibi yoktur.¹⁰⁷

Iğdır'ın Şii-Caferi İnançlı Müslüman Türk halkında "Kara Çarşamba" yas alameti olarak anılmaktadır. Çarşamba günleri "hayır iş"leri olarak bilinen bazı işler yapılmaz. Mesela kız istenmez, düğün yapılmaz, bu günde ana rahmine düştüğüne inanılan yaramaz, düzenbaz, edepsiz, saygısız

¹⁰⁶ Kaynak Kişi; Zeynelabidin Makas

¹⁰⁷ Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c.II, Ankara 1995. s. 509

kimselere "Çarşamba Garışığı/ Karışığı" derler. Bu çevrede Çarşamba en kötü ve uğursuz kabul edilen gündür. Diğer bütün günlerde hayır işleri yapıldığı halde bu gün yapılmaz. Çarşamba'ya muzip bir dille "Şerşembe" denildiği de olur.¹⁰⁸ Bu görüşe Ehliman Ahundov katılmıyor olmalı ki, o söz kesiminin bu günde yapılmasının hayrına inanıldığı belirtmektedir. Ona göre kısmet bağlama ve kısmet açma işleri de daha ziyade bu güne rastlatılır. Anlaşılabilen kadarı ile bugün tersliklere açık olumsuzluklara gebe bir gün olduğu için muhtemel bir olumsuz gelişmeye karşı tedbir olmak üzere özellikle tath dilli olmaya ve kırıcı olmamaya özen gösterilmelidir. Halk arasındaki;

"Ne sen gel,

Ne yılın ahır Çarşambası" sözü ile kastedilen budur.¹⁰⁹ Bu söz adeta;

"Ne Şam'ın şekeri,

Ne Arap'ın kara yüzü" gibi bir ifade biçimidir.

Güney Azerbaycan Türk Kültür coğrafyasında "Kara Çarşamba" tanımlaması pek yoktur Çarşamba bayramdır. Kara Bayram, yas bayramı anlamında kullanılır. Bu gün mukaddes gün olarak bilinir. Nikâhların Çarşamba'da kısılması istenir. Çarşamba'ya ölü yasa rastlamış ise yas ertelenir. Kara Çarşamba Güney Azerbaycan Türklerinden sadece Karapapak Türkler'inde bilinir ve uygulanır. Bay-

---

¹⁰⁸ Kaynak Kişi; Seyfeddin Altaylı

¹⁰⁹ Ehliman Ahundov, a.g.e. s.434.

ram ayı ikinci Çarşamba kara bayram sayılır, od yakıldıktan sonra mezarlılara gidilir.¹¹⁰

Tasavvuf bilginlerine göre renklerle tanınmaları halinde sıralamada en güçlü nur, Siyah/ Kara Nurdur¹¹¹ Bitlis'te de "Kara Çarşamba'ya gelesin" inancı vardır.¹¹² Kara Çarşamba'ya gelmek, onun tarafından cezalandırmak olmalı, Nitekim "karalara gelesin" ifadesi de alkış değil kargıştır. Ancak uyarı alabilmek, yarılmış olmak için sadece kara güçler değil ak güçler de etkilidirler. Erenler himmet ederler.

Bu arada olmayacak bir şey anlatılmak istenirken, "Çıkmaz ayın son Çarşamba günü" denir. Çıkmayacak ay olmayacağı için onun son Çarşambası da olmayacaktır. Biz bu konulu çalışmamızda daha ziyade "Mücerretlik" üzerinde durmuştuk.¹¹³

Mustafa Şenel bu konuyu incelediği çalışmasında; "Çıkmaz ayın son Çarşambası" yılın bilinen, belirli bir zamanıdır. Bu zaman dilimi ile işaret edilen, Nevruz'dan (21 Mart) önceki Çarşamba günüdür. "Çıkmaz Ay" ifadesi ile de ayın, başka bir aya çıkmadığı anlatılmıştır. Çünkü Nevruz'la birlikte yeni bir yılın başlaması söz konusudur. Dolayısıyla "çıkamaz ay" yeni bir aya değil, yeni bir yıla çıkmaktadır, ulaşmaktadır." demektedir ki bu açıklama

---

¹¹⁰ Kaynak Kişi; Eli Beranzade.

¹¹¹ Kaynak Kişi; Sabahattin Güngör.

¹¹² Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller*, Berikan Yayınları, Ankara, 2008 s. 152.

¹¹³ Dr. Yaşar Kalafat, "Pirden Bürüye", I. Tomarza Sempozyumu, 19-22 Haziran 2008 Kayseri.

belki deyimin zahiri anlamı için yeterlidir. Bize göre batinı anlamı da vardır konu üzerinde tekrar durulmalıdır.

Kara Çarşamba ile sözlü kültürümüzde geniş bilgi birikimi vardır. Bu konuda Ali Berat Alptekin'in çalışmasında geniş bilgi bulabiliyoruz.¹¹⁴

Bilmecelerde;

"El obada addanar
Şirin olar dadlanar
Gâh attanar, yelenler
Gâh alışar oddanar

Alkış/ Dualarda;

"Azar-bezarın ahır çerşenbede galsın"
"Ahır Çerşenbe muradını versin"
"Ahır Çerşenbe'de uğrun üzüne gülsün",

Gargışlar/ Beddualarda;

"Ahır Çerşenben gara gelsin",
"Ahır Çerşembeye galmayasan"¹¹⁵

Bu bulgularda Ahır Çarşamba; hastalık türü istenmeyen halleri hıfz edebilen, murat verebilen, uğur sağlayan bir

---

¹¹⁴ Ali Berat Alptekin, "Atasözü Bilmecesi ve Halk İnançlarının Nevruz'a Yansıması" *Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ)* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.53-60.

¹¹⁵ Ali Berat Alptekin, a.g.e.

koddur. Bayramın kara gelsin veya bayrama kalmayasın gargaşları/kargışları emsal alınır ise o bir bayramdır.

Çarşamba içerikli “Çarşamba Pazarı”, “Çarşamba Karısı”, “Çarşamba Duvarı” gibi mahiyetini tam belirleyemediğim deyimler hatırlıyorum Çarşamba Pazarı sözünü Azerbaycan'dan hatırlıyoruz. Çarşamba Karısı sanırım çok gezen hanımlar için denirdi. Çarşamba Duvarı da Mahkeme duvarı bir gibi asık suratlar veya benzeri yüzler için denirdi.

Ahır Çarşamba mum yakılır, ahır Çarşamba günü evden ateş, kibrit, gazyağı, ekmek verilmez, Ahır Çarşamba günü akşamdan erken yatılmaz, sabah erken kalkılıp evin bir köşesinde lamba yakılır. Evin bir köşesine kazan asılır. **Kazan**, Türk kültürlü halklarda isi, ters çevrilmesi, asılması, ödünç verilmesi ile bir simge oluşturmuştur.

O gece dam-bacada **tongal/ tonkal/ tonkar/ tonku** denilen ateşler yakılır bu ateşlerde yakmak için kıştan sapsamandan artan iri parçalar da kullanılır. Kars yöresinde bu tütsülemeye “**Gırç**” denir.¹¹⁶ Tütsüleme Türk kültürlü halklarda kötü gözden ve bir takım görünmeyenlerin fenalığından korunmak ve zararından kurtulmak için evlerde işyerlerinde resmi ve özel merasimlerde sık sık yapılır Bu münasebetle öncelikle **üzerlik** yakılır. Üzerlik yakılması etrafında sözlü edebiyat geliştirilmiş ve üzerlik adeta bir kültür kodu oluşturmuştur.¹¹⁷

---

¹¹⁶ A.M.Çay, a.g.e.

¹¹⁷ Dr. Yaşar Kalafat, “Bahçelievler Örneklemeleri İle Türk Kültürlü Halklarda Üzerlik İnancı ve Uygulamaları”, *Bahçelievler Kültür Sempozyumu*, 15 Ocak 2009.

Ahmet Caferoğlu tongalı evin dışında yakılan ateş olarak niteleyip, Eski Türk İnanç Sistemindeki “Ateş Kültü” ile ilişkilendirirken¹¹⁸ A. H. Çay kelimenin etimolojisi üzerinde durmaktadır.¹¹⁹ Bize göre kelime yığmak yığmakla ilgili olabilir. Sobayı galamak, yakacakları uygun şekilde yığmaktır. Keza tezek galağı, ot galağı, kerpiç galağı da, kerpiç, tezek ve otların oluşturdıkları yığınlardır. Nitekim gala/ kale de bir yığıntı tepecik değımlidir? “Bir gangal soğan” tanımlaması yeşil soğanı değil kuru soğanın kellesini, topuzunu anlatır. Kangal köpeğı de iri başı ile bilinir. Ton’un, don ile ilişkisi var ise, bize göre bu ilişki ısının düşmesi sonucu oluşan dondan ziyade, donuna girmek, görünümünü almak anlamında olmalı.

Ahır Çerşembe’de/ Çarşamba’da söylenen iki mahnıda;
“Çepere çeper doldu gel,
Çepere guşlar gondu gel,
Dolagsız gezen oğlan,
Dolag tamam oldu gel.

Aştıg dolag altına,
Halın dodag altına,
Sen ağaç ol budağ sal

---

¹¹⁸ Ahmet Caferoğlu, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, C.I, s.217; Zikreden A.M.Çay a.g.e. s. 84.

¹¹⁹ A.M.Çay, a.g.e., a.g.y.

Biz de dolağ altına"¹²⁰ geçen iki ifade arayışımız bakımından anlamlı olmalı. Burada kış çıktı uyanma, canlanma, birleşip çoğalma mesajı ile keza bu temayı destekleyen aile olan ocak kurma mesajı vardır. Nitekim toylardaki "Bey Şahı" çok kere 7 veya 9 budaklı ağaçtan yapılırken beher budağına bir şirni/tatlı asılır ve onu taşıyanın hayır dua alma niyetiyle "here bir Allah desin" komutu üzerine toya katılanlar hep bir ağızdan "Allah, Maşallah" der, çiftlere balalı ve sağlıklı mutlu hayat dilerler.¹²¹

Azerbaycan bilmecelerine Ahır Çarşamba;

El obada addanar

Şirin olar daddanar

Gâh attanar, yelenler

Gâh alışar, oddanar, şeklinde yer alır.

Tongal yığınının altından çocuklar bir tünel açarak karşı tarafa sürünerek geçmek için uğraşırlar. A.Alpaut bu uygulama ile Türklerin Ergenekon'dan çıkışı arasında bir bağ kurmaktadır.¹²²

Türk kültürlü halkların halk inançlarında âlem değişmek denilebilecek bir inanç ve bu inançla ilgili uygulama-

---

¹²⁰ Ehliman Ahandov, *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, haz. Semih Tezcan, Ankara 1978, s. 434.

¹²¹ Müjgan Üçer, "Anadolu Selçukluları'nın Taş bezemelerindeki Hayat Ağacı Motifi ve Kültürümüzdeki Yeri", *I. Uluslararası Türk Tıp Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı Cilt 1 Ed. Ayşegül Demirhan Erdemir* vd. 20-24 Mayıs 2008 Adana, s. 69-84.

¹²² Aziz Alpaut, "Bozkurt Bayramı", *Çınaraltı*, 27 Mart 1943, S. 79, s. 6; Zikreden A.H.Çay a.g.e. s. 85.

malar vardır. Delik Taş'ın deliğinden geçilir ve yakın zamana kadar köy ve kasabalarının yakınında mistik güç izafe edilen delikli taşlar vardı. Halen Hacı Bektaş Veli ve Yedi Uyurlar gibi kutsal kabul edilen mekânlarda ovuğunun bir tarafından diğer tarafına geçilen kayalar vardır. Bu taşlarla ilgili olarak günahkârların geçemeyecekleri, geçebilenin cennete gideceği şeklinde açıklamalar yapılır.

Tunceli'de Kara Çarşamba'ya ait bir uygulamada yabancı bir gül boyuna yerilerek esnetilir ve ondan bir yay oluşturulur. Bu yaydan hastalar öncelikli olmak üzere sorunu olan herkes geçer ve böylece selamete ulaşılacağına inanılır. Bu esnada "Bizi kurtardığın bugünün hürmetine bize şifa ver" denir.¹²³

Edip Yavuz'un¹²⁴ dediği ve Haluk Çay'ın katıldığı gibi Bozkurt-Yol göstericilik bağlantısı mitolojik bir veridir ve bu gerçeğe birçok Türk destanı şahitlik yapabilmektedir.

Bu uygulamanın farklı bir şekli de Toros Türkmenleri ve anadili Kürtçe olan bazı Doğu Anadolu Aşiretlerinde esnetilmiş **kurtağzı** derisi ile yapılır¹²⁵ Şam Türkmenleri'nde "Kurtalma" diye bilinen bir tabir vardır. Bir şey çok istenmesine rağmen bir türlü alınamaması halinde onun

---

¹²³ A.M.Çay, *a.g.e.* s. 126.

¹²⁴ Edip Yavuz, *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*, Ankara, 1968 s. 426

¹²⁵ Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt*, Lalezar, Ankara 2007.

elde edilmesi, ona ulaşılması için uygulanan yönteme için bir tabir kullanılır.¹²⁶

İsmet Alpaslan'ın verdiği bilgilere göre, Ağrı'da Kara Çarşamba'da kutlamalarında çocuklar baca ve duvarlar çubuklarla çizerek, "Kada belâ dışarı devlet içeri" şeklinde kora oluştururlar. Sonra evdeki insan sayısınca bacaya taş dizerler. Bu taşlardan beheri ailedeki bir ferdi temsil eder. Ertesi gün bu taşların altında kırmızı bir böcek aranır, kimin taşının altından bu böcek çıkar ise o kişi ailenin o yılki şanslısı sayılır. Bu türden uğur vericinin izlerini aramak Hıdır Ellez'de Hıdır için de söz konusudur. Ayrıca Kurt izinin aranılması ve bulunması halinde uğura yorumlanması da söz konusudur.

Esasen bu geçiş ile zararlı olabileceğine inanılan kara iyenin zararından korunabilmek için onun güç alanından çıkmak arayışı vardır. Geçilebilen yeni yerle, o yerin koruyucusu olduğuna inanılan gücün, güç alanına, koruması altına girilmiş olunur.

Nevruz oyunlarından "**Kurt Oyunu**"nda avcının kızını kurt postuna bürünerek bir kişi kaçıtır. Avcı kurdu yaralar ve aralarında görüşmeler yapılır. Yaralanan kişinin tedavisinin gün doğmadan akarsudan alınan su ile olacağını avcıdan öğrenen kişi kızının yerini söyleyeceğini açıklar ve avcıyı kızının bulunduğu mağaraya götürür. Orada karşılarına çıkan bir kurt, avcının kurt donuna girmiş kı-

---

¹²⁶ Kaynak Kişi; Yusuf İsak, Şam'da yaşamakta olan Golan Türkmenlerinden.

zıdır. Bu kurt tekrar kıza dönüşür ve kişi ile kız evlenirler. O gün bayram olur Bu bayram Nevruz bayramıdır.¹²⁷

Anadolu halk inançlarında ulu zatların **kurt donuna** girebildiği gösteren örnekler vardır. Ayrıca Destanlardaki **Kurt Ana** ve **Kurt Ata** kavramlarını don değişme ile izah eden çalışmalar da vardır.¹²⁸

Nevruz-Kurt, Nevruz-Hıdrellez ve Kutlu gün ve gecelerde kurdun izini arama konusunda halk hikâyelerinde ve bazı tarihi verilerde de bir kısım bilgiler bulunabilir.¹²⁹

---

¹²⁷ Azad Nebiyez, a.g.e.

¹²⁸ Dr. Yaşar Kalafat, a.g.e.

¹²⁹ Nerin Köse, Türk Halk Hikâyeleri "İt Başlı Ulus Efsanesi" konusunu incelerken; insanlarla olağanüstü varlıkların ihtiyaçlarından doğan kahramanlar üzerinde durmakta, bu arada Tepe Göz'ün bir çobanla peri kızının birleşmesinden dünyaya geldiğine işaret etmektedir. İye olarak da bilinen, halkın ruh veya (batılı bazı kaynakların bunlara ilah da dedikleri bilinen) ilahların varlıklarına ve "yer-su" ya da yer vermektedir. Bu anlayış Atilla dönemine kadar gelmiş; Türk mitolojisini de etkilemiştir. Ancak Gök-Türk Devletlerindeki, **Sır Tarduşlar**'ın atalarının '**kurt başlı bir insan**' olması ile eski Türklerin sık sık akın yaptıkları bölgelerin ilk coğrafyacılar tarafından 'it başlı insanların yaşadığı yerler' olarak değerlendirilmesinin, bu inancın yerleşmesindeki rolünü de unutmamak gerekir." "...**Şerif Hızır/ Sarı Saltuk**, rivayete göre '**Kıl Barak**' olarak adlandırılan bu yaratıklar birbirlerine yapışık halde yaşarlar ve söyledikleri anlaşılmazdı. Nitekim Sarı Saltuk'un onların dillerini anlaması da Hızır'ın verdiği elmayı yemesiyle gerçekleşir demektedir. Yazar elmanın halk hikâyelerinde yer alan çocuk edinme inancının üzerinde de durmaktadır. (Nerin Köse, "İt Başlı Ulus, Efsanesi ve Türk Halk Hikâyeleri", **Araştırmalar I**, Ankara, 1996, s. 83-93.) Bu münasebetle bizim üzerinde durmak istediğimiz husus, halk inançlarında peri de bir dişi cin türü olarak düşü-

Kurt-Bozkurt imgesinden yola çıkarak Hıdrellez-Nuh Tufanı ilişkisine Azerbaycan Türk mitolojisi içerisindeki yerine işaret eden ve bu bulguların genel Türk mitolojisi kapsamındaki yerine vurgu yapan çalışmalar da yapılmıştır ki bütün bunlar arayışımız bakımından önemli ilmeklerdir. Tekrar, tekrar irdelenerek yeni anlamlandırmalara ulaştırılacaklardır.¹³⁰

Kereşin Tatarları'nda Sabantuy Bayramı günü, hasadın iyi ve bol olmasını ve hayvanların artmasını dileyerek ölümlerden dua isteme geleneği de uygulanmaktadır. Başkurtların da Tatarlar ile sıkı ilişkisi olan yörelerinde Sabantoy yapılır. Ancak Başkurtlar bu bayram sırasında ta-

---

nülmüş ve cinlerle insanların çiftleştikleri hatta çocuk sahibi olduklarına dair hususlar vardır. Bu tespitlerle Kurt Ata ve Kurt Ana inancına bir boyutun daha getirildiğini düşünüyoruz. Diğer taraftan tasavvuf bilgini Türkologlar da bu türden ruh olarak yansıtılan inançların esasen cinlere ait olduğu kanaatinde dirler.

¹³⁰ Nahçıvan'dan yapılmış bir efsaneye göre, Hz. Nuh'un gemisindeki ikiye ikiye alınan hayvanlar tufanda boğulurlar. Nuh'un oğullarından Türk isimli birisi babasının istemi üzerine hayvanlardan koyun ve koçu alarak bir adaya iner. Her taraf su ile kaplı olduğu için Türk adadan dışarıya çıkamamaktadır. Bir gün Türk koyunlarından birisinin parçalanmış olduğunu görünce pusu kurup suyu geçerek gelen karartının bir kurt olduğunu görür. Boz renkli olan bu kurt koyuna saldırınca Türk onu karşılar. Kaçan kurdu takip eden Türk kurdun geçerek geldiği suyun hiç de derin olmadığını görür. Kurt'u takip ederek adadan çıkıp suyu geçerek karaya ulaşabileceğini görür. Kurtarıcı olarak gördüğü kurdu bayrağına sembol yapar. (Prof. Dr. Muharrem Caferli, *Nahçıvan Folklor Materyalleri Esasında Folklor ve Etnik Millî Şuur*, Aktaran Alpertunga Altaylı, Kültür Ajansı Yayınları, Ankara, 2007, s.12-13.

tarlarda yer almayan Horo Büre/ Boz Kurt gibi yarış türleri uygulamalar ki, bunlar göçebe hayat tarzı süren Asya halkları düğün merasimlerinin uzantılarıdır.¹³¹

Böri inancı mutlaka Türk kültür coğrafyasına veya Türk kültürlü halklara mahsustur denilemez. Böri ile ilgili inançları Anadolu ve yakın çevresinin çok eski halklarında da görebiliyoruz. Kültür coğrafyamızda yaşamakta olan böri içerikli inançlardan bir kısmının bu halklardan kalmış olabilecekleri veya inançlar arasında karışmaların olabileceği de söylenebilecektir. Elamca ve Akatca metinlerde geçen böri, bitböri ifadeleri bu halklarla Türk kültürlü halklar arasındaki bağlardan birisi olarak görülmektedir.¹³²

Bu uygulama, tonga'ın alt tüneline geçme uygulaması sözlü edebiyat ürünlerinde de yaşamaktadır. Ayvaz, **Köroğlu'nun** gücünü kabul ettikten sonra onun koltuğu-

¹³¹ Çulpan Zarifova Çetin, *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, Ankara, 2009, s.26.

¹³² "M.Ö. 11 yüzyılda Elam, Şilhak-İnşuşinak döneminde geniş topraklar elde etmiş ve en parlak devrini yaşamıştır. Yazdırdığı tabletlerde fethettiği toprakların adını sayan bu kral Kaskar bölgesinde böri ile ilgili iki yer adını çekmektedir. Bunlardan birisi "Bit-Bari /Kurtlar Ev." Diğeri ise "Şa bar bari/Kurttan" (Gaybulayev, *Azerbaycan Türkleri Teşekkül Tarihinden*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı, 1994, s.58-59. Zikreden, Hasan P. Gulmuhammed "Elam, Kas ve Türk Kültürü arasındaki paralellikler ve Türk Kültürünün Eskiği" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ocak-Şubat 2009, S. 178, s.205-222). Onun ev olarak çevirdiği Akatca bit kelimesi eski dönemlerde soy anlamı da vermekteydi. Kaslarda ve elamda bari veya böri çok daha önce kullanılmakta idi (a.g.e.).

nun altından geçmiştir. Halk inançlarında örneğini gördüğümüz bir diğer misal de yeni gelinin ilk gününde kaynasının başaklarının arasından karşı tarafa geçmiş olmasıdır. Bu uygulamadan sonra yeni hanım, hanım ananın hükümranlığını kabul etmiş onu ana bilmiş ve onun korumasını kabul etmiş olur. Keza yenilen pehlivan yenen pehlivanın koltuğunun altından geçer. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tutukluk yapan tüfek sahibinin avı bol olsun diye genç kızın göğsünün üst kısmından sokulup eteğinin altından çıkarılır. Beşiğe konulmadan evvel bebek beşiğin bir tarafından alınıp karşı tarafına geçirilerek tekrarlanan bir uygulamaya tabi tutulur. İsmet Çetin'den dinlediğimiz bu örnekte de Sivas yöresinde minberin bir tarafındaki oyuktan çocuklar geçirilip diğer tarafından çıkarılmak suretiyle onlar için şifa umulurdu.

Buradan, tongalın altından açılan tünel, bu tünelden karşıya geçebilme gayreti ile Nevruz'un sağlık, mutluluk, bereket, kısmet ve benzeri konularda dilek ve temenniler bayramı olduğuna geçilebilir Ateşin koruyuculuğuna olan inanç bilinirken bu koruyuculuk çok kere görünmeyen kötülüklere ve kötülük yapıcılara karşıdır. Bu münasebetle ateşin üzerinden atlanılır. Bilhassa hayvanlar iki ateş arasından geçirilirler. Ateşin etrafında dönülür. Bu uygulamaların çeşitli yöntemleri vardır. Tünel-tangal bağlantılı bu tespit ateş kültürüne farklı bir derinlik daha kazandırmıştır. Etrafında dönmek diğer bir ifade şekli ile tavaf da Türk kültürlü halklarda bir kültür. Daha ziya ulu kişilerin ulu makamların etrafında dönülür. Başına dönme, aşına döndürme ve etrafında dönme bağlantılı inanç uygulamaları-

dırlar.¹³³ Etrafında dönülen od/ateş ile etrafında dönülen pirin mahiyet bakımından farkları yoktur. Nitekim birçok yerde Od Piri vardır. Bu konuya tekrar dönülecektir. Ayrıca üzerinde durulması gereken diğer husus ise, halk inançlarında yerin altı, alt dünya teması da vardır.

Nevruz ve ateş bağlantılı inanç ve uygulamalar diğer örneklerde de görülebileceği gibi bu kadarla sınırlı değildir. Ayrıca ateş muhakkak ve sadece eski Türk inançlarında kült oluşturması itibarı ile önemli değildir. Ateş Zerdüş inancının merkez öğelerindendir. Bir Nevruz inanç ürünü olan Kara Çarşamba'nın Gök Tanrı İnanç Sistemi ile olabilecek bağlantıları üzerinde dururken ve buradan hareketle od/ ateş üzerinde yoğunlaşırken bu unsurun Zerdüşizm'deki yerinin farklılıkları ile belirlenmesi gerekecektir.

Sözlü kültürde yer alan tekerlemeler, maniler, şarkılar, ölçülü sözler, dua ve beddualar tefekkürün mahiyetini ortaya koyarken sistemin yapısına ve işleyişine dair de bilgi verilir. Dua kime yapılmaktadır, kimler aracı kılınmaktadır. Ara güçler ve bunların rollerini nelerdir gibi hususlarda kurt ile ilgili açıklamalarda olduğu gibi fikir edinmek mümkündür. Örneklemek gerekir ise;

---

¹³³ Dr. Yaşar Kalafat, "Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Tavaf/Dönme" *Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır*, editörler Bahaeddin Yıldız-Kerstin Tomenendal, T.C. Diyarbakır Valiliği, Ankara 2008, s. 453-463.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Su Çerşembesi/ Çarşambası Töreni'nde;

"Sel çapar, su çapar,

Bir günah işledim,

Gel onu tut apar.

Sel coşar, su coşar,

Gel apar, gel apar"¹³⁴ denilirken akarsuyun günah taşıyarak günahlıyı günahsız kılmakla görev aldığı anlaşılmakta günahlının günahını affettiği açıklanmamaktadır. Başka bir ifade ile su görevlidir. Aklayan değil aklamada vasıta olandır.

Bir halk anlatımına göre, yavru balık anne balığa bana suyu anlat der. Annesi de bana suyun dışında kalan bir şeyi söyle sana suyu anlatayım demiş.

Bu gözlükle Semeni'ye de bakılabilir. Semeni ile ilgili değişlerde;

"Semeni sakla beni,

İlde göyerderem seni

....."¹³⁵ ifadesindeki saklamak, korumak muhafaza etmek anlamında olmakla beraber "Allah sakla-sın" anlamında mıdır, yoksa pir inancında olduğu gibi pir vasıta kılınarak kadir olana sığınmak mıdır?

Zerdüştizm'in Türk mitolojik geçmişindeki yeri nedir? Türk mitolojik geçmişi muhakkak eski Türk inanç Sisteminden hareketle mi anlamlandırılmalı? Tabii ki hayır. Bizim bu konudaki çalışmalarımız konuya yeterince

---

¹³⁴ A.Nebiyev, a.g.e.

¹³⁵ A.Nebiyev, a.g.e.

hulul edebildiğimizi göstermemektedir. Zerdüşt coğrafyasının Türk kültür coğrafyası ile örtüşüyor olması, aynı toprakların Türk halkına vatan olmaları bu inancın Türk mitolojik kimliğinin bir parçası olması gerçeğini düşündürür. Şunu biliyoruz ki, od/ateşin her iki inanç sisteminde fonksiyonları farklı idi.

Tongal'ın yakılmasından sonra üzerinden çok kere 7 defa tekrarlanan atlanılmadan evvel atlayanlar niyet tutarlar. Bu niyet tutularak yapılan atlamaya hastalar ve çocuklar da yardım alarak katılırlar. Azerbaycan'ın Büyük Türk Şairi Bahtiyar Vahapzade'nin "Mübarek" şiirinde;

".....

Tongalar yandırılınsın,
Üstünden tullanak biz,
Babaların ruhunu,

Oddan geçip anak biz"¹³⁶ demektedir ki halkın arasında yaşayan inanç ve onun edebiyata yansıması şeklinde; ateş; mübarek, niyet tutularak talepte bulunulan ve bu münasebetle ataların ruhunun şad olması sağlanan bir unsurdur. Diğer tarafta pir etrafında yapılan tavaflarda pire getirilen kimse yaşlı, bedenlen özürlü ve yaşça çok küçük ise ona da oddan atlamada olduğu gibi yardım edilir. Halk arasında yaşamakta olan atalar ruhunu şiirlerine tema olarak aldığını Vahapzade'nin diğer şiirlerinde de görüyoruz.

---

¹³⁶ A.M.Çay, a.g.e. s.85.

Od Çarşambasının diğer isimleri, Üsgü Çarşamba, Üsgü Gecesi, İkinci Çarşamba, Addı Çarşamba'dır. Bu Çarşamba'da da bayram uygulamalarını güneş doğmadan çıktıkları dağ tepelerinde ve insanların halka oluşturmaları şeklinde yapıldıkları bilinmektedir. Burada Godu Han'a Seslenilir. Anadolu'da Godu Godu ilahileri daha ziyade yağmur dualarında bilinir. Gerçi yağmur güneş bağlantısı da bilinmektedir. Bu noktada Han olan bir Godi, Hatun olan bir Çömçe ve Sultan olan bir Nevruz vardır.

Yel Çarşambası; Kürek oynatan Çarşamba, Yelli Çarşamba, Külekli Çarşamba, Heyder Çarşamba olarak da bilinir. Yeller de, Kara Yel, Ak Yel, Hezri/ Yeşil Yel, Gilever/ Kırmızı Yel olarak bilinir ve bunların etrafında da inançlar gelişmiştir. Yel Çarşambasında söğüt ağacının yerlere kadar eğildiği inancı ve bu gece Yel Baba'nın çağırılışı ile uygulamalar vardır¹³⁷ ki Sünni inançlı Anadolu Müslüman kesimde Kadir gecesi bütün kahinatın secde halinde olduğu bu gece söğütlerin başlarının yerlere değdiğine inanılır. Bu inancı belgeleyen anlatılar vardır.

Torpag/ Toprak Çerşembesi/ Çarşambası; Ahır Çarşamba, Yer Çerşembesi, Çerşembe Süri gibi isimlerle bilinirken burada da karşımıza Toprak Hatun çıkacaktır.¹³⁸

Diğer Çarşambalarda yapılan bütün uygulamaların tümü Ahır Çarşamba'da da vardır. Od Çarşamba'nın mera-

---

¹³⁷ Esma Şimşek, a.g.e.

¹³⁸ Esma Şimşek a.g.e.

simleri arasında “Azer”, “Şehriyar”, “Sedde” “Azerkan” ve benzerleri vardır.¹³⁹

A. M. Çay Kapı Pusma'daki şirin söz söyleme inancını Atalar Kültü ile izah etmektedir. Bugün ataların hanelerine geldiklerini, çoluk çocuklarının bayramı nasıl geçirdiklerini öğrenmek istedikleri için evlerde tatlı söz söylemeğe çalışır şeklinde izah etmektedir.¹⁴⁰ Anadolu'da Cuma akşamları pişi, helva gibi güzel kokular çıkarılır ve Kur'an-ı Kerim okunurken, itiş kakıştan dedikodudan özellikle kaçınılır. Bu gecelerde geçmişteki ecdadın evleri ziyaret ettikleri, mutlu dönmeleri için evi güzel görmeleri gerektiğine inanılır. Bu gecede yaramazlık yapan çocuklar deden veya baban pencereden bakıyor kapıdan duyuyor diyerek uyanırlardı. Bazen de Cuma gibi kutlu gecelerde soğan türünden koku veren yiyeceklerden özel olarak kaçınılır ve “Melekler gelmez” denir.

Bütün bunlara rağmen od/ateş hiçbir zaman Allah yerine konulmaz, Allah'la eş tutulmaz, kadiri mutlak olana duyulan iman geçmişin izlerini taşıyan bazı tutumlara rağmen, bütün bu uygulamaların üzerindedir. Halkın kültür derinliklerinde eski inanç İslami dönemde daha ziyade folklorik bir öge olarak varlığını mitolojik dönemin canlı izlerini yansıtarak sürdürür.

Tangal'ın üzerinden atlanırken söylenilen tekerlemelere dair de A.H.Çay geniş bir tarama yapmıştır. Bunlardan;

---

¹³⁹ Esma Şimşek a.g.e.

¹⁴⁰ A.M.Çay a.g.e. s.93.

Ağrım uğrum tökülsün

Oda düşüp kül olsun" denilirken ateş yakarak, kül ederek uğursuzluklara ve ağırlara ve benzeri hallere yol açan amili ortadan kaldırmaktadır.

Ağrılığın, uğursuzluğun dökülmesi için söylenen bu tekerlemeleri biz çocukluk yıllarımızın geçtiği Kars Çayı'ndan biliyoruz. Çimip sudan çıkınca bu tür sözleri muhakkak söylerdik ki, bu uygulama halen Kars'ta bebeğin Kırk Banyosu yapılırken uygulanır. Böylece suda olduğu gibi ateşte de aklayıcı paklayıcı koruyup kollayıcı bir muhteva aranır.

"Yansın alov saçılsın,

Benim bahtım açılsın" denilirken de ateş baht açıcı olarak görülmekte ateşin etrafa saçılması da baht açmış olmanın nişanesi olarak görülmektedir ki, burada bir fal, ateş falı vardır. Ateşin yanış şekline bakılarak Türklerin fal açtıkları bilinmektedir.¹⁴¹

Tuvalar ateşle fal bakarlar. Mesela koyunun kürek kemiğini ateşin üzerine tutar, kemik isle örtüldükten sonra, üzerinde oluşmuş çizgilerden geleceği okurlar¹⁴²

---

¹⁴¹ Dr. Yaşar Kalafat, "Hatay ve çevresi Örnekleriyle Türk Kültürlü Halklarda Fal İnancı", VII. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu (11-12 Nisan 2008 Hatay).

¹⁴² Güllü Yoloğlu, "Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm", Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şoleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ) Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.391-399.

Tongalın külleri ile ilgili uygulamalar da inanç içeriklidirler. Bu küller;

“Bolluk içeri, böcek dışarı

Devlet içeri böcek dışarı” denilerek evin damlarından evin içine süpürülür.¹⁴³

Süpürge, süpürme ve süprüntü ile ilgili inançlar üzerlik kadar olmasa bir hayli yaygındır. Bu inancın uçları arasma da od, bereket, geleceği tahmin, şifa, nazardan koruma ve gibi unsurlar vardır¹⁴⁴. Zibiller ve çöpler çok kere içeri doğru değil dışarıya doru ve gün batmadan evvel süpürülürler. Süpürülenler ateş külü olunca ve bu ateş Nevruz Tongal’ına olunca inancın mahiyeti değişmektedir.

Külle ilgili inançlar da keza ateş/ Ocak kültürü bağlantılı olarak Göktürk dönemine, Gök tanrı İnanç Sistemine kadar uzanmaktadır.

Türkler ocaktaki ateşi söndürmeyerek ateşe olan tazimi ömür boyu sürdürürlerdi. Ateş ocak içinde küle gömülerek uyutulurdu. Kül ateşin koruyucu, belki de koruyucu iyesi olarak kabul ediliyordu. Külde saklanan yenden ateş yakmaya hazır halde muhafaza edilen korlara nispetle, ailede son çocuğa “kül” adının verildiğine ihtimal verilmektedir “Kül Tiğın” ve “Od Çiğın” adlarının da son

---

¹⁴³ A.Ahundov, a.g.e. s. 26-27.

¹⁴⁴ Dr. Yaşar Kalafat, “Antalya Yöresi Örnekleri İle Türk Kültür Coğrafyasında Süpürge İnancı”, 20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu, 22-23 Kasım 2007, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayına haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Antalya, 2008, s.259-266.

çocuk oldukları inancı ile ad olarak verildiği görüşü de vardır.¹⁴⁵ Ev yetmediği zaman büyük çocukların evden ayrıлып ana-babanın ve evin en küçüğe kaldığı eski Türk âdetidir Bu inanç ve uygulama Türk kültür coğrafyasından Rumeli'de de yaşamaktadır. Kül-Tigin, Ocak Prensi anlamında olsaydı şurada veya burada bir Türk boyunda yaşardı. En küçük çocuk hanede kalıp anneye ve babaya bakıyor ki en genç olan en küçükler oldukları için. "Kafkasya ve Anadolu'da ocağı tütüren oğul" deyimi vardır.¹⁴⁶ Balkanlar ve Anadolu Türk kültür coğrafyasında karın ağrısının tedavisi için evin en yaşlı hanımı tarafından hastaya kül suyu içilirdi. Üfak bir ipucu da Anadolu'da bazı yerlerde küle, baca demektir. Kül-Ocak bağlantısı insanı kâmile giden yolda tasavvufta da geniş yer tutar.

Mevlana demiş ki; Hamdım veya Tigin'dim Piştım
Od Tigin oldum, Yandım Kül-Tegin oldum¹⁴⁷ denilebilir-
ken;

"Serhatlı Lemin'in benim halımsın

Canımın cananı selvi dalımsın

Unutursan beni sen bir zalımsın

Çevirme ateşim küle güzelim"¹⁴⁸ de denilebilmektedir.

---

¹⁴⁵ A. Temir, "Türkçe Kül Tigin ve Moğolca Od Çiğın Adları İle İlgili Tartışmalar Üzerine", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara, 1983, s. 293-29.

¹⁴⁶ S. Güngör, *Tasavvuf Mektupları*, 2008 Burhaniye.

¹⁴⁷ S. Güngör, a.g.e.

¹⁴⁸ Sait Küçük a.g.e. s. 64.

Kırgız Türklerinde Neoruz Bayramı'ndaki temel merasimlerden birisi de "Ardıç Tütsüsü" çıkarmaktır. Türk kültür coğrafyasının bu bölgesinde tek ardıca "Mezar" denir, kutsal yer olarak bilinir. Ölülerin ruhu için ateşe yağ atmak, ateşe aş yedirmek olarak bilinir ve koku çıkarmak da "Çıt Çıgarı" olarak tanımlanır.¹⁴⁹

Bacalardaki tongal küllerinin evin içine süpürülmelerinden sonra honçaların etrafında oturulup Yenigün manileri söylenilir. Daha sonra sıra en az yedi çeşitten oluşan **Çarşamba Yemeğine** sıra gelir. Ayrıca yedi çeşit meyve karıştırılarak ev sahibi tarafından konuklara paylaştırılır. İkramların arasında özel türküleri ile de bilinen **Semeni** ve onun bir türü olarak bilinen **Berte** de yerini alır. Bazı yörelerde bu geceye **Yeddi Levin Gecesi** denilirken bazı yörelerde ise bu tarih birkaç gün oynayabilir. Şehriyar bu konuyu;

"Bakıcının sözü, sövü, kağızi

İneklerün bulaması, ağzı,

Çerşembenin girdekânı övizi" diyerek dile getirecektir.¹⁵⁰

İğdir ve yöresinde bu gecede akarsularda genç kız ve erkekler tanrıdan bir dilekte bulunarak soğuk suda yıkanır ve en az 3 defa suya batar çıkarlar.

---

¹⁴⁹ Güلزura Cumakunova, "Kırgızların Nooruz Kutlamaları", ", Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 75-79.

¹⁵⁰ A. M. Çay a.g.e. s. 87.

Ahır Çarşamba'da "Ateş Topları" yapılır. Ateş Topu bir telin ucuna gaz yağına batırılmış çaput parçası ile yapılır ve bu bez yakılarak tel havaya doğru fırlatılır. Avluların dış duvarlarına da keza gazyağına batırılmış yakılmaya hazır sopaları ile çaput bezleri iliştilir. Havaya silahla ateş edilir. Bazı yörelerde mesela Derbent ve Kuba'da üzerlik yakılır ki buna "Pülenberi" denilir gelecek yılın nasıl geçeceğini tahmin için fallar bakılır. Açılan fallardan "Kapı- Kapı", "Kapı Pusma", "Kapı Basma", "Kulak Asma" olanlar kapılardan duyduklarını içeride konuşulanların dinlenilerek anlamlandırılması şeklinde bir geleceği tahmin işlemidir. Dinlenildiğini bildikleri için ev halkı güzel şeyler söylemeye özen gösterirler. Dinleyenler de iyi anlamlar çıkarmaya çalışırlar.

Bir fal türünde bir tas su ve 7 anahtarla açılan faldır ki bu kere içerdeki fala bakanlar dışarıdaki birilerini dinleyerek duyduklarını anlamlandırırılar. Anahtar ve kilit Türk kültürlü halklarda geleceği tahmin, büyü yapmak ve büyüü bozmak için çok kullanılır. Birçok yerde kilit kapatılarak akarsuya atılır. Niyet tutup akarsuya anahtar da atılır. Mezar-ı Şerif'te Hz. Ali'nin türbesinde bir madeni mil üzerindeki kilitlerden hareketle niyet tutulduğuna şahit olmuştuk. Böyle bir tespiti de İran-Gürgen şehrindeki bir çeşmede gözlemiştik. Üsküp Makedonya'da tekkelelere kismetlerinin açılmasını isteyen bekâr kızların kilit okutup koyduklarını biliyoruz. Divriği Ulu Cami'de Cuma Sala'smdan evvel keza bekâr kızların kismetlerini açılması için kilit açtırdıklarını tespit etmiştik. Derbent Kırklar Mezarlığında Açar Piri vardır.

Tan yeri ağarınca kadar devam eden bu uygulamalara mealen de olsa deyinmeğe kalkmak Çarşamba inancından hareketle mitolojik derinlik arama amacından ayrılp, bu bayramdaki uygulamaları anlatmakla zamanı ve mekânı doldurmuş olacağız.

Vasf-ı hâl uygulaması da tamamen su kültü ile ilgilidir. O gün, gün doğmadan evvel genç kızlar çeşmeden getirdikleri su ile bir evde toplanır, bu suyu koydukları bayda/ leğende iğne ve pamuk arcılığı ile sevdalı gençlerin murat almaları konusunda bir tür fala bakarlar. A. M. Çay'ın tespitlerine göre Kars'ta bu uygulamaya "Çile Çıkarma" denir. Kars'taki uygulamada kız ve erkek birlikte bu işlemi yaparlar ve kullanılacak su akşamdan bir erkek çocuğuna aldırılarak hazırlanır. Bunun farklı bir uygulama şekli de "Suya Yüzük Atma"dır.¹⁵¹ Çile/ Kırk Çıkarmak, Çileden/ Kırkıtan Çıkmak, Kırkını Dökmek, Ananın Kırkı, Balanın Kırkı Karı Kırk, Kırkını Okutmak, Kırklı Olmak, Kırkının Karışması ve benzeri tanımlamalarla bir bütün oluşturur. Azerbaycan'ın Padar Türklerinde Kırk Basması rahatsızlığının tedavisi iki Çarşamba arasında yapılır.¹⁵²

Ağrı'da genç kızlar abdest alıp 7 İhlâs suresi okuduktan sonra buzunu kırdıkları akarsudan aldıkları uyun başında toplanırlar.¹⁵³

---

¹⁵¹ A. M. Çay, a.g.e. s. .90.

¹⁵² Dr. Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller**, Ankara, 2008 Berikan Yayınları, s. 86.

¹⁵³ A.M.Çay, a.g.e. s.128.

Nahçıvan'da da genç kızlar gün doğmadan akarsudan su alıp evlerine getirilirdi kısımet açılması için ondan içer, onunla banyo yapar ve bereket getirsin diye o suyu evin/ odaların dört bir bucağına serperler. Bu yöremizde gün görmemiş suya, Ham su denir ki, ham olmak, hiç kullanılmamış olmak, başka bir amaç için niyetlenilmemiş olmak da inanç içerikli bir uygulamadır. Toprak saçma da olduğu gibi bu da bir saç türüdür. Bu uygulamada da suya giderken ve bilhassa gelirken konuşulmaz. Konuşmamak bir nefis terbiyesi bir özveridir. Erbil yöresi Türkmenler'inde adak olarak üç veya beş gün konuşmamağa niyetlenilir. Mesela erkek çocuğunun olması için anneler "Kırk kapıdan konuşmadan dileneceğim" demiş olabilir. Yemekten içmekten vazgeçmek gibi konuşmamak da bir özveridir. Büyüklerinin bilhassa erkekleri yanında konuşmamak yani "ses saklamak" bu açıdan da anlamlandırılabilir.

"Ses saklama" mın bir şeklini de Ağrı'da "Konuşmadan Yayık Yayma"dır. Kara Çarşamba'ya bir gün kala yayık için hazırlanan malzeme o gün konuşmadan yayığa doldurulup yaymaya başlanır ve sonra ürün ikram edilir. Bu işlem boyunca ilgili hanım hiç konuşmaz.

Kuzey Azerbaycan'da Çarşamba günü evin büyüğü sabahleyin erkenden kalkar hiç kimse ile konuşmadan ellerini una bular, unlandırır ve evin duvarlarına vurur. Böylece evin bereketinin artacağına inanılır.¹⁵⁴

---

¹⁵⁴ Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller*, Berikan Yayınları, Ankara, 2008 s. 383.

Su Çarşambası'nda sabahleyin erkenden bir kız ve oğlan akşamdan yanan tongal'ın külünü, heç ne danışmadan/ hiç konuşmadan yakındaki çaya, arka, bulağa apararlar/ götürürler, onları suya atar ellerinde götördükleri tasla aldıkları suyu evlerine getirirler.¹⁵⁵ Bu Çarşamba'nın diğer adları Ezel Çarşamba, Evvel Çarşamba, Gözel Çarşamba, Sular Nevruz'u veya Gül Çarşambası'dır.¹⁵⁶ Bu isimlerden Sular Nevruz'u tanımlanması farklı bir mesaj içeriyor olmalı. Adeta kutsiyeti veren Nevruz'dur, bu adlandırmada Nevruz suda tecelli etmiştir.

Yeni yılda her şey tazelenirken ilk tazelenenin sular olması inancı da suda bir canlılığın olduğu inancını düşündürüyor. Bu su ile yara tedavi edilmesi de bu sağaltma yöntemidir. Türkeçare olarak bilinen halk ilaçlarında bu sudan yararlanılır. Çocuğu olmayan kadının başına bu sudan kırk tas su dökülür. Bu günde korkan kimsenin başına 3 tas sağdan, 3 tas soldan su dökülür. Korkan ve herhangi şekilde bayılmış olan kimsenin tedavisinde bu sudan yararlanılır.

Bugün anılan suyun etrafına halka olunur ve;

“Sel çapar su çapar

Bir günah işlettim

Gel onu tut apar” gibi hikmetli olduğuna inanılan şeyler söylenir ki, su günah aparan yani aklayan paklayandır. Esmâ Şimşek'in ifadesi ile “sudan yardım isteme vardır”¹⁵⁷ Araştırmacı bazı sahipli çeşmelerin “Yılan” veya

---

¹⁵⁵ G.Yoloğlu, a.g.e.

¹⁵⁶ Esmâ Şimşek, a.g.e.

¹⁵⁷ Esmâ Şimşek, a.g.e.

“Arap” dan sahiplerinin olduğunu belirterek su iyesine vurgu yapmanın yanı sıra bir de Su Tanrısı Aban'dan söz etmektedir. Bu isim muhtemelen su iyesinin veya suda yaşadığına inanılan bir iyenin ismi olmalı. Biz daha evvel “Suyun Melaikesi”, “Suyun Ayşe'si Fatma'sı”, “Suyun Ruh” gibi tanımlamaları Borçalı'dan yapmıştık. Nitekim Esma Şimşek, Azat Nebiyev'in derlemiş olduğu “Suyun Nesibesi” isimli efsaneyi özetlemektedir. Buna göre saldırıya uğrayan Kara Han, Kara Çay'm kenarına giderek derdini ona anlatır. Çay ilkin kükrer bulanır şırıldayarak akar ve Kara Han'a nasihatle bulunur. Nasihatinin sonunda “Kalanları Su Tanrısı Korusun” der. Keza kükreterek, çağlayarak akıp gider.¹⁵⁸ Bu arada Dedem Korkut çağman çağman kayalardan çıkan su ile Salur kazan'ı konuştururken “Karabaşım kurban olsun suyum sana” diyecektir.¹⁵⁹

Ateş ile ilgili uygulamalarda olduğu gibi suyun da üzerinden niyet tutularak atlanır. Büyük şairi şehriyar “Heydar Baba” isimli eserinde bu esnada genç kızların söylediklerini şiirleştirmiştir.

“Atıl matıl Çarşamba,
Bahtım açıl Çarşamba”

Ehliman Ahundov'un yaptığı bir tespiti A. M. Çay zikretmektedir. Bu tespite göre niyetli kızlar bu esnada

---

¹⁵⁸ Azad Nebiyev, *İlahır Çerşembe*, bakı, 1992, zikreden Esma Şimşek, a.g.e.

¹⁵⁹ Muharrem Ergin, *Dedem Korkut Kitabı I*, Ankara, 1989.

başparmaklarına bir ip bağlar, birkaç defa suya atladıktan sonra bu ipi kesip suya atarlar.¹⁶⁰

Türk kültürlü halklarda bağ-bağlanma ve bağlı olmak-bağdan kurtulmak bir kod oluşturmuştur. Bağ bir büyü türüdür. Bağlanmamak için bir takın uygulamalar vardır. Daha ziyade genç çiftler evlenmeden evvel bağlanırlar. Ayrıca hastalıklardan korunmak ve kurtulmak için de bağ yapılır ve açılır.¹⁶¹ Çok bilinen bağ türlerinden birisi de **kurtağzı bağlamaktır**. Bağlı damat bağı açılınca kadar murat alma konusunda başarılı olamazken, ağzı bağlı kurtta ağzı açılınca kadar saldıramaz, zararlı olamaz.¹⁶² Bağ muhakkak düğün atarak değil başka yöntemlerle ve değişik araçlarla da yapılır. Kerem İle Asla aşk destanında kara Keşişin Aslı'ya yaptığı gömleğinin düğmelerini bağlayarak ilikleyerek kendisine bağlamak suretiyle Kerem'e kavuşmasını önlemektir.

Erzurum Hidrellez manileri'nde;

“Ağlama yar ağlama

Elde ne var ağlama

Kısmet bağlayan Allah

---

¹⁶⁰ A. M.Çay. a.g.e. s.91.

¹⁶¹ Dr. Yaşar Kalafat, “Alanya Yöresinde Kilit-Bağ Kilitlemek – Bağlanmak” **Alanya, Tarih ve Kültür Semineri III**. 1999. 1997. 1998. 1999. 2001, Alanya 2004, sh. 492–496; **Erdem Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III**. Eylül 2001 S. 39, 589–597.

¹⁶² Dr. Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt**, Lalezar, Ankara 2007.

Birgün açar ağlama"¹⁶³ denilirken kısmeti açan ve kapatan iradenin Allah'ta olduğu anlatılmaktadır. Nevruz ve Hıdrellez'deki uygulamalar çok kere karışmış ve adeta aynileşmemişlerdir. Azerbaycan Türk halk inançlarındaki Tuzlu glik yenilerek kısmetin rüyada görülebileceği inancı Erzurum'da Hıdrellezde uygulanır ve ismi Tuzlu Ekme' dir. Bu ekmeği yiyip yatan kimse yatmadan evvel;

“Yastığı karışladım uçtan uca
İçinden çıktı üç hoca
Biri hece,, biri cüce, biri koca
Kaderim kısmetim ne neyse
Rüyama girsin bu gece” der.¹⁶⁴

Kurtağzı Bağlamak Türk kültürlü halklarda daha ziyade yabanda evcil bir hayvan kaldığı zaman onun zarar görmemesi için yapılır ve hayvan ahırına dönünce de açılır. Kurtağzı bağlamanın yıllık umumi tedbirler arasında yer aldığını Tunceli KaraÇarşamba dua uygulamalarında görüyoruz. Bu uygulamada, bir ucuna çaput bağlanmış gül dalı alınmakta ve bu esnada, “Ey Ulu Rayber/rehber! Ey yol gösterici! Bugünün yüzü suyu hürmetine sürülerimize dokunma şeklinde dua edilmektedir.¹⁶⁵

Bizim Türk kültür coğrafyasının 30–40 kadar farklı bölgeden tespitini yapmış olduğumuz kurtağzı bağlama

---

¹⁶³ Metin Özarslan, “Erzurum'da Hıdrellez İle İlgili İnançlar ve Kimi Uygulamalar”, *Türkbiliğ*, 2000/1, s. 2003–2008.

¹⁶⁴ Metin Özarslan, a.g.e.

¹⁶⁵ A.M.Çay a.g.e. s.127.

uygulamasında kurdun ağzı, kurttan daha güçlü bir varlıktan, çok kere Kur'an okuyarak, Allah'tan evcil hayvanları haklarını korumak adına yardım istenilerek yapılıyordu. Adeta kurdun zararından korunmak için onun da hakları gözetilerek mutlak olanın yardımına başvuruluyordu.¹⁶⁶

Kurt, "uluyarak açlığını duyurur, aç kurtlar ulur, uyan kurtlara gökten Kudret helvası yağar, kurt uluyarak şükranını açıklamış olur, ulumak kurdun iletişim vasıtasıdır" gibi inançlar vardır.

Azerbaycan'ın Nevruz'da söylenen sayacı nağmelerinde;

"Siz sayadan korhmusuz
Safa yurda gommusuz
Safa olsun yurdunuz
Ulumasın gurdunuz
Ac getsin avanınız
Toh gelsin çobanınız" denir.¹⁶⁷

Güney Azerbaycan'dan yapılmış Nevruz'un başlangıç günü ve kurt bağlantılı mitolojik bir tespit vardır. Bu gün Kurt yavrusunun önerilerine uyarak teptir alan Oğuzoğlu kara kıştan salimen çıkar ve çıktığı gün bayram yapar.¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt*, Lalezar, Ankara 2007.

¹⁶⁷ Azad Nebiyev, *Azerbaycan'da Nevruz*, T.C.Kültür Bakanlığı, Ankara,

¹⁶⁸ "Oğuzoğlumağarada yaşarken kıştan çok korkardı. Bu yüzden yılın üç ayında kışa hazırlık yapar dünyanın nimetlerini mağara-

Ergenekon Destanı da kurt ve demir motifleri üzerine oturmuş bir destan iken onun ve Kava Destanı'nın da 21 Mart Nevruz'a tekabül ettiğini ve Güneş yılı ile esalandırılan en eski Türk Takvimi olarak bilinen "12 Hayvanlı Türk Takvimi" de Nevruz ile yeni yılı başlatır.

Güney Azerbaycan'da Ahır Çarşamba'da suya/ bulağa gidenler oradan aldıkları 3 taş su kabının dibine koyar ve bu taşlar bir sonraki Nevruz'a kadar muhafaza edilirler. Keza üç böğürtlen dalı koparılarak eve getirilir bunlar evin kantarmasına asılır ve bir sonraki Ahır Çarşamba'ya kadar orada kalmaları sağlanır ve yeni Nevruz'da yenileri

---

ya toplardı. Bir yıl uzun geçti. Oğuz oğlunun yiyeceği bitti. Çaresiz kalan Oğuzoğlu Büyük Çile'nin otuzuncu günü mağaradan bayıra çıktı ki yiyecek bir şeyler bulup getirsin. Ne kadar gezip dolaştı ama hiçbir şey bulamadı. Sakalı buz bağladı, eli ayağı dondu. Pişman olup mağarasına dönerken, bir kurt balasına rast geldi. Kurt "Oğuzoğlu bu karda, boranda nereden gelirsin?" dedi. Oğuzoğlu başına gelen olayları anlattı. Bazı ayları kötiledi bazı ayları değerli buldu. Kurt, "Oğuzoğlu önündeki yol ayırımında seni bir sürü koyun, bir kucak sümbül, bir iğ, bir de el değirmeni bekler. Onları alıp mağaraya apararsın, koyunu kesip etini yersin. Yünününden iğde ip eğirir, kendine elbise diker, derisini eynine giyersin. Sümbülü de el değirmeninde tartıp/öğütüp unundan ekmek pişirirsin. Böylelikle yaza çıkarsın. Ancak sana verdiğim şeyleri korumalısın. Sümbülü ve koyunu kendin artırırsın. Kuzuları elinin içinde büyütürsün. Sümbülün tohumlarını yere serpip onu anlının teri ile suvarırsın. Dediklerimi yapmazsan yaşamak senin için çetin olacak" Şerham Rehnimun, "Güney Azerbaycan'da Yıl Bayramı" Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ) Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 265–275.

ile değiştirilirler. Azerbaycan'ın bazı kesimlerinde de su kaynağından alınan Yedi Taş evin, ambarın, ahırın kovanlıkların muayyen yerlerine konulur. A.M.Çay bu uygulamanın bereketi cepletmek amacıyla yapıldığı kanaatinde-dir¹⁶⁹ ki biz de bu görüşe katılıyoruz. Bu uygulamada taş ve su kültürleri bir bütün oluşturmuştur.

Ahır Çarşamba uygulamalarında "Şal Atma" geleneği de bağlamak bağ çözmek inancı ile ilişkilidir. Şal Atma/Şal Salma inancı esasen bacadan sarkıtılan şala ilgili haneden bir hediye bağlama olarak bilinir. Ancak sallama yöntemi ile kız da istenir. Talip olunan kızın bacasından salınan şala delikanlı bir düğüm atar kız evi evliliğe olumlu bakıyorsa düğümü çözer kızın bileğine bağlar. Olumlu bakmıyor ise daha sonra bir hediye bağlayarak iade eder.

Bu uygulamanın değişik şekilleri Anadolu Türkmenlerin'de de görülür. Ancak Ahır Çarşamba'yı bekleme şartı yoktur. Düğünde veya çeşme başında beğenilen genç kızın başına mendil veya eşarp atarak o kıza talip olunur.

Od ve demir iyelerinin bir araya geldiği bir ahır Çarşamba uygulamasında da yumurta, demir ve kömür niyet tutularak gömülürler daha sonra bu gömü çıkarılır. Kömür yumurtayı boyamış ise niyetin olmayacağına, maden/ demiri boyamış ise niyetin olacağına inanılır. Demir¹⁷⁰ etrafında da asgari Ergenekon'dan başlayan bir sü-

---

¹⁶⁹ A. M. Çay, a.g.e. s. 92.

¹⁷⁰ Dr. Yaşar Kalafat, "Zile Yöresi Örnekleri ile Türk Kültürlü Halklarda Demir İnancı" Tarih ve Kültürü İle Zile Sempozyumu, 09-12 Ekim 2008.

reçte Türk kültür coğrafyasında yumurta da olduğu gibi geniş inanç birikimi vardır. Demir'in de Türk kültürlü halklarda bir kült oluşturduğu söylenilebilecektir.

Demir'i yukarıda belirtildiği gibi hava, su, top ve ateş gibi esas alıp beşinci unsur olarak değerlendiren araştırmacılar olduğu bilinirken¹⁷¹ halk arasında demir adına yaşanan inançlar münhasıra "Fe" anlamında demirden ziyade maden anlamında genel bir içerikle algılanır. Bazen bakır, bazen gümüş bazen benzeri bir başka maden de demir kapsamında mütalaa edilir. Bir diğer kuşkumuz da demiri, içinde bulunduğu dağ, veya kaya ve toprak kültürlerden farklı ele alma noktasındadır.

Azerbaycan'da Ahır Çarşamba günü pencere önüne konulan yumurtanın Hızır tarafından çizilerek işaretlendiğine inanılır. Bu çizgilerden Kara Hat kıtlığı, Kırmızı Hat ise bereketi simgeler¹⁷²

Bu Çarşambalar Anadolu Türk kültür coğrafyasında görülen Şubat ayının ikinci yarısından itibaren başlayan, sırayla hava, su ve toprağa düşerek onların ısınmalarını sağlayan cemre ile büyük aynılık gösterirler.¹⁷³

---

¹⁷¹ G.Yoloğlu, a.g.m.

¹⁷² Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller*, Berikan Yayınları, Ankara, 2008 s. 372.

¹⁷³ Esmâ Şimşek, "Azerbaycan Kültürü'nde Ahır Çerşembeler" ve "Eski Türk Dini İle Paralellikleri, *Türk Kültüründe Nevruz V Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (15-16 Mart 2002)*, Diyarbakır- Ankara 2002, s. 162; Zikreden Mustafa Şenel, a.g.e.

SONUÇ

Yenigün Bayramı kendine bir coğrafya oluşturmuştur. Bu coğrafya geniş anlamda Türk kültürlü halkların kültür coğrafyasıdır. Bu coğrafya'da ismi "Nevruz" olmasa da bu bayram kutlanmaktadır. Nevruz'un milliyeti Zerdüş'tün etnik kimliğinden hareketle belirlenebilir mi? Dinlerin tebliğ millî mensubiyeti her zaman o dini millî yapmayabilir. Avesta'nın dili de bu bayramın etnik kimliğine teşhis koyabilmek için yeterli olmayabilir. Bu arada Farsçanın bir kısmı ölü dil olan yerel dillerin birleşmesinden meydana geldiği gibi bir tez de vardır. Diğer önemli bir husus yaşayan Nevruz dilinde Türkçe kelime ve deyim hiç de az değildir. Zerdüş'tün bir Azerbaycanlı olduğu görüşleri de oldukça yoğundur.

Kara Çarşamba inancına gelince Nevruz Bayramı'ndan evvel yaşanan 4 Çarşamba'dan dördüncüsüdür. Nevruz'da yapılan ve Atalar Kültü, Pir Kültü, Ateş Kültü, Su Kültü, Toprak Kültü, Ağaç Kültü gibi Türk kültür coğrafyasının diğer kesimlerinde yaşayan kültürler Nevruz'da olduğu gibi Türklerin eski inanç sistemlerinde yaşamaktadır. "Çarşamba" bu isim altında Eski Türk inançlarında yer almamakla beraber Yenigün bayramından evvel yapılan bu bayrama bağlı uygulamaları Kam İnancı/Tanrıçılık inancı gibi isimlerle de bilinen Eski Türk İnanc Sistemi'nde ve onun günümüze gelen uzantılarında görebiliyoruz. Çarşamba inancı daha ziyade Azerbaycan Türklerinde görülmektedir. Anadolu Türklerinde haftanın muayyen günleri ile ilgili bazı inançlar yaşarken Çarşamba günü ile de mese-

Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a

la çamaşır yıkanmaz, temizlik yapılmaz gibi inançlar vardır. Ancak bunlar çok net ve çok yaygın değildir.

Kara Çarşamba konusunun incelenmesine Türk kültürü halklardaki geleneksel bayramların mitolojik derinliklerine duyduğum ilgi ile başlamıştım. Bu münasebetle de içeriği bu olan bir çalışma yapmıştık Obama'nın 2010 yılı Nevruz Bayramı'nda İran Millî bayramı olduğundan hareketle Ahmedi Nejat'ı kutlaması bu konuda ikinci bir çalışmayı yapmamızı gerektirdi. Evvelce yapmış olduğumuz bir tespitle Nevruz'un İran Millî bayramı olduğunun ÜNESCO tarafından tescil edildiğini öğrenmiştik. Bu gelişme bizde bayramların millî, dinî ve geleneksel olabildiği gerçeğini hatırlattı. Dinî bayramlar kabul görüp uygulanan resmî dinlerden geliyordu. Büyük çoğunluğu İslam olan Türkler için Kurban ve Ramazan Bayramları bunlardandı. Türklüğün millî bayramları da vardı Her Türk Cumhuriyetine göre değişebilen bu günler. Kuruluş, kuruluş gibi günlere tekabül ediyordu. Bunların dışında toplu olarak kutlanan geleneksel günler vardı. Çeşitli isimler de alabilen ve Kuzey kürenin her yerinde kutlanabilen bahar bayramları bunlardan birisi idi. Yeni gün bayramları bazı Türk bölgelerinde zaman zaman resmîyet de kazanmıştı.

Bu tür bayramlar halk kültürü bilhassa halk inanç kültürü bakımından hem çok zengin kültür hazineleri ve hem de halkların kültür akrabalıklarında köklü köprülerdir. Bu zengin ve köklü köprülerin tematik içeriklerinin irdelenmesi onların üzerine inşa edilecek yeni kültür binalarının millî veya bölgesel olmalarını belirleyebilir. Bu

temalardan birisi genelde gün kültü ve özelde de Kara Çarşamba konusudur. Halk İnançlarında çok kere günlere giydirilen manevi giysi ile onların uğurlu veya uğursuzluğu üzerinde durulur ve doğal olarak günlerin almış oldukları kut kabul görmüş dinlerdeki belirli olaylarla izah edilir. Bir başka dindeki kutlu güne karşı gösterilen tepki ise, o dinin uzantısı olmama inancından kaynaklanır.

Bu arada bu konu itibariyle dikkatimizi çeken başka bir husus oldu. Bahar bayramının geçmişine bir izah aranırken aydının izahı ile sade vatandaşın izahı çok farklı idi. Ana dili Türkçe, Kürtçe veya Zazaca olan halk Nevruz'a etno lengüistik penceresinden değil dini inanç penceresinden bakıyordu. Şafii ve Hanefi hatta Alevi sade vatandaş Nevruz'u İranilikle ve onu da Şii Caferi İslam la özleştiriyordu. Anadili Türkçe olan aydın Nevruz ile Ergenokon'u ve Anadili Kürtçe olan aydın da bu bayramı Dahak-Kava ile özdeşleştirirken halka rağmen adeta bir fantezi geliştiriyordu.

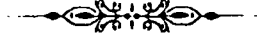
Bu noktada Şii-Caferi İslam'ın Nevruz'a veya üzerinde durulmakta olan Nevruz' verdiği farklı bir izah mı vardı? Hayır, bahar bayramlarından bir bayram olan Nevruz ve onun gün kültürlerinden olan Kara Çarşamba eski İran Dinlerinden bir din olan Zerdüştizmden ve Yezidilik'ten giderek gelenekleşmiş izler taşıyabilirdi. Anılan iki inancın kurucu şahsının etnik kimliği ve bu iki inancın yayılma coğrafyasının Türk kültür coğrafyası kapsamında olduğu gerçeği bir yana Kara Çarşamba sözlü kültür coğrafyası Hakkâri'den Edirne'ye, Derbentten Tebriz'e kadar yaşamını günümüzde de sürdürebilmektedir.

Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Biz bu kısa bildirimizde nokta açıklamalarla değindiğimiz hususları biraz daha açmaya çalışarak günümüzden mitolojik döneme doğru kapı aralaması yapmaya çalışacağız. Nevruz'un içerisinde kült oluşturmuş su, od, toprak unsurların geleneksel Türk inanç Sistemi içerisindeki varsa rolüne işaret edeceğiz.

VIII. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA KERBELA İÇERİKLİ HALK İNANÇLARI

Dr. Yaşar Kalafat

Dr. Necdet Murat Yaşar Bayatlı

*“Aynı dili konuşanlar değil
Aynı şeyi hissedenler anlaşır.
Hz. Mevlana”*

GİRİŞ

Biz bu bildirimizde Türkiye’den Kars ve Iğdır, Afganistan’dan Mezarı Şerif, Şıbrırgan ve Tırmız, Azerbaycan’dan Bakü, Gürcistan’dan Tiflis, İran’dan Ilhıcı ve Irak’tan Tuzhurmatı ve diğer Türkmen bölgelerinden Kerbela ile ilgili inançları ele aldık. Bunlardan İran Türk bölgesinden derlenilen bilgiler daha ziyade edebiyattan edi-

nilmiş ve evvelce irdelenmiştir.¹⁷⁴ Irak Türk Kültür bölgesinden derlenilen bilgiler Bayatlı tarafından tespit ve dokümanter edilmiştir.¹⁷⁵ İncelemesinden yapılan diğer bölgelerde bizzat bulunulmuş ayrıca Iğdır ve çevresi derlenilen bilgiler gözleme, edebiyata¹⁷⁶ ve Z. Makas'ın arşivine dayalıdır.¹⁷⁷

METİN

Kars'ta Kerbela ziyareti uzun süre Iğdır üzerinden organize edilmiş, 1980'li yıllardan sonra seyahatlerin İstanbul ayağı da oluşmuştur. Kars'taki Azerbaycan Türkleri büyük çoğunluğu ile Şii-Caferi inançlı İslam kesimden oluşmuştur. Kars'ın merkez ve bazı ilçelerinin yanı sıra Iğdır ağırlıklı olmak üzere Ardahan'da da İslam'ın bu mezhebine mensup Müslüman halk vardır. Anadolu'nun bazı kesimlerinden Alevî inançlı Müslüman halk Kerbelâ'ya ziyarete giderlerken Kars, Ardahan ve Iğdır'dan Alevî inançlı İslam kesimden bu kutsal mekânlara yoğun bir ziyaret yoktur. Bu yoğunlukta ziyaret Sünnî inançlı İslam

---

¹⁷⁴ Dr. Yaşar Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, s. 105-125.

¹⁷⁵ N.Y.M.Bayath, *Irak'ta Kerbela İnanç ve Uygulamaları*, Tuzhurmatı 2009, (Kaynak şahıslar; Muhammet Musaddak Muhammet Nuri 1956 doğumlu Tuzhurmatı, İbrahim Uryan İbrahim; 1982 doğumlu Tuzhurmatı, Zeynelabidin Vehap; 1964 doğumlu Tuzhurmatı, Muhammet Kemal; 1982 doğumlu Tuzuhurmatı, Resmiye Kazım 1959 Hanekin doğumlu, Hasan Haydar 1971 Hanekin doğumlu, Hasan Ali 1961 Karatepe doğumlu)

¹⁷⁶ Ziya Şakir Acar, *Her Yönüyle Iğdır*, Ankara, 2006.

¹⁷⁷ Zeynelabidin Makas, *Iğdır Kültürü*, Ankara, 2006.

kesimde de vardır. Esasen Kerbayı ve Meşhedi olma anlamında vecibe olarak ziyaret Şii-Caferî inançlı kesimin inançlarında görülür.

Irak'ta Ehl-i Beyt ve On iki imama karşı farklı seviyede sevgi saygı duyan insanlar Kerbela'ya gider ve ziyarette bulunur. Bununla birlikte başta Sünnî kesimi olmak üzere bu ziyaret Irak coğrafyasında yaşayan diğer Müslüman topluluklar tarafından da yapılır.

Kars'ta yapılan Muharrem ayına mahsus dinî uygulamalar Şii-Caferiler kadar yoğun olmasa da diğer mezheplerde de görülür. Şii-Caferî İslam kesim "Sine Dövme" türünden uygulamaları cami dışına pek taşırmazlar daha ziyade uygulamalar cemaat dâhilinde kalır. Diğer kesimlerde olduğu gibi burada da kara giyilir, tıraş olunmaz, toy yapılmaz. İğdir'daki "Elam Gezdirme" inanç ve uygulamaları bilhassa son yıllarda daha belirgin olmakla beraber sine dövülerek kan dökülme yoluna gidilmez, bu münasebetle Kızılay Kurumu'na kan bağışında bulunulur.

Bakü'de bu kutlamalar için büyük camilerden birisi ayrılır. Âlem bulunan sanduka hem caminin içerisinde ve hem de bahçede olur. Camideki sandukanın minbere çıkarıldığı olur. Halk Muharrem'i coşku ile kutlar. Caminin içinde ve bahçesinde "sadaka sandıkları" bulunur. Halk buraya para yardımında bulunur. Daha sonra âlemi taşıyan gençler önde olmak üzere cami bahçesinden toplu halde dışarı çıkılır. Azerbaycan kırsalında Ehli Beyt'in simgesi olarak kabul edilen açık el birçok pirin mezarında

görülebılır. Hemen her evde aşure hazırlanır. Dostlar aşure yemek için ziyaret edilir.¹⁷⁸

Gürcistan'da Muharrem ayı Borçalı ve Karaçöp kırsalının yanı sıra Tiflis'te de Tiflis Kalesi'nin eteğindeki camide kutlanılır. Buradaki Âlem'li pir sandukasının kumbarasına yardım için hayır parası atılır.¹⁷⁹

Muharremlik'te Afşar Türkmenleri'nde yapılan uygulamalar, Güney Azerbaycan'ın diğer Türkleri'nden farklı değildir. Afşarlar'da "âlem" gezdirirler. Bölgenin kuzey batısında Yaraziz köyü vardır. Burada üzeri ayetlerle bezeleli iki kilo kadar ağırlığı olan açık el (âlem) vardır. İnanca göre, Habib İbn. Mezahir'e ait olan bu âlem muharrem ayında yerinden oynamış. Oynamaya başlayınca sahibi, onu özel bir teşrifatla kaldırıp halka gösterirmiş. Bu esnada âlem neziri olan kimseye doğru gidermiş. İnanca göre âlem kayıp eşyanın veya yeri bilinmeyen ölünün yerinin bulunmasında kullanılmaktadır.¹⁸⁰

Bize göre bu inanç büyük ölçüde geleneksel İslâm'ın bir ürünüdür. Kam kültürünün İslâmî tezahürüdür. Bilindiği gibi kamın davul ve benzeri ayin eşyalarına da kutsiyet ve hikmet atfedilirdi. Âlem, bir kısım halkımızda ehlibeytin simgesidir. Pirlerin asa, tespih ve benzeri eşyalarında ol-

¹⁷⁸ Dr. Yaşar Kalafat, *Güney Kafkasya/ Sosyal Antropoloji Araştırmaları, (Kuzey Azerbaycan- Gürcistan Nahçıvan Gezi Notları ve Türk Halk İnançları)*, Ankara, 2000.

¹⁷⁹ Dr. Yaşar Kalafat "Gürcistan'da Türk Havası Soluduk" *Yeni Dünya* 24-30 Ağustos 2001, S. 34, s. 38-42.

¹⁸⁰ Eli Mehemmedi, *Afşarların Yöresel Gelenekleri ve Halk Kültürleri* 1376-(1917) Tahran, s. 219-222.

duğu gibi, Âlemde de özel hikmet olduğuna inanılırdı. Ayrıca Hak âşıklarının da kayıp eşya yerini saz çalarak tespit edebildiklerine inanılır.

Irak'ta da Aşure ziyaretinde sine dövülür, grup halinde desteye çıkılır. Zincir, kama vurmak âdeti de vardır. Kama alın kısmına vurulur. Kama vuranların tıraş olması zorunludur. Kama vuranlar kamayı vurduktan sonra çarşı hamamına toplu olarak gider, yıkanır. Kerbela'da Aşure gününde yol boyunca çeşitli içecek ve yiyecekler bedava dağıtılır. Kara elbise giyilir. Muharrem ayı boyunca Şiiler tıraş olmaz, Kelle Paça yemez, düğün dernek yapmazlar. Aksi takdirde o evliliğin ve şenliğin uğursuzluk vesilesi olacağına inanılır. Kelle Paça yenildiği ve yenilmesinin yasaklanmış olduğu yerler bakımından Türk kültürlü halkların beslenmesinde özel bir konuma sahiptir.¹⁸¹

Irak'ta kadınlar yol boyunca durup desteye çıkan erkek grubunu seyrederek. Bunun yanı sıra bağırır, acı acı çığlıklar atarlar. Grup halinde çıkan kadınlar erkelerin arakasından yürürler.¹⁸²

40. ve 10. Günde animasyonlar yapılır: Yezit'in rolünü canlandıran şahıs, çadırı yaktığında etraftaki insanlar o çadıra koşarak bir parça bez almaya çalışırlar. Bu yüzden tam anlamıyla bir kutsal yağma sahnesi yaşanır. Hatta

---

¹⁸¹ Dr. Yaşar Kalafat, "Kızıltepe Yöresinin 'Sofrada Kelle' Geleneği ve Türk halk Kültüründe Kemiğin yeri", İ. Özcoşar, **Makalelerle Mardin III, Eğitim Kültür Edebiyat**, İstanbul, 2007, s. 414-425.

¹⁸² A.g.e.

Yezit'i canlandıran ilgili şahıs taşlanır.¹⁸³ Kerbela Muharrem Ritüelleri Metin And tarafından ayrıntılı incelenmiştir.¹⁸⁴ Bizim yapmaya çalıştığımız Kerbela ve Muharremlik dini uygulamalarından hareketle bir kültür coğrafyası çizmek, bu coğrafyanın Türk kültür coğrafyası ile örtüşür-lüğüne parmak basmaktır.

İnanca göre Kerbela'ya gidemeyen, Kırk'ı yaşayamayan kimse evin damına, yüksek bir yere, çıkıp duasını okursa Kerbelayı ziyaret etmiş sayılır.¹⁸⁵

Bu gün için **Keşkek** yemeği yapılır. Keşkeğe Diyale ilindeki Türkmenler tarafından **Herise**, Kerkük'te **Halim**, Tuzhurmatı'da **Şulen** denir. Halim'e (Herise) badem atılır. Bu badem daha sonra **nazarlık** olarak çocukların yakasına takılır. Ayrıca keşkekten alan şahsın kepçesinden badem çıkarsa muradının gerçekleşeceğine inanılır. Keşkeği karıştıran insanın eline keşkekten sıçrarsa muradının verileceğine inanılır. **Zerde Helvası** da yapılır: Bu helva buğdaydan yapılır. Bununla birlikte Kıyma Aşı, Kuru Fasulye, Pilav üstü et, tavuk, ıspanak aşı gibi sulu yemekler de yapıp halka dağıtılır.¹⁸⁶

Bazı çediklere mistik bir anlam yüklemek onları nazarlık ve tespihlerde kullanma inancına kültür coğrafya-

---

¹⁸³ N. Y. M. Bayatlı, **Irak'ta Kerbela İnanç ve Uygulamaları**, Tuzhurmatı 2009 (Basılmamış Notlar).

¹⁸⁴ Metin And, **Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye**, 2. baskı, İstanbul, 2007

¹⁸⁵ N. Y. M. Bayatlı, **Irak'ta Kerbela İnanç ve Uygulamaları**, Tuzhurmatı 2009.

¹⁸⁶ A.g.e.

Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a

sında yer yer rastlanıldığı olur. Hac'tan bizzat getirilmiş Kâbe Hurmasının çekirdeği veya iftar açılan zeytinin çekirdeği bunlar arasında sayılabilir. Anadolu'da özel günlerde içerisine madeni para konulmuş kete türü yiyecekler hazırlanır ve para kimin payında çıkar ise o kişi şanslı sayılır. Keza yemek hazırlanırken kabından sıçraması ile ilgili inançlar da çok yaygındır. Sıçrayan kısım ocağa düştü ise ocağın pay istediği şeklinde yorumlandığı olur.

Esasen Kerbala ve Meşet ziyaretleri için bir zaman sınırlaması yoktur. Şahsen biz kış aylarında Meşet'i ziyaret etmiştik ve üç aylara tekabül etmemiştik. Şii-Caferî İslam inancında 3 aylarda ziyaret edilmenin faziletinin daha büyük olduğuna inanılır ve ziyaretler imkan nispetinde bu aylara denk getirilir.¹⁸⁷

İğdır ve yakın çevresinde Kerbelâ'ya gitmeden önce benzeri seyahatlerde olduğu gibi şahsi ihtiyaçların karşılanması yolunda bazı hazırlıklar yapılır. Yakın çevreden ve akrabadan “helâllik” alınır. Bazı varlıklı aileler komşuya yemek ikram ederler. Adaylara özel uğurlama yapılmaz, yakınların yola koyan çıkabilir. Resmi bir uğurlama olmamakla beraber grup halinde ve hoca nezaretinde gidilince hareket edilmeden evvel hoca ziyaretin kabulü, sağ gidilip salim dönülmesi, gitmeyenlere de nasip olması için temenni duası yapar.¹⁸⁸

---

¹⁸⁷ A.g.e.

¹⁸⁸ Zeynelabidin Makar, *Muharremlık-Kerbela Ziyaret Notları*, İğdır 2010 (Basılmamış).

Irak'ta Kerbela'ya gidenlerde gitmeden evvel mezarlık ziyaret etme, göçmüş yakınardan helallik alma, borç ödeme ve bunun gibi inanç içerikli mecburi uygulamalar yoktur. Irak'ta, Kerbela'ya gidecek olan kimseler, sadece kapıya kadar yolcu edilir, arkalarından da su serpilir.¹⁸⁹

Yolcunun ardı sıra su dökmek suyun aydınlık olduğu inancından kaynaklanmaktadır. İtibarlı sevilen kimse-lerin bilhassa uzak mesafe yolcuların ardı sıra su dökülür **ayna** tutulur. Sevilmeyen gitmesinden memnun olunan kimsenin ardı sıra taş atılır ve teneke çalınır.

İğdır Şiilerinde Kerbela ve Meşed'deki kutsal me-kânları ziyaret etmek için yaş, cinsiyet ve ekonomik durum sınırlaması yoktur. Maddi durumu masrafi karşılaya-bilmeye uygun olan herkes gidebilir. Zihinsel veya beden-sel sorunu olanlar ebeveynleri veya doktor kontrolünde daha ziyade şifa amaçlı götürülürler. Bu seyahatlerde sefer sınırlaması yoktur. Bu seyahatlere herhangi bir kimse adına da katılmak olur. Bu durumda sevabı vekâlet veren alır ancak unvan ziyareti yapanın olur. Şii-Caferi İslam inancında bu ziyaret sünnettir.¹⁹⁰

Irak'ta, bu ziyaret münasebeti ile kurban kesilir. Özellikle nezir edilen kurbanlıkların orada kesilmesi sevap-tır. Vekâlet alarak başkası için dua yapılabilir ve kurbanlık da kesilebilir. Ama yine de ilgili şahıs oraya gittiğinde

---

¹⁸⁹ N. Y. M. Bayatlı, *Irak'ta Kerbela İnanç ve Uygulamaları*, Tuzhur-matı 2009,

¹⁹⁰ Zeynelabidin Makar, *Muharremlik-Kerbela Ziyaret Notları*, İğdır 2010 (Basılmamış).

kendi kurbanını kendisi kesmesi zorundadır. Irak İslam inancında da bu ziyaret farz değil ama sevilerek yapılan bir ziyaretir. İnsanlar sevap kazanmak için gönüllü olarak giderler.¹⁹¹

Kutsal yerlerde ve kutsal kabul edilen günlerde yapılacak duanın kabul göreceği inancı Türk kültürlü halklarda çok yaygındır. Hacı adaylarına yakınları sorunlarını söyler ve onlar için isim anarak dua etmelerini isterler. Hac'dan dönen kimse de bu görevi yerine getirdiğini sipariş sahibine anlatır.

Irak'ta hem yoksul hem de zengin ziyarete gider. Hatta fakirler borç ederek de Kerbela'ya gidebilirler. Belli bir sayı sınırlaması yoktur ama 40 Muharrem'de Kerbela ziyareti Şii kesimi için yedi hac ziyaretine mukabildir inancı vardır. Irak'ta da bir başkasının yerine Kerbela ziyaret edilebilir. Özellikle de bir kişinin isteği üzere onun yerine gidilebilir. Bununla birlikte ölen akrabaların yerine de ziyaret edilir. Özellikle birinci derece akrabalar, baba, anne, ağabey, kardeş, kız kardeş, eş vd. yerine ziyarete gidilebilir.¹⁹²

İğdir'dan Kerbela'ya gidecek Şii inançlı Müslümanlar yol güzergâhı üzerinde bulunan ziyaret yerlerine de giderler. İğdir'dan düzenlenen turlar Şam üzerinden hazzırlanmakta ve dönüş ise Şam üzerinden olmamaktadır.

---

¹⁹¹ N. Y. M. Bayatlı, *Irak'ta Kerbela İnanç ve Uygulamaları*, Tuzhurmatı 2009.

¹⁹² N. Y. M. Bayatlı, *Irak'ta Kerbela İnanç ve Uygulamaları*, Tuzhurmatı 2009.

Böylece gidiş ve dönüşte birçok kutsal mekânın ziyaret edilmesi imkânı doğmaktadır.¹⁹³

Irak'ta ise, Ziyarette Hz. Hüseyin, Şehitler Mezarlığı ki, burada 72 şehidin mezarı vardır, Savaşçı diye bilinen İbrahim ül Mucabbir, Hani Bir Arva ki, bu şahıs, Yezidin grubundan olup daha sonra Hz. Hüseyin'in grubuna geçmiştir ve Hz. Abbas'ın yatırılarına gidilir.¹⁹⁴

Irak'ta gerek Şii gerek Sünni Türkmenler tarafından **Çay Abbas Ziyafeti** diye bilinen bir uygulama yapılır. Bunun için mahallede bir kadın dilekte bulunur, dileği gerçekleşince ikinci namazından sonra komşu ve akraba kadınları Çay Abbas Ziyafeti'ne davet eder. Ziyafette, çay, külçe, ikram edilir. Hz. Abbas Çayı'na katılan misafir kadın bir **kaşık** alır ve nezirde bulunur. Hatta ev sahibine danışmadan söz konusu kaşığı alabilir.¹⁹⁵

Anadolu Türk kültür coğrafyasında eski yoğunluğunu kayıp etmiş olan özel maksatlı kadın sofralar Güney Azerbaycan Türk halk inançlarında varlığını hala sürdürmektedir. Bunlar tamamen kadınlara açık ve çok kere de erkeklere duyurulmama şartı taşıyan yemekli Kur'an'lı toplantılardır.¹⁹⁶

---

¹⁹³ Zeynelabidin Makar, *Muharremlık-Kerbela Ziyaret Notları*, Iğdır 2010 (Basılmamış).

¹⁹⁴ N. Y. M. Bayatlı, *Irak'ta Kerbela İnanç ve Uygulamaları*, Tuzhurmatı 2009.

¹⁹⁵ A.g.e.

¹⁹⁶ Dr. Yaşar Kalafat, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları, Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı Ankara, 2009.

Ev sahibine haber vermeden kız evinden oğlan evinin kap kaşık türünden ufak bir şey alınması uğur-bereket ile ilişkilendirilir. Kız evi buna mani olmaya çalışır. Bu uygulama şüphesiz sıradan bir yağma veya çalma- çapul değildir. Dilek sahibin uygulama gereğince bir şeyler dağıtması, dağıtılan nesneden alanın da dileği olunca onun da dağıtması Ankara Hacı Bayram Türbesi etrafında da uygulanan bir inan biçimidir.¹⁹⁷

Ziyaretçiler Kerbala'da aldıkları konfetileri Hz. Abbas ve diğer yatır mezarlarına sürer ve memleketteki akrabalarına götürürler. Kefenler bu tür mekânlardan alınır. Bu kefenlerin üstünde ayetler yazılıdır. Bu kefenler Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın yatırlarına sürülür ve saklanır. İnanca göre kırk gecesinde başta Peygamber Efendimiz olmak üzere bütün peygamberler ve beş büyük melek Kerbela'da bulunurlar, onbinlerce ziyaretçi gelir.¹⁹⁸ Midyat Yezidiler'inde ise çocuklar vaftiz edilirken onlara bir azizin ismi göbek adı olarak verilir ve kayıtlara geçer. İsmi alan çocuğun o aziz tarafından korunduğuna inanılır.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷ Dr. Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları İzleri*, Ankara 1999, 3. Bsk. Ankara.

¹⁹⁸ Najdat Yaşar Murat, *Irak Türkmenlerinin Halk İnançları ve Bu İnançların Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2009.

¹⁹⁹ Hatice Kübra Uygur, *Midyat Halk Kültürü Monografisi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Edebiyatı Lisans Tezi, Diyarbakır, 2008.

Ad verme konusunda da 12 İmam'ın isimleri önemli yer tutar. Neceft'e Hz. Ali'nin, Kербela'da Hz. Hüseyin'in ve Hz. Abbas'ın, Bağdat'ta Musa el Kazım'ın türbelerini çocuk dileği ile ziyaret edip etraflarında 3 veya 7 defa tavaf eden ve oradaki ağaç türü yerlere Adak Bezi asan halk çocukları olduğu zaman isimlerini Ali, Hüseyin, Abbas, Musa ve Kazım koyarlar.²⁰⁰ Bu tür isimlerin başına "abit" ön eki gelir. Kulu anlamındaki bu kelime Abit Ali örneğinde olduğu gibi Ali Kulu demek olup Hz. Ali'nin koruması altında anlamına gelir.²⁰¹ Bu uygulama Türk kültürlü halklar arasında çok yaygındır.²⁰² Irak'ın Şii inançlı Müslüman halkının yaşadığı her evde erkek çocuklara muhakkak 12 imamdandır birisinin ismi kız çocuklarına da Fatma, Zehra, Zeynep gibi isimler koyulur.²⁰³

Irak'ta yaşayan Şii inançlı Türkmenler bebek sahibi olabilmek için 10 Muharrem'de Aşure günü Hz. Hüseyin için yapılan Kasım İris Atı'nın altından geçerler. Deste

---

²⁰⁰ Najdat Yaşar Murat, *Irak Türkmenlerinin Halk İnançları ve Bu İnançların Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2009.

²⁰¹ Najdat Yaşar Murat, *Irak Türkmenlerinin Halk İnançları ve Bu İnançların Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2009.

²⁰² Dr. Yaşar Kalafat "Dedem Korkut Kültür Elllerinde Adlanma" Prof Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı, Ağ Çağ, Ankara 2008, s.520-541.

²⁰³ Najdat Yaşar Murat, a.g.e.

Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Dövme ve Sin-Zen'den sızan kan bebek umanın kadının giysilerine veya karın altına sürülür.²⁰⁴ Atların karınlarının altından geçmek, gemleri ile yemi gelini bereketli ve uyumlu olması için gemlemek, atların nalları ve nal izlerinde hikmet aramak Türk kültü halklarda çok sık görülür.²⁰⁵

İğdır'dan bu kutsal mekânlara gidecek kimselerin adak da adadıkları olur. Mesela “şu kadar rekât namaz kılacağım”, ziyarete “şu kadar sefer yüzümü süreceğim”, “ziyarete sürünerek gideceğim, ziyaretin eşiğini öpeceğim” “ziyaretin kapısında yatacağım” gibi niyetler ve nezirlerde bulunulduğu olur. Ziyaret esnasında okunan özel bir dua yoktur. Her ziyaretçi bildiği duaları okur. Ayrıca hocanın okuduklarına katılımcı cemaat “âmin” der.²⁰⁶

Mezarı Şerif ve yakın çevresinde Muharrem kutlamaları Hz. Ali Külliyesi'nde yapılır. Dünyanın birçok yerinden bu ay için Mezarı Şerife onbinlerce ziyaretçi gelir. Şıbrgan ve Tırmız'da da bu ay büyük hayır hasenatlar yapılır. Hayvanlar kesilir yemekler ikram edilir, konuklara hediyeler verilir. Oteller aylarca evvel dolar, büyük hazırlıklar yapılır. Mersiyeler okunur konferanslar verilir. Bilhassa Hazara Türk bölgesinde âlem çok yaygındır.²⁰⁷

---

²⁰⁴ A.g.e.

²⁰⁵ Dr. Yaşar Kalafat “Orta Toroslar ve Türk Halk İnançlarında At” *Alanya Tarih ve Kültür Semineri III. 1996 –1997 –1998- 1999– 2001 Alanya 2004* sh. 74–82.

²⁰⁶ Zeynelabidin Makas, a.g.e.

²⁰⁷ Dr. Yaşar Kalafat, *Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler Türkmenler, Hazaralar-Afşarlar-Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları*, İstanbul, 1994.

Irak'ta Kerbela'ya ziyarette gidenlerin okudukları özel dualar vardır. Bunlardan Aşure duası okunur. Bununla birlikte her imama özgü dualar da vardır, Her yatırın girişinde özel" izin duaları" okunur. Hz. Hüseyin'in ziyaretinde El Varsi olarak bilinen özel bir dua okunur. Bu dualar büyük tablolarla asılıdır veya kitapçıklarda yazılıdır.²⁰⁸

Nezri yerine getirmek için yapılan Kerbela ziyareti inancı Irak'ta da vardır. Esasen sair işleri için kutsal şehirlere gidenler doğal olarak kutsal mekânlara da giderler.

Irak'lı ziyaretçiler tarafından özellikle ziyarete yeşil çaputlar getirilir. Bir kişi tarafından bağlanan çaput diğeri tarafından açılırsa ilk kişinin muradı verilir ve bezi açan da sevap kazanır inancı vardır. Bazı insanlar da başörtü, yaşmak, atkı gibi nesneleri Hz. Hüseyin'in mezarına fırlatılırlar; düştüğünde onu alan kişi bir dilek tutarak onu tekrar atar. Bu uygulama ziyaret boyunca devam eder.

Ziyarete yaya gitmek türünden nezirler Irak'tan yapılan katılımlarda çok görülür Özellikle nezir edenler Kerbela ziyaretine yayan giderler. Yaya yapılan yolculuk coğrafi mesafeye göre değişir. Yaya yapılan bu seyahatler bazen 7, 10, 15, gün de sürebilir.²⁰⁹

Kerbela'ya gidene "Kerbelayı" veya "Kelbayı" unvanı verilir. Şahıs isminin önüne gelen bu unvan kısaltılır "Kelba" şekline sokulur. Mesela Kelba Yaşar gibi. Bir kimse hem Kerbela'yı ve hem de Meşedî ziyaret eder. Ancak sadece "hacı" unvanı zikredilir. Mesela Hacı Kelbayı

---

²⁰⁸ N.Murat Yaşar, a.g.e.

²⁰⁹ N.Murat Yaşar, a.g.e.

Meşedî Zeynel denilmez, Hacı Zeynel denilir. Bu unvanı edinmiş kimsenin toplum önündeki itibarı artar, ancak bu unvanı taşıyamayanların itibarı eski hallerinden çok aşağılara düşer.²¹⁰

İğdır Şii inançlı Kerbela hacı adaylarının ziyaretleri bir din görevlisinin nezaretinde yapılır, namaz saat ve yerleri ile kutsal mekân ziyaretlerini bu din görevlisi tanzim eder. Gruptan ayrılıp ayrıca türbe ziyaretine gitmeler adaklarını yerine getirmeler doğal olarak görülür. Dualar çok kere günahların affı ve bazı dileklerin gerçekleşmesi içerikli olurlar. Başkaları için de onların sorunlarına göre ve istemeleri üzerine dua yapılır Ziyaret esnasında ağlanıp sızlanılır, bol bol namaz kılınır. Ziyarete gelen bağışta bulunur bağışlar genelde altın para, ziynet eşyası şeklinde olur. Şii-Caferî inançlı kimsenin buradaki ziyareti ile Alevî inançlı ziyaretçinin arasındaki ibadet farkı sadece bir kısım Alevî inançlı ziyaretçilerin burada namaz kılmıyor olmalarındadır. Türbe daima açıktır ve farklı mezhepten ziyaretçiler için değişik ziyaret programları yoktur.²¹¹

İran Karakoyunlu Ehli Hak Türkmenler'inde de köklü bir İmamet inancı vardır. Muharremlik inanç ve uygulamaları bütün ayrıntısı ile bu toplumda da yaşanır.²¹² Ehli Hak Türkmenleri/ Türkleri ağırlıklı olarak İlhıcı'da yaşamaktadırlar. İlhıcı yakın zamana kadar büyücek bir köy iken, şimdi bir şehir olmuştur. Kelime anlamı, at ba-

---

²¹⁰ Zeynelabidin Makas, a.g.e.

²¹¹ Zeynelabidin Makas, a.g.e.

²¹² Gulam Hüseyin Saidi, İlhıcı, Tahran 1964.

kıcısı olan Ilhıcı Doğu Azerbaycan'da Tebriz'e bağlı bir sufi şehridir. Bu şehrin tepelerinde Nişangâh olarak bilinen ziyaretlerden kuzey bölgesindekinin ismi Şah Çırah'dır. Bu tepenin eteğinde ise Şah Çırah Türbesi bulunmaktadır. Güney tepesindeki nişangâhın ismi ise, Nebi Musevi'dir. Yakın çevrede ayrıca Gülmişki Hatun (Miski Nene) ziyareti de vardır. Halkın inancına göre, bu Nene, Hz. Ali'nin kızıdır. Buraya kurak mevsimlerde yürünerek çıkılır. Burada Şebek/ Benzer Meydanında yağmur duası yapılır. Bu meydanda Hz. İman Hüseyin'in şehit edilmesi, Aşure Günü olarak canlandırılır. Meydanın merkezinde 3 metre uzunluğundaki bayrak İmam Hüseyin Eleminde olarak bilinir. Elemin etrafında bir Ocak vardır. Orada mum yakılması şeklinde daimi bir uygulama yapılır.²¹³ Ehl-i Hak Karakoyunlular'ında Aşure Günü İmam Hüseyin'in rolünü mürşit oynar. Köyün Aşığı/ Ozanı da Yezit olur. Yezidilerin elbiseleri Kızıl, İmam Hüseyin'in giysileri ise Yeşil olur.²¹⁴

Ehl-i Haklarda yıl tevîl olup günlerin uzadığı gece, bayram yapılır. Görüşe gidilir. Yemek verilip arak içilir. Yemekte, sütlü aş, badem unu murabbası (reçeli) kelem (lahana) aş olur. Bayram gecesine "Eli Gecesi" denir. O gün Hz. Ali'den başka hiç kimsenin haklı ile haksızı ayırma yetkisi olmadığına inanılır. Bayram 13. güne kadar devam eder. O gün dışarı çıkılır. Pir Abdal ve Tekiye Boyu'na gidilir. Son Çarşamba (Ahır Çarşamba) günü ateş

²¹³ G.H. Saidi, *Ilhıey*, Tahran 1964 sh.12.

²¹⁴ S.G. Saidi, *a.g.e s.* 148.

yakılır.²¹⁵ Çarşamba gün kültü bir kısım Şii Caferi ve ayrıca Yezidî halk inançlarında canlılığını büyük ölçüde korurken Hanefî ve Şafîî inançlı İslam kesimin kırsalında sözlü kültür verisi olarak yaşamaktadır.²¹⁶

Göronlarda seyidin geliri nezirlerden sağlanır. Perşembeden perşembeye cem yapılır. Cem akşamları yapılır. İlkın namaz kılınır. Bu namaz bilinen Şii-Caferi İslam namazıdır. Göranlar hac farazıyesi için Kerbalaya giderler ama her Göran'a da hac farz değildir. Göronlar için namazın kılınması da mecburi değil, serbesttir. Bayram namazı ise bu toplumun inancında gerekli bulunmuştur.

Kakailler'de Oruç Muharrem ayının ilk 10 gününde tutulur. Orucun sebebi Hz. Ali'nin ramazan ayında şehit edilmiş oluşu ile izah ederler. Kakailler'de 2 tür oruç daha vardır. Bunlardan Allah için Oruç veya **Gorunî Günler** için oruç olarak bilinir. Bu oruç **Sultan İsak** ve Dervişlerinin Şendroy dağındaki Neva Mağarasında aç ve susuz kaldıkları için tutulur. Bu oruç Aralık ayının 12.13. ve 14. günlerinde kışın 40. günü yapılır. Ayrıca 3 günlük **Kaltas Orucu** vardır. Sultan İsak'ı ziyarete gelen 7 kişinin 3 gün Şaho dağında mahsur kalmış olması üzerine tutulur.²¹⁷

Şebekler Hac'a da Mekke-Medine'ye gitmezler. Hac niyetine Kerbela ve Necef'te bulunan imamları ziyaret

---

²¹⁵ S.G. Saidi, a.g.e. s. 131-135.

²¹⁶ Dr. Yaşar Kalafat, "Ahır Çarşamba-Kurt" **Türk Halk Tefekküründe Kurt 2, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları**, Berikan Yayınları Ankara 2009, s. 139-179.

²¹⁷ Ali Zeynel, a.g.e.

ederler. Ayrıca Kerbelayı 7 kez ziyaret edenin hacca gitmiş olacağına inanırlar.²¹⁸

Irak hacı adayları için, iki büyük ziyaret mevsimi vardır; On Muharrem (Aşure), 15 Şaban (Hz. Mehdi'nin doğumu). Bunun yanı sıra, 40. Muharrem, Hz. Hüseyin'in başta İmam Zeynelabidin olmak üzere Irak'ın farklı illerinde bulunan imamların yatır ve makamları ziyaret edilir. Ayrıca Şii kesimi anılan imamların doğum ve ölüm yıldönümlerinde yatır ve makamlarını ziyaret eder. Ziyarette ilk olarak Hz. Abbas'ın yatırına gitmek gerekir. Çünkü Şiiler arasında mevcut rivayetlere göre Hz. Hüseyin "Benim kardeşimi ziyaret etmeden beni ziyaret etmeyin" demiş. Ama bu uygulama insandan insana değişir. Kimi ilkin Hz. Hüseyin'i sonra Hz. Abbas'ı kimi de Hz. Abbas'ı sonra Hz. Hüseyin'i ziyaret eder. Kesin bir kural yoktur. Nezir eden insanlar ise nezir ettiği imama göre ziyaretini yapar. Mesela, "Hz. Abbas'ın ziyaretine sürüne sürüne geleyim...." şeklinde nezirde bulunur. Şii kesimi arasında "Hz. Abbas'm başı sıcaktır, asabidir, sinirlidir" şeklinde inançlar vardır. Şii inançlı bir kısım Müslümanlar arasında şöyle bir inanç vardır: Haz. Abbas'ın yatırı ziyaret edildiğinde bir gerginlik hissedilir. Çünkü onun sinirli olduğuna inanılır. Ama Hz. Hüseyin'in ziyaretinde ise öyle bir şey söz konusu değildir.

Aşure ziyaretinde sine dövülür, grup halinde desteye çıkılır. Zincir, kama vurmak âdeti de vardır. Kama alın

---

²¹⁸ Dr. Yaşar Kalafat, "Bektaşiliğin Yakın Ortadoğu Türevleri" *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2010, Ocak-Şubat 2010.

kısına vurulur. Kama vuranların tıraş olması zorunludur. Kama vuranlar kamayı vurduktan sonra çarşı hamamına toplu olarak gider; yıkanır. Aşurede Kerbela'da yol boyunca çeşitli içecek ve yiyecekler bedava dağıtılır. Burada da Kara elbise giyilir. Muharrem ayı boyunca Şii inançlı Müslümanlar tıraş olmaz, **kelle paça** yemez, düğün dernek yapmaz, aksi takdirde o evliliğin, şenliğin uğursuz olacağına inanılır. Kerbela'da 10. ve 40. gün balçık yapılır ve bu balçık (çamur) ziyaretçilerin elbisesine, saçına, alnına sürülür.²¹⁹

Balçığın yapılıp onun üste başa sürülmesi toprağın kutsallığı bilhassa bu mekândaki toprağın kutsallığı ile izah edilir. Zira mühürün itibarı Kerbela toprağından yapılmış olmasındadır. Bu toprak ayrıca da zembem suyu misali alınıp evlere ülkelere kutsal bir armağan olarak götürölüp saklanır. Bu toprağın, taşın bebeklerin ilk ağızlarının açılmasında kullanıldığı bilinir. Bu toprak ile defin esnasında kefen bezine Allah'ın birliğini anlatan sözler yazılır. Tekrar dirilme gününde insanlar konuşamayacaklar ancak bu yazının okunması onların imanına şahadet edecektir inancı vardır.²²⁰ "toprak başıma" sözünde yas ve keder saklıdır. Bu ifadede sen değil de ben ölmeliydim, sen ölmüşken yaşama bana haram, senin için ölebilirim

---

²¹⁹ N.Murat Yaşar, a.g.e.

²²⁰ Dr. Yaşar Kalafat, "Vatan-İran-Turan Hattı ve Caferi Türklerde Halk İnançları" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran 1997 S. 108 s. 33-101.

anlamı saklıdır. Çamuru yüzüne ve giysisine süren kimse bu iki inançtan hareket etmiş olmalıdır.

Irak'ta, kadınlar yol boyunca durup desteye çıkan erkek grubunu seyrederek. Bunun yanı sıra bağırır çığlık atarlar. Grup halinde çıkan kadınlar erkelerin arakasından yürür.

İğdır'da ziyaret edilen yerlere yemin edildiği olur. Mesela "ant olsun gittiğim ziyarete ki benim bu olaydan haberim yoktur veya vardır", denir. Irak'ta, ziyaret makamı etrafında tavaf yapılır; tavaf en az üç en çok yedi defa yapılır. Türk kültürlü halklarda yatır etrafında tavaf inanç ve uygulaması çok yaygındır.²²¹

İğdır'da Kerbela Hacıları için de *Tay yi Mekân, Tay yi Zaman* içerikli rivayetler anlatıldığı olur ancak bu anlatılara pek yoğun rastlanılmaz.²²²

Irak'ta ise Kerbela'daki kutsal şahıslarla ilgili çok sayıda menkıbe ve efsane vardır. Bunlarda; bekâr bir kız herhangi birisiyle cinsi münasebette bulunmadan aniden hamile olur. Bu yüzden kardeşleri namuslarını temizlemek için onu öldürmek isterler. Ancak bir akrabanın tavsiyesi üzere o, Hz. Hüseyin'in yatırına götürülür. Yatırın demir tırnaklarına/ parmaklıklarına bir süre bağlı kaldıktan sonra aniden transa geçer ve ağzından uzun bir yılan

---

²²¹ Dr. Yaşar Kalafat, "Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Tavaf/ Dönme" *Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır*, editörler Bahaeddin Yıldız-Kerstin Tomenendal, T.C. Diyarbakır Valiliği, Ankara 2008, s. 453-463.

²²² Zeynelabidin Makas, a.g.e.

çıkarak. Yılan çıktıktan sonra kardeşleri ve diğer aşiret mensupları havaya ateş açarlar. Daha sonra kız tekrar doktora götürülür ve bu defa daha önce hamile olduğunu söyleyen doktor kızın hamile olmadığını söyler.

Diğer anlatıda ise, bir kaynana gelinine iftira atarak başörtüsünün çaldığını iddia eder. Bunun üzerine ikisi beraber Hz. Abbas'ın yatırına gidip orada niyet ederler. Yatırın kapısından girer girmez avluda önlerine ağzında kayıp başörtüsü ile bir inek çıkar.

Irak'ta da Kerbela'ya giden Müslüman Mekke'ye gidebilir. Şii inançlı Müslümanlar arasında 7 defa Kerbela'ya gidenin bir Hac'a gitmiş olacağı inancı vardır. Yedi defa Kerbela'ya giden bir defa Mekke'ye gitmiş olur. Kerbela'ya Irak'ta İmamları ziyaret edip onların tarafında olduklarını dile getirmek, sevap Kazanmak için gidilir.²²³

İğdır'da Kelbayı adayı pek avlanmaz. Kelbayı olunduktan sonra da pek avlanılmaz. "Hacı" veya "Kelbayı" unvanı almış kimsenin avlanması toplumca yadırganır.²²⁴

Irak'ta da ziyarete giden insanların doğal olarak temiz olması gerekir. Ama sıradan ziyaretler için saç, sakal, bıyık kesme âdeti yoktur. Zaten Şii inancına göre sakal kesme âdeti hoş görülmez. Ama kırk ziyaretine gidenlerin tıraş olması gerekir.

İğdır'dan Kerbela'ya gitmiş kimse oradan öncelikli olarak "mühür" getirir. Ayrıca tespih, seccade, kefen, parfüm türü şeyler getirilir. Irak'ta ziyarete gidenler, Türbet

---

²²³ N.Murat Yaşar, a.g.e.

²²⁴ Zeynelabidin Makas, a.g.e.

getirilir. Türbet mübarektir, namazda kullanılır. Ayrıca, İmam şekerî, oyuncak, tespih, başörtü, aba, cübbe, üstü yazılı (*ya Ali, Ya Hüseyin Ya Abbas, ya Fatıma, Ya Zeynep*) atkılar getirirler.

Irak'ta ve İran'da yeni doğan Şii inançlı Türkmen çocukların ağızları Zemzem Suyu ile açılır ve Kerbela top-rağı gibi kutsal kabul edilen Kerbela taşı sürülür.²²⁵

Irak ziyaretçileri tarafından Hz. Abbas Suyu'ndan getirilir. Özellikle Hz. Abbas'ın yatırı altında bulunan kuyudan çıkan suyun kutsal olduğuna inanılır. İnanca göre bu su her derde devadır. Mübarektir, kutsaldır.

SONUÇ

Evvelce Hz. Ali²²⁶, Hz. Fatma²²⁷ gibi Türk halk inançlarında fevkalade önemli yer tutan kültler konusunda çalışmalarımız olmuştur. Bu çalışma ile inanç coğrafyamızın bu kesimine Muharremlik ile ilgili inanç ve uygulamaların irdelemek istedik. Türk kültürlü halklar arasında dolaşarak konuya biraz da ha girmeye çalıştık. Burada ki dini sembolleri diğer inanç kesimlerindeki

---

²²⁵ N. Murat Yaşar, a.g.e.

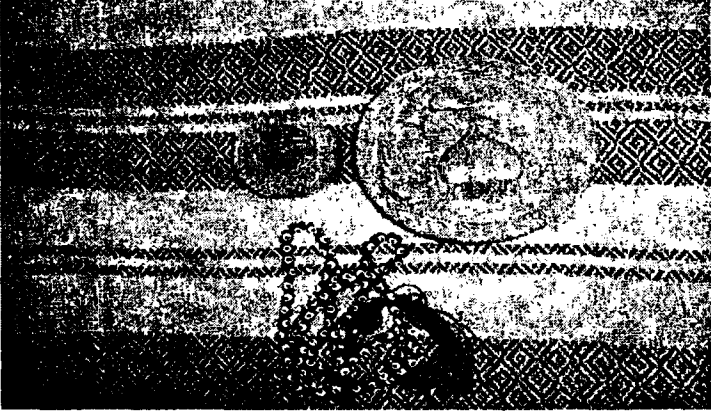
²²⁶ Dr. Yaşar Kalafat "Türk Halk İnançlarında Hz. Ali Kültü, "Şehriyar Hayat Edebi, Kişiliği ve Eserlerine Bir Bakış" (15-16 Mayıs 2003 Ankara), Ankara, 2003 sh. 33-35; Erciyes Kasım 2004, S. 323, sh. 13-14; Name-i Asine "Ortak Kültür Mirasımızın Arayışında" İlkbahar 2003 S. 12 sh. 41-45.

²²⁷ Dr. Yaşar Kalafat, "Halk İnançlarından El Sanatlarına" II. Ulusal El Sanatları Sempozyumu (03-05 Nisan 2008), Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Ankara.

benzerleri ile karşılaştırmayı amaçladık. Burada ki dini sembollerin diğer inanç kesimlerindeki benzerleri ile karşılaştırmayı amaçladık. “Kefaret edici ayinlerin” halk inançları araştırmacısı gözü ile bakınca farklı boyutlarda da olsa bu kültür coğrafyasında büyük ölçüde paylaşıldığını gördük. Bunlar büyük ölçüde temsili ayinlerdi.²²⁸

---

²²⁸ Emile Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, çeviren Fuat Aydı, İstanbul, 2005.

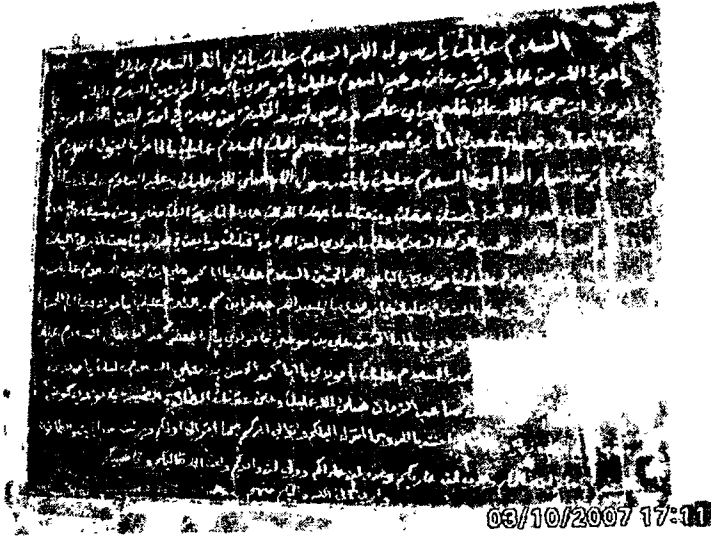

Kerbela Türbeti, Tespihi,

Kaynak kişimiz Muhammet Musaddak Muhammet Nuri
1956 doğumlu - Tuzhurmatı

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

On iki imam veya soyu imamlardan gelen Yatır ve Makamlarda asılı
dua tablolarından bir örnek. (Baba Mahmut Yatır Hanekin ilçesi). Baba
Mahmut'un soyu Hz. Musa El Kazım'dan gelmedir.

Irak Türkmen Bölgesinden Derlenilmiş Mersiye Örnekleri

Ya Hüseyin²²⁹

Qonağgah maqamma men mihmanam ya Hüseyin
Ruxsat ve merqedine qoy dayanım ya Hüseyin

Elim boş yüzüm qara ayağ yalın payede
Gölgende var rahatım var amanım ya Hüseyin

Keseyidim uzun yolları xeste halim biçare
Dergâhına gelmişem ver dermanım ya Hüseyin

Açmışam avucumu muraz veren cahına
Tespit ele ismimi al unvanım ya Hüseyin

Tikmişem gözlerimi altun qıblegahına
Xetmeyle âmâlımı al, al qanım ya Hüseyin

Uzatmışam qollarım qapmda şefaate
Kefenin mihrabında men saminem ya Hüseyin

---

²²⁹ Mersiye metinlerini Latin alfabesine aktarırken Irak Türkmen Türkçesinin ağız özelliğini muhafaza etmek için metinlerin içeriğine ve orijinalliğine dokunmadan Arpça ğ harfi a için, û harfi için q, ç için ise x kullanılmıştır.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Gelmişem dexalete tamaım var feyzinde
İhtizar vaqti olaş al canım ya Hüseyn

Qalbim sene açığdır keşfetmişem niyetim
Mezhəp kümbetine, dil duranam ya Hüseyn

Qasemim var, annenin qırığ qanlı bağına
İmzala defterimi, ver imanım Ya Hüseyn

Yüküm dolu suç günah, ğam bağına gelmişem
Gözyaşımdır bağına armağanım ya Hüseyn

Gözyaşımla öpmüşem cennet qoxan Zarihin
Kerbela'dır, beytullah, yox ğümanım ya Hüseyn

Muşerrefem haqqında çox şiirler yazmışam
Qabul eyle bir beytin ver beyanım ya Hüseyn

Belemişem şiirimde, Asgar'ın gahvarasın
Çağırılmışam vay Ekber vay cuvanım ya Hüseyn

Abbas'ın tuluğuna men de gözüm tikmişem
Tuluğtan vefa dersi var, ögrennem ya Hüseyn

Xınnesi qana dönen, baxtı qara Qasım'a
Yalğuz amada daim göz giryanım ya Hüseyn

Zeynelabidin elinde kelepçeyi görendem
Çağırdım can cigerden vay Hüseynim ya Hüseyn

Veran etti qalbimi, arbainde dönende
Halimi yaman biçare Zeynep Xanım ya Hüseyin

Oxlar üste mübarek başın uruc edende
Didem qana bulandı bil Kuran'ım ya Hüseyin

Xayalimde düşende xeymegahın talanı
Yaxamı parçalaram gör afganım ya Hüseyin

Toz topraqlı yüzümü sürdüm qademgahına
Qaynar aşqımda canım, hem vicdanım ya Hüseyin

Heyetimle ziyarete ğamistana gelmişem
Her arabain gelmeğe var peymanım ya Hüseyin

Zulüm haddin aştı qalmadı sabra qarar
Saira gelsin son imam, gelsin şanım ya Hüseyin

Zaman qırılmışam qalbimi dağıtmışam kiyanımı
Xaraba xane dönmüş hür vatanım ya Hüseyin

Pencerevin ardından uzanan qanlı elin
O kesik barmağına qurban canım ya Hüseyin

Huzurunda olanda, titrer cümle cesedim
Ziyaretsiz ümrüve, çox pişmanam ya Hüseyin

Kerkük'ten yüz çevirdim, Kerbela'va gelmişem

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Hazim diyer mazlumem çün Türkmenem ya Hüseyin²³⁰

Zehra Ana Ağlar Diyer Babam Vay
Başa Qara Bağlar Diyer Babam Vay

Medine'de Ehlibeytin nesi var
Evlerinde matem azâ sesi var
Resullullah vefat etmiş yası var
Zahra Ana ağlar diyer babam vay

Dünyanı ğam qahir elem bastı
Yasa nişan qara alem asıptı
Resullullah bizden ayağ kesipti
Zehra ana ağlar diyer babam vay

Cebrail'in durmaz noha figanı
Veran etti semavatı tufanı
Yetim koydu ehlibeyti Kuran'ı
Zehra ana diyer babam vay

Haq celalet gözü bugün yan ağlar
Qp qosun ednasmda qan ağlar
Resullullah bedeninde can ağlar
Zehra ana diyer babam vay

---

²³⁰ Hazim Şükür Dakuklu, *Kerbela'da Güneş Batmaz (Methiye, Mer-siye ve Sinezen Şiirler)*, Kerkük-Dakuk, 2009, s. 26–39.

Haq Allah'ın ferşi qara boyanı
Titrer çatlar arşı ayvanı
Resullullah naşi haqqa dayanı
Zehra ana diyer babam vay

Senden sonra qahre batar üregim
Bağrım qırığ olur düşer bebegim
Yanar qapım ğazap olunur fiddegim
Zehra ana diyer babam vay

Kerbela'dan bize sitem ğam eser
Oğlum Hüseyin başın Saqif'e keser
Bağrımı mix oğlumun bağrın at basar
Zehra ana diyer babam vay

Gözüm görer Kerbela'da olanı
Kesik başın arxasıca dolanı
Qapım kimin ismet evi odlanı
Zehra ana diyer babam vay²³¹

---

²³¹ Hazim Şükür Dakuklu, a.g.e, s.30-31.

Ya Abu El Fazl Cevap Ver

Ya Abu El Fazl cevap ver hangisi incitti çox
Sağ gözün içine ya tuluğa degen ox
Ya Abu El Fazl cevap ver

Keşfolsaydı görseydim levh ve qalem sırrını
Açardım gözyaşımla, Aşure defterini
Sorardım çox edeple susuzların qahrını
Qanlı meydanda yalğuz at üstünde qolu yox
Ya Abu El Fazl cevap ver hangisi incitti çox

Tenge düşende meydan dar hisar oldu Abbas
Sağ qolu yox soluna Zülfikar oldu temas
Fırat'ın dalğasında, xayalinde qurru tas
Qolun düştü çekmedin toluğ düştü çektin ax
Ya Abu El Fazl cevap ver hangisi incitti çox

Ğazap dolu hasretle çekti Kerrar Mer atı
Mindi ğiyret şecaat kölgesinde al atı
Zelzeleye uğradı Kerbela'nın bilatı
Sualim var sormağa, lütfeyle ayağa qax
Ya Abu El Fazl cevap ver hangisi incitti çox

Subaşında görünce bihaya eşqıyanı
İntiqama silkindi leşkerin başbaqanı
Abu El Fazl gözünnen içti Fırat al qanı
Meni hayrette qoyma, sualim var mene bax
Ya Abu El Fazl cevap ver hangisi incitti çox

Qollarını çımradı Kərbela'nın cevheri
Qahraman soltında, hayrette qoydu dehri
Buraq kimin semada az qaldı uçsun mehri
Zülfıkar'ın ucunda elinde dolandı çerx
Ya Abu El Fazl cevap ver hangisi incitti çox

Kərbela'nın boynuna uyar qollar naqşası
Arşa ferşe seınaya olaştı can raşası
Hazim diyer söz verdi toluğ Fırat paşası
Xeymegaha getirsin alkamiyden uzun arx
Ya Abu El Fazl cevap ver hangisi incitti çox²³²

---

²³² Hazim Şükür Dakuklu, a.g.e, s.54–55.

Men Ğulam-i Türkiyem
El bilir âlem bilir
Din bilir İslam bilir
Muntazar mevlam bilir
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem
Verdim haqqa destegi
Menim ansarın begi
Hüseyn'in göz bebegi
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem
Sinemi açtım durdum
Alsam kimin qudurum
Türkmenge qılıç vurdum
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem
Mende sevre intiqam
Yaşar daima haqqım
Şahadete meraqam
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem
Xeymegahın ataşı
Gözümnen çekti yaşı
Çox sevdim kesik başı
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem

Ansarlardan farqım yox
Oğuzlardan ırqım var
Şahadete haqqım var
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem
Kerbela'ya naşımı
Şam'a verdim başımı
Kan ettim gözyaşımı
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem
Kerbela'dan şan aldım
O şanı afşan aldım
Ay yıldız nişan aldım
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem
Ağama aman verdim
Sun vermedim qan verdim
Qucağında can verdim
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem
Hazim diyer can Türkü
Hiç unutma Kerkük'ü
Qaldır bizimle yükü
Men Ğulam-i Türkiyem
Kerbela Kerküklüyem²³³

---

²³³ Hazim Şükür Dakuklu, a.g.e, s.69-71.

KERBELA'YA GİDENLER

Kerbela'ya gidenler
Bizden selam aparın
Canlar fida edenler
Bizden selam aparın

Arbaindi nuha var
Burada qaldığ hay havar
Hüseyn'e giden zuvvarlar
Bizden selam aparın

Burada qaldığ biçare
Ürekler dolu yara
Qan dolu ғam diyara
Bizden selam aparın

Miskin feqir kimseden
Tutsaq esir kimseden
Cepi boş her kimseden
Bizden selam aparın

Dul qadın yetimlerden
Vatansız ғariplerden
Getmeyen mühiplerden
Bizden selam aparın

Orda imkânın varsa
Düş dua al temasa
Aba El Fazl Abbas'a
Bizden selam aparın

Böyük qurban Ekber'e
Yaralı can Ekber'e
Perçini qan Ekber'e
Bizden selam aparın

Xınnesi qan Qasım'a
Susuz ölen Qasım'a
Buradan cuvan Qasım'a
Bizden selam aparın

Samarra'dan Baki'a
Fikri döenen Şia'ya
Abdullah Erradia
Bizden selam aparın

İman dolu Zehir'e
Qalbi çetin Berir'e
Kerbela'da her yere
Bizden selam aparın

Hız. Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Dayan siteme qahre
Ğamlı olsun öz çehre
Habib Bin Muzahir'e
Bizden salam aparın

Baxma irhab hisara
Baxma para xasara
Yetmiş iki ansara
Bizden salam aparın

Qorxma bomba tüfekten
Zalim xayin felekten
Qara cöne üretken
Bizden salam aparın

Yolda ya Hüseyin çağır
Şahi şehidan çağır
Kerbela'ya çox ağır
Bizden salam aparın

Saldım zuvvarı raha
İsmarladım Allah'a
O yanan xeymegaha
Bizden salam aparın

Altun qubbeye baxın
Düşen marqede yaxın
Orda xizmete qaxın
Bizden selam aparın

Zeynep'in intiqamın
Alın öpün maqamın
Verin imamın haqqın
Bizden selam aparın

Baş sağlığı manada
Verin İmam Seccad'a
Orada olaşın dada
Bizden selam aparın

Hazim diyer can zuvvvar
Gözüm ağlar qan zuvvar
Adınıza qurban zuvvvar
Bizden selam aparın²³⁴

---

²³⁴ Hazim Şükür Dakuklu, a.g.e, s.116–119.

KAYNAKLAR

- Akın, Necmi; "Hakkâri'de Yatırlara Bağlı Halk İnançları", III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Editör Oktay Belli, İstanbul, Ankara, 2008.
- Aktaş, Osman Ali; "Yaşatılan Gelen Bir Kült Olarak Samsun İli Avut Köyünde Hıdrellez Gelenekleri" **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**, Kış 2009, S. 49.
- Aliyeva, Kübra; "Halı ve El sanatlarında Nevruz", **Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000.
- Aliyeva, Tamilla; "Nevruz Halk Dramaları" **Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ)**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000.
- Alpaut, Aziz; "Bozkurt Bayramı", **Çınaraltı**, 27 Mart 1943, S. 79, s.6; Zikreden A. H. Çay a.g.e.
- Artun, Erman; "Türk Halk Kültüründe Nevruz" **Türk Kültüründe Nevruz, 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri /15-16 Mart 2002** Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002.
- Aytaç, Pakize; "Nevruz'un Analizi: Baharla Uyanış ve Diriliş" **Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri /15-16 Mart 2002** Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002.
- Bayathı, Murat Yaşar Najdat; **Irak Türkmenlerinin Halk İnançları ve Bu İnançların Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2009.

- Bayatlı, Murat Yaşar Najdat; Irak'ta Kербela İnanç ve Uygulamaları, Tuzhurmatı 2009.
- Berat, Alptekin- Berat, Ali; "Atasözü Bilmece ve Halk İnançlarının Nevruz'a Yansıması" Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ) Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000.
- Boyras, Şeref; "Nevruzla İlgili Yeni Yaklaşım Denemeleri ve Nevruzla Kehanet Yapma" Türk Dünyasında Nevruz Dördüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (21-23 Mart 2001 Sivas), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2001.
- Celkan, Hikmet; "Nevruz'un Tarihçesi", Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000.
- Cumakunova, Güلزura; "Kırgızların Nooruz Kutlamaları", Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ) Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000.
- Çay, M. Abdulhalük; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, İlaveli Üçüncü Baskı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1989.
- Deliömeroğlu, Yakup; "Saha Türklerinde ısıakh Bayramı", Nevruz ve Renkler, Ankara 1996.
- Ekici, Metin; "Türk Halk Kültürü Araştırmalarında Dün, Bugün ve Yarın", Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 2008, S. 1.
- Ergin, Muharrem; Dedem Korkut Kitabı I, Ankara, 1989.
- Fırat, Şerif Mehmet, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Etimoloji-Din-Etnografya ve Ermeni Mezalimi, 5. Baskı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983.
- Hüseyinoğlu, Kamil; Qedim Turan Mifden Tarixe Doğru, Bakı, 2006.
- İbrayev, Şakir; "Nevruz Bayramının Kazak Türklerinde Kutlanması ve Onun Eski Türk Felsefesi İle Bağlantısı", Uluslara-

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

rası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, T.C.Kültür Bakanlığı, 21-23 Mart 2000.

İnan, Abdulkadir; **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Dokümanlar**, Ankara 1986.

Kadaşeva, Karlıgaş; "Nevruzla İlgili Kavramlar", **Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri /15-16 Mart 2002** Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002.

Kadeşeva, Karlıgaş, **Nevruzla İlgili Kavramlar**, **Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri**, T.C.Kültür Bakanlığı, 21-23 Mart 2000.

Kadirzade, Türkan; "Nahcivanda Hıdır Nebi Hızır İlyas Bayramı ve Anadolu Türkleri İle Karşılaştırmalar" **Haberler**, Nahcivan 2009, No1.

Kalafat , Yaşar; **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 2006, 5.Bsk. Ebabel Yayınları.

Kalafat, Yaşar; "Kızıltepe Yöresinin 'Sofrada Kelle' Geleneği ve Türk halk Kültüründe Kemiğin yeri", İ. Özcoşar, **Makalelerle Mardin III, Eğitim Kültür Edebiyat**, İstanbul, 2007.

Kalafat, Yaşar; **Kafkasya Gözlemleri**, Ankara 2007. (baskıda)

Kalafat, Yaşar; **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller**, Ankara, 2008 Berikan Yayınları.

Kalafat, Yaşar; "Suriye Türkmenlerinde Yenigün Bayramı" **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**, Editör, M. Oğuz Öcal, Ankara, 2004.

Kalafat, Yaşar; "Türk Kültürlü Halk veya Türk Kültür Coğrafyasına Dair", 10. **Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk ve Kardeşlik İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanakları ve Karar Metinleri**, 18-20 Eylül 2006 Antalya Türkiye, Ankara 2007.

- Kalafat, Yaşar; **Anadolu Türk Halk Sufizmi - Zazalar Kırmanç ve Türkmenler. (Erzurum Ziyaret Yerlerinin Tasnifi ve Halk Bilimi İtibariyle Önemi)**, İstanbul 1997.
- Kalafat, Yaşar; **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt**, Lalezar, Ankara 2007.
- Kalafat, Yaşar; **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller**, Berikan Yayınları, Ankara, 2008.
- Kalafat, Yaşar; **Türk Kültürlü Halklarda Türk Halk İnançları Dedem Korkut Ak Koyunlu Coğrafyası**, Ankara, 2008, Berikan Yayınları.
- Kalafat, Yaşar; "Alanya Yöresinde Kilit- Bağ Kilitlemek- Bağlanmak" **Alanya, Tarih ve Kültür Semineri III**. 1999. 1997. 1998. 1999. 2001, Alanya 2004; **Erdem Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III**. Eylül 2001, S. 39.
- Kalafat, Yaşar; "Antalya Yöresi Örnekleri İle Türk Kültür Coğrafyasında Süpürge İnancı", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22-23 Kasım 2007, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayına Haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Antalya, 2008.
- Kalafat, Yaşar; "Bahçelievler Örneklemleri İle Türk Kültürlü Halklarda Üzerlik İnancı ve Uygulamaları", **Bahçelievler Kültür Sempozyumu**, 15 Ocak 2009.
- Kalafat, Yaşar; "Bektaşiliğin Yakın Ortadoğu Türevleri" **Türk Dünyası Araştırmaları**, 2010, Ocak-Şubat 2010.
- Kalafat, Yaşar; "Çorum ve Çevresi Merkezli Türk Kültürlü Halklarda Saçı", **Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu**, 23-25 Kasım 2007, Çorum, 2008.
- Kalafat, Yaşar; "Dedem Korkut Yurdu Anadolu'da Türk Ulucanları" **Kitab-ı Dede Korkud Destanı'nın 1300 Yıllık Jübilesi Sempozyumu** 6-8 Nisan 2000 Bakü-Azerbaycan.
- Kalafat, Yaşar; "Gürcistan'da Türk Havası Soluduk" **Yeni Dünya** 24-30 Ağustos 2001, S. 34.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

- Kalafat, Yaşar; "Hakkâri Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Büyü", III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Editör Oktay Belli, İstanbul, Ankara, 2008.
- Kalafat, Yaşar; "Pirden Bürüye", I. Tomarza Sempozyumu, 19-22 Haziran 2008, Kayseri.
- Kalafat, Yaşar; "Türk Kültürlü Halklarda Ahır Çerşembe'nin Mitolojik Muhtevası, Haber Akademi, 29 Ocak 2009.
- Kalafat, Yaşar; "Vatan- İran- Turan Hattı ve Caferi Türklerde Halk İnançları" Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 1997.
- Kalafat, Yaşar; "Yenigün/ Nevruz Bayramında Aydın Kişinin Yeri ve Rolü", Atatürk Kültür Merkezi, 21 Mart 2008, Tunceli,
- Kalafat, Yaşar; "Zazalar", Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI, Berikan, Ankara, 2006.
- Kalafat, Yaşar; Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II, Ankara 2007, Berikan Yayınları.
- Kalafat, Yaşar; Bir Ayaklanmanın Anatomisi, Şeyh Sait, Ankara, 2003, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Kalafat, Yaşar; Güney Kafkasya/ Sosyal Antropoloji Araştırmaları, (Kuzey Azerbaycan- Gürcistan- Nahçıvan Gezi Notları ve Türk Halk İnançları) Ankara, 2000.
- Kaya, Azat; "İşlevsel Açından Nevruz Geleneği" Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, T.C.Kültür Bakanlığı, 21-23 Mart 2000.
- Makas, Zeynelabidin; Türk Kültüründe Nevruz, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987.
- Makas, Zeynelabidin; "Türk Bahar Bayramı Geleneği ve Nevruz", Türk Millî Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu, (23 3 1990 Kayseri, Erciyes Üniversitesi Kayseri, 1992.
- Mehemmedi, Eli; Afşarların Yöresel Gelenekleri ve Halk Kültürleri, 1376-(1917), Tahran.

- Muratçayeva, Feride; "Dağıstan Halklarının Gelenek- Görenek ve Adetlerinin Canlandırılması", "Nevruzla İlgili Kavramlar", Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri /15-1 6 Mart 2002 Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002.
- Nauka, M- Bruk, S. İ; Nasaleniye Mira.
- Nebiyev, Azat; Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mart 2000), T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
- Türkiye Türkçesine Aktaran Lerzan Yağcı, Azerbaycan'da Nevruz, Ankara, 1997.
- Nerimanoğlu, Kamil; "Kültür Politikaları Açısından Nevruz", Türk Dünyasında, Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999, Elazığ), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1999.
- Nerimanoğlu, Kamil; "Türk Dünyası Geleneklerinde Nevruz'un Yeri ve Önemi", Türk Kültüründe Nevruz 5. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri /15- 16 Mart 2002, Diyarbakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2002.
- Oğuz, Öcal; Türkiye'de 2005 Yılında Yaşayan Geleneksel Kutlamalar, Gazi Üniversitesi, THBMER Yayını, Ankara 2005.
- Ögel, Bahattin; Türk Mitolojisi, c. II, Ankara 1995.
- Özbudun, Sibel; Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumlaşma Sürecinde Törenlerin İşlevi, İstanbul, 1997.
- Paşayeva, Mehebbet; "Şahdağ Halklarında Pir İnançları", Yom, Türk Dünyası Medeniyet Dergisi, Bakı, 2007, S. 5.
- Pekcan, Yıldız- Öztürk, Sevinç; Tarih ve Etnografya Açısından Nevruz, Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi, Ankara, 1993.
- Rüstemova, Aga; "Uluslararası Etkileşimde Etno Linguistik Etkenler, 2023, Ocak 2009.
- Seferoğlu, Kaya Şükrü; "Rejijonalist ve Düşündürdükleri", Türk Dünyası Araştırmaları, s. 18.

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Seyidov, M; **Azerbaycan'da Mitik Tesevvürün Qaynakları**, Bakı, 1983.

Şafak, Ali; "Hakkâri ve Çevresinde Dinî Ahlakı Yaşayış Üzerine Bir Deneme", **Çeşitli Konular**, Atatürk Üniversitesi, Ankara, 1978.

Şenel, Mustafa; "Çıkmaz Ayın Son Çarşambası Deyimine Olumlu Bir Bakış" **Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu** (25-27 Nisan 2007-Erzurum).

Şimşek, Şimşek; "Azerbaycan Türklerinde "İlahır Çerşembeler" ve Eski Türk Dini ile Paralellikleri" **Türk Kültüründe Nevruz V Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri** (15-16 Mart 2002) Diyarbakır, Ankara 2002.

Şkola, Vışşaya M; **Etnoqrafya**, 1982.

Temir, A; "Türkçe Kül Tigin ve Moğolca Od Çiğın Adları İle İlgili Tartışmalar Üzerine", **Şükrü Elçin Armağanı**, Ankara, 1983.

Tezcan, Mahmut; **Kültürel Antropoloji**, Ankara, 1996.

Uygur, Kübra Hatice; **Midyat Halk Kültürü Monografisi**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Edebiyatı Lisans Tezi, Diyarbakır, 2008.

Üçer, Müjgan; "Anadolu Selçukluları'nın Taş Bezemelerindeki Hayat Ağacı Motifi ve Kültürümüzdeki Yeri", **I. Uluslararası Türk Tıp Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı Cilt 1**, Ed. Ayşegül Demirhan Erdemir vd. 20-24 Mayıs 2008, Adana.

www.yasarkalafat.info

Yavuz, Edip; **Tarih Boyunca Türk Kavimleri**, Ankara. 1968.

Yoloğlu, Güllü; "Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm", **Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri** (18-20 Mart 1999 Elazığ) Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000.

- Yuguşeva, Nadya; "İslâmiyet Öncesi Türk Dinî Hayatı İçinde Nevruz'un Önemi ve İşlevi" **Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000.
- Yuvalı, Abdulkadir; **Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri** Nevruz, Yayına Hazırlayan S. Tural, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1995.
- Yüceer, İsa; "Hakkâri Yöresinde İnanç Motifleri", **III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**, Editör Oktay Belli, İstanbul, Ankara, 2008.

DİZİN

1

- 12 Hayvanlı Türk Takvimi,
155
14 Mahsumu Paklar, 62
15 Şaban, 180
17 Kemer Bestler, 62

3

- 3 aylar, 169
3 ler, 62
3 taşı su, 155

4

- 40 lar, 62
40 Muharrem, 171

5

- 5 ler, 62

7

- 7 Boy Yufka, 36
7 defa tavaf, 174
7 kardeşler, 48
7 ler, 62
7 tongal, 115

9

- 9 Rabiulevvel Bayramı, 48

A

- Aban, 151
ab-ateş, 114
Abdallar, 9
Ab-ı hayat, 76
Açar Piri, 147
açık el (âlem), 166
adak, 175
Adak Ağacı, 64
Adak Bezi, 32, 174
adak kurbanı, 65
Addı Çarşamba, 141
Ağ Çarşamba/Ahır Çarşamba,
118
ağaç, 32
Ağaç Kültü, 158
Ahır Çarşamba, 110, 141
ak, 33
Ak Yel, 141
akarsuya gitme, 112
al yemeni, 35
Ala Geyik, 68
Ala Karga, 68
âlem, 166

âlem neziri, 166
Ali Allahi, 57
Ali Allahiler, 9
alt dünya, 138
Anahtar, 147
Arafat Tepesi, 35
Arap, 151
Ardıç Tütsüsü, 146
Asil Beyli Deresi, 42
asma kilit, 30
Aşık, 61
Aşure, 76
Aşure Bayramı, 48
Aşure duası, 176
Aşure Günü, 178
at, 72
at nalı, 72
Atalar Kültü, 119, 158
Atay Dede, 29, 46
ateş, 31, 34
ateş fahı, 143
Ateş Kültü, 130, 158
Ateş Toplari, 147
atlı, 34
Aya Yorgi, 21
Ayak Dedesi, 34, 46
ayak izi, 23, 64
Ayıklı/Arıklı, 48
Ayna, 75, 170
Azer, 60, 142
Azerkan, 142

B

Baba, 46
Baba Finge, 42

Baba Gulgul, 117
Baca- Baca, 112
Baca Baca Gezme, 118
Bad, 30
Bağ, 152
baht, 143
Balıklı Göl, 41
Bayburthı Latif Hoca, 42, 46
Bektaş Veli, 132
Bernek Dağı, 50
Berte, 146
Bey Şahı, 131
Bicek Bayramı, 41
Bilali Habesi, 48
Bolca Nine, 42, 46
boylama, 72
Boz Kurt, 68
Bozarmak, 68
Bozay, 68
burun, 76
Bülbül, 61

C

Cebil Dede/Danış Dede, 46
cehennem ateşi, 34
Celal Baba, 117
Cem, 179
Cem Evi, 49
Cemaleddin Baba, 46
Cemaleddin Baba Türbesi, 41
Cıbil Dede, 39
Cılgayak /Yılbaşu Bayramı, 111
Cuma, 61, 116
Cumartesi, 61

Ç

çalma, 34
çaput ağacı, 64
Çarşamba, 116
Çarşamba Duvarı, 129
Çarşamba Hatun, 115, 116
Çarşamba Karısı, 129
Çarşamba Pazarı, 129
Çarşamba Yemeği, 146
Çarşamba/Son Çarşamba, 111
Çarşamba/Su Çarşambası, 111
Çay Abbas Ziyafeti, 172
Çayır Şenlikleri, 43
Çeribaşı, 35
Çerşembe Garışığı/Karışığı, 126
Çerşembe Sûri, 141
çeşme, 32
Çıkarma/Hidrellez, 41
Çıkmaz Ay, 127
Çıkmaz ayın son Çarşamba
günü, 127
Çıt Çıgarı, 146
Çile Çıkarma, 148
Çille Kovması, 112
Çömçe, 141

D

Dağara Yüzük Atma, 34
dağdağan ağacı, 72
Danış Dede, 39
Dar Vakit, 68
Dede Osman-ı Veli, 46
Dede Osman-ı Veli
Hazretlerinin Türbesi, 41

Dedelik, 60
Dedelik Postu, 78
Delik Taş, 132
demir, 156
deniz, 33
Deniz Bayramı, 44
Depreş şenlikleri, 43
dere, 32
Dere Taşlama, 44
Derviş Milli, 23, 63
Devre Camal/Derviş Cemal,
23, 63
Doğrucu Çarşamba, 112
dört yapraklı yonca, 33
Dut Ağacı, 64
düşkün, 57
Düt Dede, 29, 46
Düzgün Baba, 66

E

Ebulfeyz Gözü, 72
Eğrice, 29
Ehli Hak, 177
Ehli Haklar, 9
El Varsi, 176
Elam Gezdirme, 165
Eli Gecesi, 178
elma, 117
Erenler Tepesi, 39
Eshabı Kefh, 48
eşik, 69
ev iyesi, 69
Evrüce Günü, 29
Evvel Çarşamba, 150
Ezel Çarşamba, 150

F

fal, 67
Finge, 46

G

Gabir/Kabir üste getme/gitme,
121
Galo Çeto, 23, 63
Ganel Deresi, 39
Gara Bayram, 123
Gelin Kız Hıdrellezi, 43, 46
gelinlik, 42
Gırç, 129
gilever/kırmızı yel, 141
Goduk Kırtı, 118
Gorunf Günler, 179
gönül, 75
Göranlar, 9
Görgü, 61
Göronlar, 179
Gözel Çarşamba, 150
gül ağacı, 33
Gül Çarşambası, 150
Gülmişki Hatun (Miski Nene),
178
Gündüz Baba Dağı, 66
gürs, 32
Güruhu Naci, 60
güvercin, 24, 64
Güvercin Donu, 24, 64

H

Haberci (Cıdırçı, müjdecı)
Çarşambası, 114
hacca, 179
Hacı, 183
Hakkullah, 61
Halim, 168
hamile kadın, 30
Hamza Taşı, 44
Hani Bir Arva, 172
Harabı Baba, 62
Haşıl, 37
Hayır, 39
Hazim, 190, 194, 200
Hedik, 35
helâllik, 169
Helva, 76
Herise, 168
Heydar Baba, 151
Heyder Çarşamba, 141
Hezri/Yeşil Yel, 141
Hıdır Orucu, 59
Hıdır Payı, 23
Hıdrellez Çöreği, 24
Hıdrellez Yumurtası, 24
Hıdırlık, 38
Hıdırlık Dağı, 31
Hıdırlık Mevkii, 46
Hıdırlık Tepesi, 46
Hıdrellez Akşamı, 40, 46
Hıdrellez Bayramı, 41
Hıdrellez Duası, 41
Hıdrellez Gecesi, 39, 46
Hıdrellez Günü, 39, 46
Hıdrellez Pilavı, 35, 39, 46

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Hidrellez Suyu, 38, 46
Hidrellez Temizliği, 41
Hızır, 32, 76
Hızır Ateşi, 35, 46
Hızır Atı, 46
Hızır Baba, 36
Hızır Cem, 28
Hızır Cemi, 28
Hızır Duası, 37, 46
Hızır Eli, 49
Hızır Haftası, 24
Hızır İzi, 46
Hızır Lokması, 24
Hızır Neziri, 50
Hızır Orucu, 24, 28, 46, 67
Hızır Pilavı, 35
Hızır Sadakası, 49
Hızır'ın Atı, 37
Hızır'ın İzi, 40
Hüseyin Gazi, 46
Hüseyin Gazi Dağı, 32
Hz. Abbas, 172
Hz. Abbas Suyu, 184
Hz. Ali Külliyesi, 175
Hz. Eyüp Mağarası, 41
Hz. Hızır, 23, 48, 63
Hz. Hüseyin, 172
Hz. İbrahim Mağarası, 41
Hz. Mehdi, 180

I

Isa'kh Bayramı, 123

İ

İbrahim Hakkı, 64
İbrahim ül Mucabbir, 172
İkinci Çarşamba, 110, 141
İlahır, 110
İlin Abir, 119
İlin-Ayın Axır Çarşambası, 114
İlk Çarşamba, 110
İmam Hüseyin Elemi, 178
izin duaları, 176

J

jore, 24, 64

K

Kabir-Üstü, 119
Kadir Bayramı, 48
Kakailer, 179
Kakava, 42
Kalakay, 43
Kaltas Orucu, 179
Kamlık Bayramı, 111
Kapı Basma, 147
Kapı- Kapı, 147
Kapı Pusma, 142, 147
kara, 31, 33, 65
Kara Çarşamba, 112, 118
kara iyeler, 69
Kara Yel, 141
Karadonlu Can Baba, 59
Karahisar Kalesi, 30
karalara gelesin, 127
Karga, 67

Kasım İris Atı. 174
 kaşık. 172
 Katır, 68
 katır doğuran Gün, 125
 Katkurma, 38
 Kaya Tuzu, 73
 kayıp eşya, 166
 Kazan, 129
 kel, 34
 Kelba, 176
 Kelbayı, 176
 kelle paça, 167, 181
 Kerbelayı, 176
 Kereb-i Gazi, 46
 Kereb-i Gazi Türbesi, 35
 kerpiç galağı, 130
 Keşkek, 34, 41, 168
 kına, 38
 Kır At, 68
 Kırk, 168
 Kırk Banyosu, 143
 Kırk Çıkarma, 113
 Kırk Uçurma, 113
 kırk ziyareti, 183
 Kırklama, 113
 Kırklı, 69
 Kız -Kulesi, 30
 Kızılbaşlar, 9
 Kızır Ata Gecesi, 24
 Kızlar Sivrisi, 39
 kilit, 36, 38, 147
 Kilit Açma, 29
 Konuşmadan Yayıp Yayma,
 149
 Kov Kalesi, 42
 Koyun Baba, 46

Koyun Baba Türbesi. 35
 Köme, 43
 kömür. 156
 kömür karası, 118
 kömür parçası. 72
 köpük, 34
 Köroğlu, 136
 Kulak Asma, 147
 kurban, 171
 Kurşun Dökme, 74
 Kurt, 61
 Kurt Ana, 134
 Kurt Ata, 134
 kurt dişi, 72
 kurt donu, 134
 kurt kafatası, 72
 Kurt Oyunu, 133
 Kurt Tepe, 36
 kurtağı, 132
 kurtağı bağlamak, 152
 kurtturnağı, 72
 kuşluk vakti, 39
 kül, 143, 144
 kül suyu, 145
 Kül Tiğiri, 144
 küle, 145
 Külekli Çarşamba, 141
 küs, 34

L

lal su, 115
 lemîs, 43
 lokma, 23, 30, 63
 lokma dağıtımı, 46

M

mani güveci, 33
mani kazanı, 35
Mani Kurma, 39
Mani Testisi, 39
maşallah, 71
mavi boncuk, 72
mayasız süt, 33, 34
Mayıs Yedisi, 44
Mezar, 146
Mihrican Bayramı, 48
milah, 113
Milli Derviş, 23, 63
minber, 137
Muha Baba Bayramı, 48
Muharrem Orucu, 59
mum, 178
Mum Dökme, 74
Munzur, 58
Musa el Kazım, 174
mühür, 51, 183

N

Nava, 112
Navıllılar, 9
nazar, 71
nazarlık, 70, 168
Nebi Musevi, 178
Nevruz Bayramı, 48
Nevruz Kurbanı, 54
nezir, 175
Nezir Pulu, 49
Nişangâh, 178
niyet, 140

Niyet Ağacı, 35
niyet çaputu, 64
Niyet Çömleği, 42
niyet küpü, 35

O

Obo, 26
Ocak, 178
Ocak Prensi, 145
Ocaklı, 74
Od Çarşamba, 110, 141
Od Çiğın, 144
Od Piri, 138
od/arç, 122
Odun, Ateşin Ruhu/İyesi, 121
Okunmuş İsim, 60
Olympos Dağı, 32
On Muharrem, 180
orman saçısı, 120
Oruç, 179
Oruç Haftası, 59
Oruç Neziri, 50
ot galagı, 130

Ö

Ölü Bayramı, 119
Ölü Çarşamba, 114, 123

P

Pak, 51
Pak İnsan, 74
Pay/ Hediye Çarşamba, 112
pazibent, 72

Pençe, 77
perdeli, 50
Peri Kızları Tepesi, 39
perili kızlar, 39
Perili Tepe, 39
Peykçi, 28
Pir Abdal, 178
Pir Kültü, 158
Pir Sultan, 77
Piri Bala/Diri Bala, 50
Piş, 31
Pülenberi, 147

R

rızahk, 61
Ruh Azması, 121

S

Saç Ayak, 44
saçı, 120
sadaka sandıkları, 165
sağdıç, 24, 64
salıncak, 32, 33
Salıncak, 34
Sarı Saltık Ocağı, 66
sarımsak, 72
Sarımsak, 70
Sarukular, 9
Savaşçı, 172
Sedde, 142
Semeni, 146
ses saklamak, 149
Sır, 49, 63, 66
sırrı müphem, 75

Sine Dövme, 165
soğan, 33, 70
soğan bahçesi, 31
soğan yaprağı, 33
Son Çarşambası, 110
St. George, 21
su, 170
su almak, 67
Su Bayramı, 44
Su Çarşambası, 110
Su Kültü, 158
Su Orucu, 67
su saçısı, 120
su—ateş, 114
Sular Nevruzı, 150
Sultan Baba, 58
Sultan İsak, 179
Sultan Nevruz, 116
suluk, 120
Suya Yüzük Atma, 148
Suyun Nesibesi, 151
Suyun Ruhu, 151
süpürge, 37, 72, 75, 144
Süpürge Çekmek, 75
Süpürgeci, 28
süt, 31, 33, 35
Süt Kesmesi, 70
süt saçısı, 123

Ş

Şah Çırah, 178
Şah Çırah Türbesi, 178
Şah Lokması, 80
Şal Atma, 156
Şal Sallama, 112

Hızır'dan Sultan Nevruz'a

Şebekler. 9
Şehitler Mezarlığı, 172
Şehriyar. 142
Şer karışan zaman, 69
Şer Vakti, 68
Şerşembe, 126
Şeytan Deresi, 42
Şih Hatim, 48
Şih İbrahim Hâkim, 48
Şih Vasil, 48
şirk, 119
Şulen, 168
Şükür Duası, 29

T

tandır, 31
tağ, 39, 44
tavaf, 32, 36, 40, 44, 46, 137, 182
Tavşan, 61
Tay yi Mekân, 182
Tay yi Zaman, 182
tek eşli evlilik, 61
Tek Gün, 119, 125
Tekiye Boyu, 178
Telli Kuran, 61
temenni duası, 169
ters, 40, 43
tezek galağı, 130
tırış, 183
tongal/tonkal/tonkar/tonku, 129
Toprak Çarşambası, 110
Toprak Kültü, 158
toprak saçısı, 120

toprak-rüzgâr, 114
Torpag/Toprak
Çerşembesi/Çarşambası, 141
Turna, 61
tuz, 73
Tuzlu Ekmek, 153
Tuzlu Glik, 42, 67, 153
Tuzlu Kavurga, 37
Türbet, 183

U

Ulusoy, 30
un, 33, 37

Ü

Ülgen, 124
Üsgü Çarşamba, 141
Üsgü Gecesi, 141
üşkü, 115
üzerlik, 73, 129

V

Vasf-ı hâl, 148

X

xak-bad, 114

Y

Yağmur Duası, 29, 178
Yalancı Çarşamba, 112, 114
Yeddi Levin Gecesi, 146

yedi, 182
yedi hac, 171
Yedi Taş, 40, 156
Yel Çarşambası, 110
Yelli Çarşamba, 141
Yer Çerşembesi, 141
Yerin Ruhu/iyesi, 121
Yerler Bağlandı, 69
Yerler Mühürlendi, 69
yeşil çaputlar, 176
Yezidî, 179
Yezit, 167
Yılan, 150, 182

Yol İyesi, 25
yumurta, 156

Z

Zemzem Suyu, 184
Zerde Helvası, 168
Zerdüşt, 138
Zeynelabidin, 180
Zeynelabidin Kurbanı, 59
zeytin tanesi, 32
zeytin tütsüsü, 73
Zülmet Taşı, 24

TÜRK KÜLTÜRLÜ HALKLARDA
hz. hızır'dan sultan nevrüz'a

Dr. Yaşar KALAFAT

Bu çalışmada, Mevsimlik toplu kutlamalara farklı bir siyasî içerik kazandırmak isteyen yapay illegal etnik kimliğe ve etkinliklerine dair bazı işaretlerde bulunduk. Hıdrellez'in evrensel boyutuna dair açıklama yapan bir bağlantı ekledik.

Hızır inancının Türk kültür coğrafyasında kazandığı mahiyet üzerinde oldukça geniş durduk. Sarı Saltuk Ocağı münasebetiyle Nevruz-Hıdrellez bağlantılı inanmaları bir arada ele aldık ve konuyla ilgili diğer gözlemlerimizi de bu vesileyle yansıtmaya çalıştık.

berikanyayınevi

ISBN 978-975-267-348-9

9 789752 673489

